

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut
maailmakirjanduse õppekava

Tiina Kattel

LEEDU UUEMA ROMAANI (1989-2010)
ARENGUTENDENTSID

magistritöö

Juhendaja: professor Jüri Talvet

Tartu 2010

Sisukord	
Sissejuhatus	4
I Murranguaastad ühiskonnas ning muutunud kirjandussituatsioon	8
Lühiülevaade leedu romaanist	14
II 1990ndad aastad	17
Üldist	17
Kirjanduselu hoogustavad kirjanduspreemiad	19
Identiteedikriis	20
Autobiograafilise ja dokumentaalse kirjanduse esiletõus	22
1950ndatel sündinud põlvkond	26
Antiromantism	28
Ričardas Gavelis ja linliku mentaliteedi väljakujunemine	29
1990ndate aastate tunnustatuima romaani autor Jurgis Kunčinas	35
Karnevalilikkus	39
Juozas Erlickase naer läbi pisarate	40
Naisautorite esiletõus	42
Klassikalise traditsiooni jätkaja Vanda Juknaitė	44
Leedu kirjandus ja orient	46
Eksootilise kujutlusvõimega Jurga Ivanauskaitė	48
Leedu maagiline realism	53
Müstik Jolita Skablauskaitė	54
Teadvuse kriisi kogeja Zita Čepaitė	57
Kommertskirjanduse tekkimine	58
Nullastme või keskpunkti kirjandus	60
Kümnendi tipp 10	61

III 00ndad aastad	63
Üldist	63
Kirjanduselu intensiivistavad nähtused	70
Herkus Kunčiuse provokaatori missioon	71
Leedu ajaloo interpret Marius Ivaškevičius	77
Leedu ajaloolise romaani taassünd - Kristina Sabaliauskaitė	84
Lähiajalugu käsitlev Renata Šerelyte	85
Rahvusvaheliselt tunnustatud anne - Laura Sintija Černiauskaite	87
Sigitas Parulskis – oma põlvkonna kultusraamatu autor?	89
Traditsioonilise loomelaadiga maailmakodanik Valdas Papievis	91
Jurga Ivanauskaitė lõppakord	93
Luuletaja Donaldas Kajokasest romaanikirjanik Donaldas Kajokaseks	96
Ketser Gintaras Grajauskas	97
Leedu <i>underground</i> 'i isa Tomas Arūnas Rudokas?	99
Ühe romaaniga „klassikuks” tituleeritud Andrius Jakučiūnas	103
Leedu juudi soost kirjanikud	104
Leedu <i>fantasy</i> – kas see on olemas?	106
Leedu esimese antiutoopia autor Jaroslavas Melnikas	107
Jolita Skablauskaitė – kas maagiline realist või <i>fantasy</i> -autor?	111
Zita Čepaitė <i>alias</i> Zita Čepė	114
Ajakirjanduslik romaan	116
Parimatest parimad	121
Kokkuvõte	123
Bibliograafia	127
Summary	135

Sissejuhatus

Käesoleva töö objektiks on leedu romaani arengutendentsid aastail 1989–2010. Eesmärk on anda ülevaade neil aastail aset leidnud muutustest ja n-ö uue leedu romaani väljakujunemisest.

Teema valikul juhindusin esmalt romaanist kui žanrist üldiselt. On ju romaan maailmakirjanduses tõestanud oma võimalusi peegeldada rahvaste sügavamad mõttemaailma ja väljendada oma aja vaimseid otsinguid, kinnistada ajaloolist põlvkondade mõistmist ning täiendada rahvusliku kultuuri varasalve.

Romaan peegeldab inimese siseelu, kehastab iga ajajärgu mõtlemise paradigmasid, mõõdab ühiskondliku elu pulssi. Selles mõttes kuulub romaanile kirjandusmaastikul eriline koht. Romaan on kõigist kirjandusžanridest ehk enim seotud ühiskondliku eluga, sest tegu on avara ja mahuka proosavormiga, kus otsitakse vastuseid vastaval ajajärgul elanud inimeste jaoks olulistele küsimustele ja neid huvitavatele probleemidele. Romaan loob nende vaimse portree, maalib epohhist pildi.

20. sajandi viimane kümnend paistab leedu kirjanduses silma aktiivse ja dünaamilise liikumise poolest proosakirjanduses, eriliste, uute ja huvitavate teoste läbimurdega, mis tekitas tormi kogu kirjandusmaailmas. Esimest korda leedu kirjandusloos omandas romaan juhtrolli, tõrjudes liidripositsioonilt luule ja lühiproosa.

Seda fenomeni, selle tekkepõhjusi ja romaanibuumi peamisi tendentse käsitleb ka käesolev töö. Peamine probleemipüstitus võiks olla: kas kvantitatiivse kasvu taga on ka midagi kvalitatiivset, jäävat või on see leedu kirjanduse kontekstis lihtsalt proosa (romaan) võidukäik, asi iseeneses? Kas romaan on uuenenud? Kas tegu on lihtsalt mööduvate moodsa aja nähtustega või on neis uuendustes sündinud ka midagi püsivat, mis on leedu romaani olemuslikult muutnud?

Mõnevõrra on romaani juhtžanriks tõusmine mõistetav ja seletatav murranguliste aegade. Koos muutustega ühiskonnas teiseneb ka suhtumine vaimsesse pärandisse, sealhulgas kaasneb vajadus rahvuskirjanduse ajalugu ümber mõtestada. Murranguaastatel 1988–1990 jõudis leedu kirjanduse üldpilti ka paguluses, vangilaagrites ja asumisel sündinud ning kodumaal sahtlisse kirjutatud inimeste looming.

Seda uue leedu romaani ülevaadet koostades tõusid esile kaks olulist ja tööd mõneti raskendavat asjaolu.

Nimelt pole siiani ilmunud uut põhjalikku akadeemilist kirjanduslugu, mis hõlmaks ka taasiseseisvuse aastaid, ning napib konstruktiivset kriitikat.

Viimane akadeemiline kirjandusajalugu ilmus 1996. aastal Vytautas Kubiliuselt („XX amžius literatūra” /20. sajandi kirjandus/). Eelmist sajandit puudutav artiklite kogumik („XX amžiaus lietuvių literatūra” /20. sajandi leedu kirjandus/) ilmus juba 1994. aastal ning kõige uuem ülevaade mitme autori sulest „Naujausioji lietuvių literatūra /1988-2002” /Uusim leedu kirjandus /1988–2002// 2003. aastal. Pärast seda pole ilmunud isegi arvestatavaid ülevaateartikleid. Nagu tuleb välja erinevatest aruteludest kultuuriajakirjanduse veergudel ja jutuajamistest Vilniuse Ülikooli leedu kirjanduse kateedri õppejõududega, ei taha ega julge keegi veel vastutust võtta ning viimase kümnendi kohta arvamust avaldada.

Kaasaeg „vangistab” selles olijad teatavale olevikuteadlikule tasandile, millest on selleks, et tänapäeva teoste tähendust mõtestada ja põhjendada, peaaegu võimatu välja astuda. Vajalik on ajaline distants. Kriitikutelt oodatakse aga, et ta tungiks kohe raamatute kaosesse ja sorteeriks, polemiseeriks, hindaks, formeerides „protsessist” mulje.

„[...] põimuvad erinevad tendentsid ja tegurid, aga veel pole selgelt kujunenud süsteemi, autorite ja tendentside hierarhiat [...] Pole veel selge, kuhu mingid perekonnanimed lokaliseeruvad” (Tamošaitis 2010, 79).

Seega saan 21. sajandi esimesest kümnendist ülevaadet andes tugineda vaid üksikutele retsensioonidele ja arvamusedartiklitele ning oma subjektiivsele otsustusele.

Paljude leedu kirjandusteadlaste arvates on praegune leedu akadeemiline kirjanduskriitika nõrk. Nooremad autorid kirjutavad peamiselt muljekriitikat.

Seda rõhutavad ühes pikas arutelus kahe viimase aastakümne leedu kirjanduse üle ka leedu kirjanduse autoriteedid, nt Mindaugas Kvietkauskas. „Väga napib kriitikat, mis suudaks hinnata kirjandusnähtusi kõrvalt, olenemata keskkonnast, üldisest tonaalsusest. Samuti sellist kriitikat, millel oleksid uued oskused, arusaam, kuidas peab tegutsema avalike suhete olukorras; kriitikat, mis suudaks ära tunda meediate kontekste, neid nimetada ja analüüsida ega alluks kompromiteerimisele.” (Tamošaitis 2010, 89).

Retsensioone kirjutatakse enamasti sõpradele ja nii on kujunenud olukord, et kirjanikud kirjutavad üksteisest ega lase sellesse siseringi kedagi võõrast.

Üheks probleemiks oli ka periodiseering. Nagu mainitud, on ajaline distants veel lühike ning see raskendab ka periodiseeringute loomist.

Nii olen 1990ndatest aastatest kirjutades kasutanud leedu kirjanduskriitikas käibelevõetud kolmest jaotust, mida tutvustan lähemalt teises peatükis. Töö struktuuris jäin siiski esialgse kava juurde ja räägin eraldi kahest kümnendist: 1990ndadest ja Eesti ülevaateartiklite eeskujul 00ndadest. Mõnevõrra on sellise piiri tõmbamine meelevaldne, sest sajandivahetus iseenesest ei toonud leedu romaanižanris kaasa mingeid põhimõttelisi muutusi. Jätkusid eelmisel kümnendil alguse saanud tendentsid ning lisandusid mõned loomulikult välja kujunenud uuendused. Sel moel on aga kergem eristada sajandivahetusel esile kerkinud noort põlvkonda ja neile omaseid suundumusi. Põlvkondadeks jaotamisel olen lähtunud leedu kirjandusloos levinud tavast, et põlvkonna määrab sünniaasta, kuid seda korrigeerivad esimese raamatu ilmumisaasta ja muud asjaolud. Üksikautorite puhul toetun ka leedu kirjandusloos välja kujunenud põlvkondlikule kuuluvusele.

Struktuuri sees jaotan aga teksti temaatiliselt, lähtudes suundumustest, sest võib välja tuua mõned üsna selgepiirilised nähtused:

- 1990ndate terav lõhe vanema ja noorema põlvkonna autorite vahel;
- vanema põlvkonna autorite heitumine;
- kolme uue klassiku, tabude lõhkuja (Richardas Gavelis, Jurgis Kunčius, Jurga Ivanauskaitė) esiletõus 1990ndatel ja nende vastuoluline retseptsioon;
- naisautorite osakaalu tõus (Jolita Skablauskaitė, Renata Šerelytė, Laura Sintija Černiauskaitė);
- noorte autorite mässumeelsus, müüdi lõhkumine ja postmodernistlikud tendentsid (eelkõige Marius Ivaškevičius, Herkus Kunčius);
- tunnustatud poetide pöördumine proosasse (Donaldas Kajokas, Sigitas Parulskis).

Kuna eespool mainitud põhjustel kasutan ka autorikeskset lähenemist, siis on siin minu valikute aluseks olnud küllaltki klassikalised hindamiskriteeriumid:

- keel, stiil, kultuurilise informatsiooni hulk väikeses tekstilõiguses;

- žanri kaanon ja traditsioon (kas hästi omandatud või originaalselt ümber lükatud);

- inimesele eluliselt oluliste eksistentsiaalsete momentide mõtestamine;

- epohhi, ajamärkide sotsiaalsus;

- mänguline funktsioon, mittebanaalsus;

- kirjandusliku kommunikatsiooni tase (lugejate intrigeerimine).

Populaarse, meelelahutusliku, massidele mõeldud proosa aegadel jääb üle üksnes nn tippude kaudu minek – vaja on ära tunda ja nimetada autorid ja raamatud, mis on uue kirjandustsükli liidrid.

Selles töös põhjalikumalt kajastatud teoste ja autorite valiku aluseks pole aga ainult eespool nimetatud kriteeriumid, intuitsioon ega subjektiivne sümpaatia, vaid ka teatav „sotsioloogiline baas” – heatahtlikud või soosivad retsensioonid, artiklid, preemiad, mitmesugused arutelud, iga-aastased parimate raamatute valimise andmed.

Nii lähtungi eelkõige neist muutustest ning kajastan lähemalt siin mainitud autorite loomingut. Ühtlase üldpildi huvides tutvustan aga ka viimase kahekümne aasta leedu kirjanduse (eelkõige proosa) üldisemaid arengutendentse ja vaatlen teiste autorite loomingut. Kui see on mõne autori või teema mõistmiseks vajalik, siis olen puudutanud nähtusi ka väljaspool romaanižanri.

Samuti tuleb palju juttu leedu identiteedist ja mentaliteedist ning selle muutumisest, eelkõige seepärast, et need kaks mõistet korduvad peaaegu kõigi kirjanduskriitikute ja sotsioloogide sõnavõttudes, artiklites ning on saanud ka uue leedu romaani võtmeteemaks kivistunud stereotüüpide ja tabude purustamise kõrval.

I Murranguaastad ühiskonnas ning muutunud kirjandussituatsioon

Leedu kirjanduse uuenemine, teisenemine ja eristumine varasema(te)st traditsiooni(de)st on seotud eelkõige poliitiliste ja kultuuriliste muutustega Leedus ja kogu Ida-Euroopas. „1990ndate aastate leedu kirjandus oli vältimatult põhjustatud kirjanduse kontekstide poliitilisest ja kultuurilisest muutumisest” (Peluritytė 2000, 115).

Esimest selget muutuste tendentsi kirjanduses märgivad Sajudise miitingud 1988. aasta suvel ja neile järgnenud poliitilised sündmused (laulev revolutsioon, kolmas Leedu rahvuslik ärkamisaeg, Nõukogude impeeriumi kokkuvarisemine, Balti kett, rahvusriigi loomine, barrikaadid Vilniuses, verised jaanuarisündmused, majandusblokaad), sest need kiskusid välja totalitaarse ideoloogia pihtide vahelt, ergutasid kirjanduse uuenemist seestpoolt, provotseerisid uute ideede ja uue loomingulise energia läbimurret. Lugejad näevad seda 1990ndatel ka visuaalselt: raamatute kaantelt vaatavad vastu rahvuslik trikoloor, Gediminase torn ja teised rahvuslikud sümbolid.

Tähtis on ka tsensuuri kaotamine, mis tähistab uue kirjandusliku epohhi algust. Leedus oli tsensuur olnud eriti karm mitme geograafilise ja poliitilise asjaolu tõttu: ühelt poolt oli Leedu ju NSVLi piiriala, kus ükskõik milline dissidentlik tegevus suruti kohe karmilt maha, teisalt oli Leedu ainus katoliiklik maa NSVLis, mis oma kristlikus elus küll salaja, kuid kindlasti pidi säilitama sideme Vatikaniga. Leedu tsensuuri fenomeni on literatuursetest aspektidest lähtuvalt hakatud põhjalikumalt analüüsima alles viimastel aastatel.

On oluline, et just kirjanduslik ajakirjandus julges esimesena kaotada tsensuuri – nädalalehes „Literatūra ir menas” ja ajakirjas „Pergalė” (tänapäeval kannab nime „Metai”, Eesti „Loomingu” analoog) asuti avaldama küüditatute ja metsavendade mälestusi, loomingut, trükkima pagulaskirjandust.

Üheks olulisemaks ja hämmastavamaks 1990ndate aastate lõpu iseseisvusliikumise sündmuseks kujunes pagulaspoet Bernardas Brazdžionise (1907–2002) naasmine sünnimaale. Tema 1970. aastal USAs avaldatud luulekogu „Poezijos pilnatis” /Poesia täiskuu/ anti Leedus 1989. aastal välja sajatuhandelistes tiraažides. Raamatu esitlustel Leedus tervitasid rahvahulgad teda lillede ja lauluga.

Seda fenomeni võib mõnevõrra selgitada seisukoht, et leedulased on poeetide rahvas ning leedu kirjanduse raudvaraks on eelkõige poeesia. Tänapäeval on olukord muutunud ning esimest korda on esile tõusnud proosa.

Kahekümne aasta eest nähti leedu poeetides vabaduse prohveteid, kes väljendasid väärtuslike sõnadega kõigile olulist tõde; tänapäeval nähakse neis igavesi virisejaid, kes härduvad piasjasjadest. „On kaldunud isegi väitma, et leedulase suhtumine maailma on üldse lüüriline” (Ambrazevičius 1937, 453)

Paraku pole leedu rahvusfilosoofiat veel väga tõsiselt uuritud ning siingi esitatud väited on pigem aastakümnete jooksul välja kujunenud emotsionaalsed stereotüübid, kui teaduslikult põhjendatud seisukohad. Ometi on eespool esitatud tõdemus, et praegusel ajal kerkib kirjanduspildis esile eelkõige proosa, fakt ja esimene oluline muutus kogu leedu kirjanduse kontekstis.

Pagulaskirjandust, mida pärast Leedu taasiseseisvumist avaldama hakati, võib pidada üheks olulisemaks 20. sajandi lõpu leedu kirjanduse ja ühiskonna vaimse taassünni ajendiks. See on ka üks olulisemaid leedu kirjanduse muutumise etappe — naasmine läänemaailma ideede ja väärtuste juurde.

Teine oluline leedu kirjanduse muutumise etapp on küüditatute ja vastupanuliikumise liikmete kirjatööde publitseerimine Leedus kohe pärast iseseisvuse väljakuulutamist. Vilniuse Ülikooli leedu kirjanduse kateedri dotsendi Audinga Peluritytė-Tikuišienė väitel mõjutab ja mõjutab leedu kirjandust, ja lugejat, ka leedu keeles lugevat noorsugu senini kõige enam just küüditatute looming. Kahtlemata ei ole küüditatute looming kunstilise taseme, esteetilise väärtuse ja mõju poolest pagulaskirjandusega võrreldav, kuid täidab olulist ühiskondliku tõe kuulutaja, inimlikkuse lakmuse rolli.

Lausa uskumatu mõju oli ja on Dalia Grinkevičiūtė (1927–1987) mälestustel „Lietuviai prie Laptevų jūros“ /Leedulased Laptevite mere ääres/, mis avaldati ajakirja Pergalė 8. numbris 1988. aastal (avaldati vene keeles Moskvas 1979. aastal, sattus Läände ja avaldati prantsuse keeles ning 2009. aasta oktoobris nägi trükivalgust Itaalias (Pressiteade 2009)).

Samuti on oluline küüditatute mälestuste kogumik „Amžino įšalo žemėj” /Igakeltsa maal/, mis ilmus 1989. aastal, ühel ajal Bernardas Brazdžionise suurt ažiotaazi tekitanud luulekoguga.

Siinkohal toon esile väga huvitava, sotsioloogiliselt uurimata fenomeni: Bernardas Brazdžionise Leedu ringreisi ajal tundus Dalia Grinkevičiūtė tekst liiga ebakonventsionaalne, see otsekui sulas iseseisvuse eufoorias, jäi märkamatuks. Bernardas Brazdžionise visiidi ajal luges kogu Leedu luulet, sest nagu öeldud — leedulased on poetide rahvas, aga mitte mälestuste ja huvitavate lugude jutustajad. Poeedi, rahvuse prohveti arhetüübi on leedu kultuuris juba ammu ajast põlistanud luuletajad, eriti 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse luuletaja Maironis (1862–1932), kelle õpilaseks Leedus (nagu paguluses Bernardas Brazdžionis) peetakse siiani Justinas Marcinkevičiust (sünd 1930). See poeesia ja poliitika sümbioos, mis on kujunenud läbi leedu kirjanduse ajaloo, vajaks iseseisvat antropoloogilist uurimust. Nii saaks ehk selgemaks seegi, miks parim osa leedu proosast on tänapäevani poeetiline proosa, kus domineerib metafoor, mitte süžee, meditatsioon, mitte faabula, kuid mis siiski jutustab midagi erandlikult huvitavat.

Tänapäevalgi on leedu kirjanduses ikka veel au sees avalikud poeesia representeerimise vormid, alates iga-aastasest rahvusvahelisest luulefestivalist „Poezijos pavasaris” /Poesia kevad/ (sai alguse 1965. aastal, korraldavad Leedu kirjanike liit ja kirjanike klubi) kuni iga-aastase kirjandusfestivalini „Druskininkai ruduo” /Druskininkai sügis/ (sai alguse aastal 1990), kus samuti domineerib luule. Samuti on Leedu kõige olulisema riikliku tunnustuse – kultuuri ja kunsti rahvuspreemia (antakse välja aastast 1989, igal aastal kuus laureaati) laureaatide hulgas kõige rohkem just luuletajaid.

Noort loomeinimeste põlvkonda, kes tuli kirjandusse aastail, kui ühiskondlik elu olemuslikult muutus, ei rahuldanud enam tavalised, selleks ajaks välja kujunenud maailma interpreteerimise, tõelisuse edasiandmise viisid. Nad ei pannud enam teoseid kokku standardsetest detailidest, ei mänginud enam banaalsete piltide, motiivide ja situatsioonidega, vaid muutsid energiliselt ja julgelt proosa temaatikat, probleeme, pöördusid olemise teiste aspektide poole, elustades kirjandust uue inimesele ja maailmale lähenemisega, uue keele, uue mõtte- ja tundejõuga, mis avas loomingulise individuaalsuse. Kõik see tekitas erilise uudsustunde ja põhjustas laia lugejate ringi vastukaja.

Selle põlvkonna suhe vanemate kirjanike ja kirjandustraditsiooniga oli juba täiesti teistsugune. 1989. aastal väidab J. Lankutis, et kui varem juhatati uus teos

kirjanduspõllule viisakalt, sõbraliku tervitusnaeratuse saatel ning toimus loomulik traditsioonide ülevõtmine, siis see põlvkond üritas varasemat kogemust mitte arvestada ning traditsioonide köidikud katki rebida (Lankutis 1989, 7).

Noor põlvkond muutis drastiliselt tavapäraseid proosa loomise norme, öeldes lahti temaatilisest, stilistilisest ja žanrilisest monotoonsusest ning ühetoonilisusest. Nad hakkasid vanema põlvkonna loodava traditsioonilisele maailmavaatele ja tunnustatud kujutamiskiividele tugineva kirjanduse kõrval looma postmodernset proosat, arendama traditsioone, mis juba olid populaarsed maailmakirjanduses. Need muutused proosas polnud kaugeltki harmoonilised. Uued kategoorilised otsused tähendasid, et kokku pörkasid erinevad kirjanduspõlvkonnad ja erinevad stilistilised tõekspidamised, et astuti vastu pikaegsele ühe suuna voolule ja uusi kunstilisi otsinguid oli juba raske harmoonilisse süsteemi ühendada.

Kogu uue proosa vaimne pinge oli lahutamatu seotud ihaga täita kirjanduses pikalt eksisteerinud tühjust, realiseerida seni realiseerimata võimalusi, avastada seni avastamata maid, ühesõnaga lülituda tänapäeva maailmakirjanduse probleemide ning kunstiliste otsingute ringi. Seepärast üritatigi nii energiliselt nihutada kirjandusteoste tavapäraseid raskuskeskmeid ja seniseid väärtusorientiire. Seepärast jõudsidki romaanidesse drastiliselt teistsugune maailmatunnetus, destruktiivism ja murdsid nii kiiresti läbi uued, senini leedu kirjandusmaailmas tabuks olnud motiivid, ideed, kujundid.

Pärast leedu kirjanduse vabanemist nõukogulikest ideoloogilistest stereotüüpidest taaselustus vajadus eksperimenteerida, otsida uut sõna ja stiili maagiat, ärkas sügav eneseväljenduse stiihia. Proosa lähenes üha enam uue elu tegelikkusele, uutele inimsuhetele, uutele sotsiaalsetele nähtustele. Postmodernismi kontekst õhutas lõhkuma traditsioonilist romaani struktuuri, aktiveeris kollaaži, romaani polüfooniat ja põhjustas suure hulga uute žanriliste mudelite tekke. Kirjandus sai justkui tagasi loomuliku, endale vajaliku elurütmi. Formeerus maailmakirjanduses tavaline tendentside, motiivide, stiilide paljus.

Muutused, mis sel ajajärgul romaanis aset leidsid, mõjutasid kogu kirjanduse arengut. Kirjandus, nagu kogu kultuur, üritas sel ajal avaneda läänelikele mõjudele, mis juhiksid välja sunniviisilisest isolatsioonist, „võõra ajaloo ja võõra tsivilisatsiooni kontekstist [...], Ida-Euroopa sotsiokultuurilisest sündroomist” (Donskis 1994, 13).

Kesk-Euroopasse kuuluv leedu kultuur üritas tagasi saada euroopalikku eneseteadlikkust. See oli peamine pinge, mis kujundlikult peegeldus kõigis kirjandusžanrides, aga eriti romaanis. Luua uusi „läänelikke” žanrimudeleid, otsida uut stiili, avardada temaatilist, problemaatilist ruumi romaanis, järgides selliseid või teistsuguseid eurokaanoneid, sai romaani arengus olulisimaks tähiseks. Teos üritas olla emakeeles manifesteeritud „eurotekst”, „eurosündmus”. „Eurost” sai uus kirjanduskood.

Seepärast laseb ühe žanri – tolleaegse romaani kui ilmselt kõige selgema muutuste peegeldaja sügavam analüüs paremini mõista kogu selle ajajärgu leedu kirjandust.

Kuigi leedu uus kirjandus on iselaadne postkommunistlike riikide kirjanduse mikromudel ning selle areng ja moderniseerumise aspektid on paljuski sarnased muutustega naaberrahvaste (läti, eesti jt) kirjanduses, tulevad neid protsesse lähemalt jälgides selgelt esile ühtsed printsiibid, jõulisemad liinid, mis on iseloomulikud eelkõige leedu proosateoste: omalaadne epopöaromaanide traditsioon, ajaloolised assotsiatiivsed romaanid (P. Dirgėla „Benamių knygos” /Kodutute raamat/ 1997), perekonnakroonikad, isegi poeetilise proosa žanrid (*proustilik* mäluromaan, L. Gutauskase „Vilko dantų karoliai” /Hundihambapärlid/ 1997), kalduvus poeetilise, metafoorse, lüürilise — romantilise kujutamise poole (G. Cieškaitė „Pragaro smurtas, dangaus ištikimybė” /Põrgu vägivald, taeva truudus/ 1997), mütopoeetiline romaan (M. Ivaškevičius „Istorija nuo debesies” /Lugu pilve pealt/ 1998). Nende kõrval ka allegooriline romaan (R. Lankauskas „Užkeiktas miestas” /Nõiutud linn/ 1988), mis on lähedane traditsioonilisele psühholoogilise realismi suunale.

Pärast iseseisvuse taastamist mõjutas leedu kirjanduselu, kirjanduse ja auditooriumi suhteid mitu asjaolu: kadus ideoloogiline tsensuur, arenesid välja vaba loominguline eneseväljendus ja raamatute kirjastamine, kujunesid välja kommertslikud printsiibid.

Leedu proosal, mis on eksisteerinud taas kättevõideldud iseseisvuse tingimustes nüüdseks 20 aastat, tuli vastu võtta hiiglaslik maailmakirjanduse väljakutse. Pool sajandit kestnud Nõukogude okupatsiooni ajal jõudis maailmakultuur Leetu vaid ideoloogiliselt doseerituna ja filtreerituna. Kui Lääne-Euroopa kirjandus muutus 1990. aastal vabalt kättesaadavaks, selgus, et leedu proosa on loomulikust arengust

eemaldunud, pole tugevaid modernistlikke kirjutamistraditsioone, millele tänapäevane, postmodernistlik proosa võiks toetuda.

Sellist lõhet pole võimalik ühe päevaga ületada. Proosa loojad hakkasid vähehaaval uusi teemasid, stiile ning probleemiasetusi katsetama. Tänapäevase leedu kirjanduse arengut pidurdas ka see, et kirjaniku sotsiaalne staatus muutus suurel määral: Nõukogude ajal olid kirjanikud riigi toetatud töötajad, iseseisvas Leedus sattusid nad vabaturu olukorda ja tundsid ennast väga ebakindlalt. Sellepärast olid esimesed iseseisvusaastad leedu kirjanikule kriitilised: ei pidanud õppima ainult kirjutama, vaid ka uues, vabas maailmas elama.

Esmalt püüti aktiivselt leedu modernistliku proosa lünka täita ja anti välja emigratsioonis (kõige enam USA ja Lääne-Euroopa) 1950.–1989. aastal loonud andekate leedu prosaistide teoseid (Jurgis Savickis, Antanas Škema, Icchokas Meras, Saulius Tomas Kondratas).

Alles pärast seda hakati vähehaaval looma uut, tänapäevast leedu kirjandust. Viimastel aastatel on kirjanduslik situatsioon stabiliseerunud ja edasi arenenud. Praegu võime juba rääkida loomingulisematest ja andekamatest nende aastate prosaistidest, domineerivatest teemadest ja stiilidest. Viimastel aastatel on avaldunud uued teemad, kirjutamisstiilid, samuti kõige olulisem — tavapäratu subjektiivne tunnetus ja tema esitatud probleemide ring.

Varem valitsenud sotsiaalse elu kujutamise asemel on tähelepanu keskpunkti kerkinud subjekt, tema kogemused, tunded, mõtted (viimastel aastatel on ilmunud eriti palju autobiograafilist proosat). Nüüdisaja leedu kirjanduses domineerib selgelt tänapäevase subjekti väljendus – ironia ja autoironia. Proosaloojate huumor pole eriti lõbus, sageli on see seotud kirjaniku enda raskete üleelamistega. Tekstides naerdakse nende üle süngelt, nii et tekst omandab küünilise, groteskse, ka absurdse tähenduse.

Leedu proosasse murdsid sisse Nõukogude ajal keelatud teemad: erootika, seks, seksuaalsed vähemused, vägivald, julmuse esteetika jne. Elus ja kirjanduses kerkisid esile alternatiivsed eluviisid: kodutus, eraldumine, boheemlus, *kerouac*'ilik elu, punk. Hoogustus vaba ja vahel isegi šokeeriv ajalooliste sündmuste interpretatsioon, eriti populaarseks muutus äsja kokku varisenud nõukoguliku tõelisuse ümbermõtestamine. Oluliseks sai uus Leedu ajaloo retseptioon. Kirjanikud pidid ja peavad praegugi

murdma tabusid, võitlema õiguse eest kirjutada uut moodi ja vabalt ikka veel valusatel ja skandaalsetel teemadel, arendama lugeva avalikkuse enesehinnangut.

Oluliselt muutuvad proosa stiilid. Püütakse lahti saada kohustuslikust sotsialistlikust realismist. Selle vahetavad välja postmodernne, ebajärjekindel, mitmest süžeeliinist punutud jutustamine, mäng, laveerimine fiktsiooni ja fakti piiril, parodeerimine jne. Suurt eepilist laadi asendavad fragmentaarsed proosa lühivormid. Romaani faabula konstrueeritakse poeetilise, mängulise, punktiirsuse printsiibil. Selle kõrval hindavad lugejad ka hästi konstrueeritud sündmustiku väärtust. Populaarseks on saanud kirjanikud, kes suudavad ühendada originaalsed ideed ja köitva jutustamisstiili.

Lühiülevaade leedu romaanist

Enne kui räägin kahe viimase aastakümne kirjandusest, teen lühikese kõrvalepõike leedu romaanide ajalukku, saamaks kinnitust väitele, et leedu romaan selle sõna parimas tähenduses oli pikalt varjusurmas ning alles pärast Leedu taasiseseisvumist sai see taas tähtsaks ja oluliseks.

Vestlustest leedu ajaloolise romaanide uurija Giedrius Viliūnase ja Vilniuse Ülikooli leedu kirjanduse kateedri õppejõududega on saanud selgeks, et 50 Nõukogude okupatsiooni aasta jooksul kirjutatud romaane ei pea nad millekski. Neid nimetatakse elu imiteerivateks ja realsust varjavateks kirjutisteks. Neil aastail õitsesid Leedus poeesia ning proosa väikevormid — novell ja jutustus, mis oma minimalismiga andsid rohkem võimalusi metafooridesse tähendusi peita ning haakusid ka paremini leedulaste lüürilise meelelaadiga. Kindlasti on sellise karmi hinnangu põhjuseks ka puuduv aus tagasivaade. Praegu on Nõukogude okupatsiooni aastail kirjutatud romaanid aga väheväärtuslikeks kuulutatud ning koguvad vaid kodudes ja raamatukogudes tolmu.

Allpool esitatud loendis on kaks esimest autorit ja teost vaid kirjandusloolised faktid, suurt lugemiselamust nad tänapäeva inimesele enam pakkuda ei suuda. Järgmised autorid ja romaanid kuuluvad leedu kirjandusuurijate arvates aga leedu romaanide kullafondi.

Leedu esimese romaani „Algimantas“ /Algimantas/ autoriks on arsti ametit pidanud Vincas Pietaris (1850–1902). Tegu on tolle aja vaimus kirjutatud romantilise idealiseeritud pildiga Leedu 13. sajandi ajaloost. Paraku kehtis veel Pietarise surmaaastal Leedus leedukeelse trükisõna keeld (1864.–1904. aastal ei tohtinud Leedu territooriumil avaldada ühtki leedukeelset trükist). Nii jäi romaan käsikirja ja selle esimene osa avaldati alles 1904. aastal USAs Pennsylvanias. 1905.–1906. aastal avaldati esialgu veel kolm osa Leedus ning seejärel juba romaan tervikuna.

Järgmise olulise autorina väärrib esiletõstmist preestri ja kooliõpetajana leiba teeninud Julijonas Lindė-Dobilas (1872–1934). Ta on kujutanud romaanis „Blūdas, arba Lietuva buvusios Rusijos revoliucijos mete“ /Jamps ehk Leedu endise Vene revolutsiooni aegu/ (1912) realistlikult 1905.–1907. aasta revolutsiooni sündmusi. Seda peetakse leedu esimeseks psühholoogiliseks romaaniks.

Poeet, prosaist ja dramaturg Balys Sruoga (1896–1947) on läinud leedu kirjandusajalukku romaaniga „Dievų miškas“ /Jumalate mets/ (1957). Balys Sruoga koos 47 saatusekaaslasega vangistati 16. märtsil 1943 ja saadeti natside Stutthofi koonduslaagrisse, kust ta vabanes alles 1945. aastal. Raamat räägibki läbi musta huumori prisma laagriaastatest. Romaan on tõlgitud ka eesti keelde („Jumalate mets“, 1979, tõlkinud Valvi Strikaitienė).

2005. aastal valmis selle romaani ainetel Leedu-Inglise koostöös režissöör Algimantas Puipa käe all film, mis tõi vahepeal unustuse hõlma vajunud teose taas kultuuriellu.

Poeedi ja prosaisti Vincas Mykolaitis Putinas (1893–1967) romaan „Altoriaų šešėly“ /Altarite varjus/ (1933) kuulub siiani leedu kirjandusteoste tippu. Tegemist on leedu esimese psühholoogilise intellektuaalse romaaniga, mis räägib nooruki ees seisvatest rasketest valikutest. Romaanis on autobiograafilisi sugemeid, sest ka Vincas Mykolaitis Putinas pidas mõnda aega preestri ametit, kuid leidis siis teise kutsumuse. Romaan on tõlgitud ka eesti keelde („Altarite varjus“, 1965, tõlkinud A. Erleman, värsid M. Loodus).

Kultusromaaniks tõusnud „Baltaragio malūnas“ /Baltaragise veski/ (1945) pärineb Kazys Boruta (1905–1965) sulest. Muistendihõnguline romaan möldrist, tema tütrest, uljast noormehest ja kavalast kuradist on omapärane variant hea ja kurja

igavesest võitlusest. Roman on avaldatud ka eesti keeles („Baltaragise tuulik”, 1979, tõlkinud Ilmar Vananurm).

1973. aastal valmis selle raamatu ainetel leedu esimene muusikafilm, siiani kultusfilmi staatuses olev „Velnio nuotaka” /Kuradi pruut/. Täenduselt võiks seda võrrelda eestlaste „Viimse reliikviaga”. Taas elustas film raamatu ning tõi selle tagasi tänapäeva kultuuripilti.

20. sajandi esimese poole parimate leedu romaanide loetelusse mahub ka üks naisautor — Ieva Simonaityte (1897–1978). Ta sai tuntuks romaaniga „Aukštųjų Šimonių likimas” /Šimoniste saatus/ (1935), mis räägib Šimoniste perekonna esindajate käekäigust Väike-Leedus ehk tollasel Preisimaal kahe sajandi jooksul (tegevus algab 1709. aastal). Roman ilmus 1977. aastal Mihkel Looduse tõlkes ka eesti keeles. Teose alusel valmis 1988. aastal ka film „Vilius Karalius”.

II 1990ndad aastad

Üldist

Sajandi lõpukümneni dünaamilisus, ideoloogilised, sotsiaalsed ja informatsioonilised muutused ning globaliseerumine on selgelt puudutanud ka kirjandust. Tempo, millega leedu proosa nii kvantitatiivselt kui ka struktuuriliselt muutus, pole võrreldav mingi muu ajajärguga leedu kirjanduses. See oli murrangute, dünaamiliste vahetuste aeg, mida on nimetatud mitmeti: taassünnikirjandus, viimase kümnendi kirjandus, postkoloniaalne ajajärk, tsensuurijärgne vabadus, traditsiooni lõpp, uute kirjandustsüklite tekkimise, kaanonite lagunemine aeg jms.

Selle ajajärgu võime üldistades jagada kaheks — ühiskondlikuks ja akadeemiliseks perioodiks (Sprindytė 2002, 37).

Esimene (umbes aastani 1993) oli väga intensiivne, elav ja muutlik. Sellele on omased kvantitatiivne küllus, suur ühiskonna tähelepanu ja keelatud vilja avalikult kättesaadavaks tegemine: likvideeritakse nn valged laigud (autentne küüditatute, metsavendade ja teiste vastupanuliikumises osalenute kirjasõna), dokumentaalproosa uputus, katkenud sidemete taastamine (pagulaskirjandus), ilmusid keelatud ja tsenseeritud teosed (J. Mikelinskas, R. Granauskas, J. Aputis), kirjandusse naasevad mittesoovitavad nimed (T. Venclova, S. T. Kondrotas, A. Sluckaitė) jms.

Väga palju avaldatakse ajakirjanduses tõlkekirjandust, seni keelatud rahvuskirjandust. Uue ilme ja arenguiimpulsi saavad kriitilised artiklid: vabanenud rõhuvatest ideoloogilistest kammitsatest, töötavad eriti produktiivselt kirjandusajaloolased, -filosoofid, -kriitikud ja publitsistid. 1990ndate perioodikas võideldakse aktiivselt lugeja ja rahvuskirjanduse eest. See on üldine aktiveerumise aeg, millele järgneb langus kõigis eluvaldkondades ja võimust võtab depressiivne reaalsus.

Kirjandus saab tagasi integraalsuse. Protsess on elav ja pulbitsev ning huvitav teistelegi peale humanitaaride. Kirjandus on sel ajajärgul oluline ühiskondliku elu konstant. Ühelt poolt ei loodagi sel ajal geniaalseid romaanižanrisse kuuluvaid teoseid. Kuigi kirjanduses tekivad uued žanritraditsioonid ja kinnistuvad uued mudelid, näib see

paljudele olevat omamoodi vaakumiaeg — „leedu kriitikud ei leia reservatsioonideta tunnustamist väärt romaani” (Pociūtė 2002, 102). Teisalt on see leedu kirjanduses aga üliaktiivne aeg, täis loominguenergia läbimurdeid, uusi sündmusi, uusi mõisteid ja suundumusi. Olemuslikult muutub kogu kirjanduse paradigma.

Samasugust periodiseeringut kasutab ka Inga Vaičekauskaitė-Stepukonienė, kuid ta lisab, et esimene periood — iseseisvuse saavutamise aeg — oli märgistatud müüdi iseloomuliku elumõistmisega, ja aeg pärast seda eristub vastupidise — maailmalõpu tunnetusega. Seda etappi on täpsem defineerida kui „aegadevahelist” atmosfääri (Vaičekauskaitė-Stepukonienė 2006, 20). Nõukogude aastail kultiveeritud progressiidee saab sel ajal vastupidise tähenduse ja muutub regressiideeks. Iseseisvuse taastamise ajajärgu kollektiivne alge muundub individuaalseks ning vastupidi — vaimuelu murrab „välja”, nagu on omane ühiskondadele, kus kehtib mütoloogiline, sünkreetiline aja ja elu mõistmine. Kirjandust loetakse vähe, inimesed osalevad miitingutel ja tegelevad praktiliste asjadega, üritades säilitada iseseisvust.

Teine periood paistab silma keskmest välja jäävate tendentside poolest: kirjandus diferentseerub, liigub ühiskondlikust rambivalgusest spetsialistide rüppe, saab iseendaks. Kirjandus uueneb, aga selleks, et uueneda, hargneb nagu ei kunagi varem (lõhe eliidi ja massi vahel suureneb kiiresti). Kirjanikud tunnevad end aina ebaolulisematena (vähenevad tiraažid, honorarid, väheneb lugejate, ajakirjanduse, toetajate tähelepanu kirjanike loomingule). Kriitikute seisukohalt algab just siis kirjanduse spontaanne arengufaas. Mitte välised, vaid sisemised tegurid hakkavad protsesside kulgu määrama. Naastakse normaalsesse elurütmi, kuigi leiavad aset jahmatavad põlvkondade, žanride, väärtuste, prioriteetide, lugejate vangerdused. Selline eri tasemete ümbergrupeerumine on paljudele ootamatu ja vapustav.

1994.–1997. aastal räägitakse palju kirjanduskriisist.

Ka sajandivahetuse kultuuri seisundi iseloomustamisel kasutatakse kriisi mõistet: elame kriisioludes, kriisiühiskonnas. Toimub tõsise kultuuri genotsiid — sellised väited olid siis igapäevased.

Paradoksaalne, et kriisi adutakse kõige tugevamalt siis, kui selle lahendamine on juba alanud. Just sellisesse arengustaadiumi oli jõudnud leedu kirjandus aastaks 2002.

1990ndatel muutuvad sotsiaalsed ja majanduslikud olud. Aeg nõuab vaid noori inimesi. Vanem, Nõukogude režiimi üle elanud põlvkond jäetakse möödunud aja

varemetele — eksistentsiaalsesse kriisi. Eriti raske on vanema põlvkonna kirjanikel: avanevad võimalused maailma modernse kirjanduse ja erinevate teooriatega tutvuda, igasugustel teemadel vabalt kirjutada, aga aina sagedamini kostab kirjanike kurtmist: millest kirjutada? Majanduslik ja poliitiline kaos väsitab, teadmatus homse päeva suhtes tekitab kirjutamiskriisi. 1990ndate alguses satub kirjanik vaba valiku seisundist segadusse. Varasemad rahvuslikku eneseteadvust äratavad kontekstid ja vihjed (alltekstid) ei kehti enam, aga uus elu pole veel omandanud selgeid piirjooni, on killustunud, kaotanud oma keskme. Traditsioonilise korra (struktuuri) lõhuvad alles moodustuvad turusuhted. Muutuv elu on täis vastuolusid, mille kaudu avaldub selgelt postsovetliku ühiskonna sündroom: jõuetu ja ükskõikne võim, korrupsioon, kasvav uute bürokraatide kildkond, tühised ja ebareaalsed parteiprogrammid, uute tööandjate ja töötajate orjanduslikud suhted, eliidi tähenduse vähenemine. Ilmneb võimu ükskõiksus rahvuslike probleemide vastu, rahvusliku poliitika täielik puudumine. Niinimetatud korralikud kodanikud pettuvad võimuse ja apoliitilisuse aina suureneb. Eriti teravalt paistab see silma kultuuri valdkonnas. Nagu ka leedu kirjanduse uurijad on pidevalt rõhutanud: kuigi kaob siiani enim kurnanud nähtus — tsensuur — ei kanna vilja lootus, et kultuur lööb pärast pikki stagnatsiooniaastaid õitsele.

See vaimne pinge peegeldub selgesti ka 1990ndate aastate kirjanduses.

Kirjanduselu hoogustavad kirjanduspreemiad

Enne kirjanike loominguusse süvenemist väärivad märkimist ka olulised kirjanduselu toetavad välistegurid.

Üks olulisemaid kultuuripreemiad Leedus on 1989. aastast välja antav Leedu kultuuri ja kunsti rahvuspreemia (*Lietuvos nacionalinė kultūros ir meno premija*). Selle aja jooksul on preemia saanud üle 150 inimese. Igal aastal antakse välja kuus preemiat kas üksikisikutele või kollektiividele, neist üks pikaajalise loominguulise panuse eest leedu kultuuri ja kunsti. Kandidaate saavad esitada juriidilised isikud ning laureaadid valib välja komisjon. Tegu on kõrgelt hinnatud tunnustuse ning ka suure rahasummaga (praegu on preemia peaaegu pool miljonit krooni). Rahvuspreemia saanud isikut uuesti

kandidaadiks esitada ei saa. Preemia antakse pidulikult kätte Leedu iseseisvuspäeval, 16. veebruaril.

Teine oluline ja prestiižne preemia on 1997. aastal asutatud valitsuse kultuuri- ja kunstipreemia (*Vyriausybės kultūros ir meno premija*). Aastas antakse välja kuni 12 preemiat ning valitsuse preemiat võib ühele isikule määrata mitu korda (viieaastase vahega). Preemia suurus on 44 200 litti (umbes 200 000 krooni). Nende aastate jooksul on valitsuse preemia vääriliseks peetud 99 inimest.

Identiteedikriis

Identiteedikriis kuulub vältimatult üleminekuaegade juurde. Kaovad kontekstid, mis identifitseerisid indiviidi tema elu ja kirjandusega – tema traditsiooniga. Samal ajal tekivad uued kontekstid, uued võimalused, mida varem polnud. Üks arutluste tugikategooriaid on muutumine, dünaamiline protsess. Maailmas, kus kõik on liikumises, on psühholoogiline tulemus mitte kuhugi liikumise tunne, suutmatus leida „kodu” ajaloos ning universumis, igavene suutmatus kas või ajutiselt saavutada lõplikkust ja stabiilsust.

„Neil aegadel inimesed tõesti lausa uppusid teadmatusse, sest nende maailm muutus liiga kiiresti” (Gavelis 1997, 94).

Leedu proosa muutus lähtuvalt kanoonilise traditsiooni mudelist, mis oli alati olnud üsna konservatiivne. Traditsiooniline leedulikkuse mudel seostus maaharija kultuuri ülistamisega, hiljem selle hukkumise taganutmise. Mudelile oli iseloomulik lokaalne ja suletud ruum: koduküla, põllud, talu, lähim kirikuküla, kool ja kõrts. Valitses tsükliline kalendriaeg, sissetungivad ajalooilid aga lõhkusid seda harmooniat ja vastandasid inimesi üksteisele. Leedulane on maalaps, loodusearmastaja, töökas kõlbeline katoliiklane, pereinimene, aga tal napib initsiatiivi, energilisust, ratsionaalsust. Traditsioonilist kaanonit määratletakse kui domineerivat agraarse teadlikkuse tüüpi (Sprindytė 2002, 38-39). On selgemast selgem, et tänapäeval ei keerle belletristika ainult maa ümber. Formeerub ka teisi teadlikkuse tüüpe.

Selgepiirilise leedu proosa uuenemine toimus mitmes etapis alates 80ndatest. Nendesse aegadesse laskumine tähendaks aga selle töö eesmärkidest kaugenemist, seega

puudutan vaid kahe viimase aastakümne jooksul ilmunud teoseid, mis modelleerisid teistsuguse leedulase identiteedi.

Esiteks laienesid Leedu geograafilised piirid, saadi tagasi ajalooline pärand. Tänu ajaloolaste, kulturooloogide pingutustele aktiveerusid Leedu suurvürstiriigi pärandi retseptioon, teistes keeltes (ladina, poola, kantsleivalgevene) kirjutatud tekstide uurimine ning tõlgete, kommentaaride avaldamine. See õhutas diskussioone pikaajaliste etniliste tendentside domineerimise üle kultuuris ning pani märkama, et sellega on kaasnenud ka kahju: piiratus, konservatiivsus, suletus, passiivsus, provintslikkus jms.

1990ndatel kosus leedu ajalooline romaan (J. Laucė, A. Pocius, Skomantase seeria noortele jne). P. Dirgėla avaldas mitu intellektuaalse historiosoofilise kallakuga romaani ja kirjutas uue neljaosalise tsükli „Žemės keleivių epas“ /Maa rändurite eepos/ (I osa 1997, II ja III osa 2002) — tänapäeva mütologiseeritud refleksiooni. Dirgėla „suur jutustus“ (sellist tüüpi narratiivid on postmodernism surma saatnud) hõlmab Leedu riikluse ajalugu 14. sajandist kuni nüüdisajani. Leedu kirjanduses polnud võimalik kirjutada selliseid rahva eneseteadvust tõstvaid jutustusi 19. sajandil, nagu seda tehti mujal.

Teine temaatilise ja geograafilise laiendamise ala leedu proosas on uued tegevuspaigad: Tiibet, vangla, äri nurgatagused, London, Pariis jms. Olgu näiteks J. Ivanauskaitė romaanitrioloogia Indiast ja Tiibetist, vangide loomingu antoloogia, romaanid, mille tegevus toimub erinevates välisriikides (Z. Čepaitė, I. Pukelytė, A. Pelenis jt).

Ivanauskaitė trioloogia on tema loomingu küpsem osa. Seda peetakse nii religiooniuringuks kui ka kirjanduseks. Ta retransleerib ida kultuurikogemusi Leedu keskkonda sobivalt.

Traditsiooniline leedu maailmatunnetus on umbes selline: romantiline resignatsioon, introvertsus, kaotuse eelaimus, valulik eneseanalüüs, süü võimendamine, rääkimine kas liiga emotsionaalsetes või pateetilistes toonides.

Ebatraditsioonilist leedulast võib näha ebatraditsioonilistel asjaoludel ka A. Križanauskase dokumentaalromaanis „Nakvynės namai Londone“ /Varjupaik-öömaja Londonis/. Autor on üks neist mittevajalikest inimestest, kellele isamaa pärast kõrghariduse omandamist ütles: *get out!* See sünge avantüristi päevik avab paljude

realistlike detailide kaudu kogu tõe Londonisse tööd otsima suundunud inimeste illusioonideta argipäevast. Kui lõpevad raha ja narkootikumid, läheb leedulane spermat andma, hiljem liitub meditsiiniliste uuringutega ja ohverdab osa oma kopsust. Selline on hirmutav n-ö väljavoolanud intellekti uus identiteet.

Proosasse tekib inimene, kes ei tunne vajadust identifitseeruda ei oma elukoha, rahvuse, kultuuritraditsiooni ega sotsiaalse rolliga. B. Vilimaitė fikseerib oma lühinovellides tundlikult, kuidas kaugete maanurkade „väikeste” inimeste identiteet hakkab ebavõrdses lahingus kioskite, reklaamide, värviliste eliitajakirjade, McDonalds’i, supermarketite ja kohustusliku naeratuse „kultuuriga”.

Linliku mentaliteedi väljakujunemist peetakse üheks olulisemaks leedu proosa uuenemise teguriks. Entusiastlikult võetakse vastu kõik autorid, kes leedu kirjanduse „küllast välja toovad” (*iš-kaimina*, poetess N. Abrutyte (sünd 1972) poolt kasutusele võetud mõiste) (Sprindytė 2002, 45). Seda murrangut alustas R. Gavelis romaaniga „Vilniaus pokeris” /Vilniuse pokker/ (1989).

Autobiograafilise ja dokumentaalse kirjanduse esiletõus

Leedu iseseisvuse alguses, umbes aastail 1990–2000, annavad ilmunud teosed ja nende vastukaja perioodikas tunnistust sellest, et lugeja januneb mälestustel, isiklikel kogemustel ja tõelistel läbielamistel põhineva loomingu järele.

Meelsasti arutletakse Sigita Geda (1943-2008) päevaamatu tüüpi esseistika teose üle („Žydintys lubinai piliakalnių fone: septynių vasarų dienoraščiai (1992-1998)” /Õitsvad lupiinid linnamägede taustal: seitsme suve päevikud (1992–1998)/, 1999; tema miniesseed ilmusid 2007. aastani iga nädal kultuuriajakirjas „Šiaurės Atėnai”).

Loetakse ja hästi võetakse vastu autentsete eluliste dialoogide ja kirgede panoraami kujutavad Jurgis Kunčinase (1947–2002) romaanid „Tūla” /Tūla/ (1996), „Blanchisserie, arba Žvėrynas-Užupis“ /Blanchisserie või Žvėrynas-Užupis/ (1997).

Kui Petras Dirgėla raskepärane ajalooline romaan „Litorina, Litorina!” /Litorina, Litorina!/ (1996), mis räägib Leedu riigi võitlustest ja intriigidest kuningakrooni pärast, võetakse vastu peaaegu vaikuses, siis romaan „Smėlynuose

negalima sustoti” /Liivadel ei tohi peatuda/ (1996), mille Juozas Aputis (1936–2010) Nõukogude aastail salaja sahtlisse kirjutas, kutsus esile noorema põlvkonna literaatide üsna terava kriitika.

See kriitika, kuigi sai palju professionaalseid vastuargumente (kaitsesid vanema põlvkonna kriitikud, kirjanikud, kritiseerisid noored), tõstis taas päevakorda autentsuse, tõelisuse, veenva motivatsiooni teema, mille võib lühidalt kokku võtta: kirjanduselt nõutakse tänapäeva nõuetele vastamist, motiveeritud sidet tõelisusega.

Samas tunnustati Juozas Aputist „mineviku ja oleviku vahel omapärase sideme loomise ja humaanse positsiooni eest” (Pressiteade 2005) 2005. aastal rahvuspreemiaga. Preemia anti novellikogu „Vieškelyje džipai”, 2004 /Džiibid külateel/ eest.

Autor käsitleb siin aega sõjast kuni 21. sajandi alguseni. Novellid on omavahel seotud ühe jutustaja kaudu ning räägivad erinevatest inimestest — küla- ja linnainimesed, intelligentsi esindajad — oma elureisil. Seda raamatut on nimetatud ka 20. sajandi Leedu elu pildiks.

Huvitav on täheldada, et isegi küllaltki keeruliste kunstiliste lahendustega kirjandus, mis suutis kuidagi uutele nõudmistele vastata, võeti lugejate ja kriitikute seas poolehoiduga vastu.

Tõelist huvi äratas professionaalne maalikunstnik Leonardas Gutauskas (sünd 1938) pooleldi autobiograafilise romaanitsükliga „Vilko dantų karoliai” /Hundihambapärliid/ (kolmeosaline, 1990, 1994, 1997). See on kirjutatud küllaltki raskes teadvusevoolu vormis, kuid annab edasi kunstniku-kirjaniku mõtteid oma lapsepõlvest ja küpsemisest.

Järgmine Gutauskase romaan ilmus 2001. aastal pealkirja all „Laiškai iš Viešvilės” /Kirjad Viešvilēst/. Tegu on fiktiivsete kirjadega väikeses Leedu linnakeses asuvast psühhiaatriaiglast. Kirjade autor on andekas kunstnik ja poeet, väga vastuoluline, haavatud hingega isiksus, kes on alistunud alkoholismile ja vahel talitsematutele raevuhoogudele. Kirjades on palju kujundeid Piiblist, otseseid viiteid pühakirjale ja tsitaate sealt, samuti visioone ja unenägusid. Siin on mõtisklusi inimese haprusest, muutlikkusest ja tühjusest ning muljetavaldavaid looduspilte, vahepalu tegelase varasemast tormilisest elust, samuti kirju saava jutustaja märkusi.

Romaani „Šešėliai” /Varjud/ (2001) kompositsiooni põhjaks on melanhoolne vestlus leedu talupoja ja surnud vene sõduri vahel. Selle sõduri tappis leedulane 35

aastat tagasi oma külas, kui see tahtis kohalikku neidu vägistada. Mõrtsukas mõisteti süüdi ja saadeti Siberisse, sellesama Jenissei jõe äärde, kus sündis ja kasvas üles tapetud sõdur. Tapetu hääl kostab hetkel, kui mõrtsukas lamab surivoodis, murtuna Siberis saadud kopsuhaigusest. Nad räägivad kahetsusest ja andestusest, aga ka oma küla elust ammu möödunud aegadel, meenutavad kalapüüke ja jahilkäike. Venelane ütleb: „Oleks jumal meil tol ööl mõistust ja südant valgustanud, siis ehk istuksin täna Jenissei kaldal ja räägiksin lapselastele maast läänes, kus laaned on läbipaistvad nagu paberilehed vastu päikest, inimesed rahulikud ja nende keel sarnane lindude omaga...” (Gutauskas 2001, 89).

Leonardas Gutauskas on ka hiljem romaane avaldanud, kuid need pole olnud nii muljetavaldavad. 2001. aastal sai ta Leedu Vabariigi kultuuri ja kunsti rahvuspreemia.

Müügiedu saatis ka Romualdas Granauskase (sünd 1939) päeviku stiilis kirjutatud raamatut „Raudona ant balto” /Punane valgel/ (2000). Tegelikult pole tegu päeviku, vaid imitatsiooniga. Kriitikute arvates polnud see kaugeltki parim Granauskase teos ja nad arutlesid, mis on selle raamatu populaarsuse põhjuseks. Neil tuli tunnistada, et kuigi raamatus vaid imiteeritakse autentsust, on see intrigeeriv ja külgetõmbav.

Leedu kirjanike hulgas põhjustas 20. sajandi lõpuaastail närvilisust teose ja teksti suhte muutumine, looja, autori mahakustutamine. Ühena esimestest protesteeris Barthes'i väite vastu autori surmast V. Juknaitė, kes ei leppinud teoreetikute poolt loojatele peale sunnitud „mängiva anonüümi” rolliga. Tema sõnul on looja „intensiivistunud inimene”, aga tehnoloogiline tänapäeva kunst võttis talt kommunikatsioonivõimaluse: „Kunst piirdub kogemustega, mis ei vii kontaktini, ei tõuse üleelamisteni. See on enda kohta illusioone mitteomava inimese laboratoorne eksperiment. Klaasseinaga eraldatud näituse osalised vaatavad üksteist üle. Vaatlejaile on jäetud mõnevõrra suveräänsust. Konstruktsioonis olijatele jäävad vaid valgete hiirte näod” (Juknaitė 1998, 2).

M. Martinaitis kommenteerib looja dramaatilist tunnetust oma põlvkonna positsioonilt, Nõukogude aja väärrika hoiaku kogemusest: „Oluline ja tähenduslik oli püüdlus ja suutlikkus olla või jääda oma loomingu autoriks, üha meenutades, millise jõuga tungiti tekstidesse, sunniti kirjutama „nii nagu vaja”. Hakates loomingut analüüsima ja interpreteerima nagu tekste, kaovad esimestena selle autorsuse karakteristikud, aga koos nendega ka autor ise” (Martinaitis 2002, 5-6).

Kirjanike püüd manifesteerida autorsust, loova isiku identiteeti lõppes (auto)biograafilise proosa purskega: esseed, päevikud, loomingu kommentaarid (S. Geda „Žydintys lubinai piliakalnių fone” /Õitsvad lupiinid linnamägede taustal/, „Man gražiausias klebonas – varnėnas” /Minu jaoks ilusaim köster on kuldnokk/, M. Martinaitis „Prilenktas prie savo gyvenimo” /Oma elu poole painutatud/, J. Juškaitis „Lyra ant gluosnio” /Lüüra pajupuul/, R. Granauskas „Žodžio agonija” /Sõna agoonia/, T. Venclova „Vilties formos” /Lootuse vormid/, P. Dirgėla „Gyvenimo intriga” /Elu intriig/, J. Mekas „Nervuoti dienoraščiai” /Närvilised päevikud/). Erilise tähelepanu osaliseks sai A. Nyka-Niliūnase „Dienoraščio fragmentai” /Päevikufragmentid/.

Kõigis neis otsekui kiirustatakse tõestama looja kui oma elu ja kirjutiste autori tähendust, indiviidi autonoomsust, ainsa „mina” olulisust, loomingulisuse lähteid. Need intellektuaalsed refleksioonid on ka humanitaarse diskursuse levitamine ja teatav loominguline vastuseis tehnokraatiale, globaliseerumisele ja „nulltaseme kirjutamisele”.

Esseežanri esiletõusu võib samuti pidada kirjutajate tugevnenud eneseväljenduse vajaduseks, isiksuse mässuks. Esseežanr näis olevat iga päev oma olemist „aja(noa)teral” reflekteerivaile kirjanikele sobivaim kirjutamisvorm. Privaatne avameelsus, kultuurilised allusioonid, igapäeva peegeldused ja intellektuaalne pinge sulanduvad essees vabalt, kiirelt ja mänguliselt. See mobiilne nädalalehete žanr tõukas äärealadele Leedus kogu aeg juhtpositsioonil olnud novelli. Just esseesse on kondenseeritud tüüpilisemad ajamärgid.

Üks esimesi esseežanri pioneere Herkus Kunčius tuli kirjandusse 1990ndate keskel. 1999. aastal avaldas ta esseistlikku proosakogumiku „Pilnaties linksmybės” /Täiskuu lõbud/, mida võib pidada omapäraseks 20. sajandi modernse kunsti kompendiumiks. Kogumikku iseloomustavad ebastandardsus, informatiivsus ja teravmeelsus. Vabalt maailmakultuuris liikudes haarab ta sealt kaasa mittetunnustatud klassikute nimesid, avangardistide ja kõiksuguste radikaalsete kunstnike nimesid, kes kuulutasid sõja kivistunud kultuurinormidele. Seepärast on Marcel Duchampi kaunitari nina alla joonistatud vurrud talle vastuvõetavamad kui Louvre’is rippuv Leonardo da Vinci šedööver „Mona Lisa”. Uus testament pakub talle vähem vastuseid kui sürrealismi või kontseptualismi tunnistanute tööd.

Kunčius demonstreerib, et ei usu sakraalkunsti jõudu ja igavikulisust. Niinimetatud kunstišedöövreid eksponeerivad muuseumid on tema arvates muutunud

snoobide tarbimisproduktiks ja „rahaimemismasinateks”. Tema sõnul on parim teos pruun, kajakate väljaheidetest valgetäpiline mereäärne muul, mille hommikune vihm puhtaks peseb. Sellise teose puhul pole tarvilikud mingid kompositsioonilised, kunstilised, sotsiaalsed, ideoloogilised seisukohad ja probleemid. On vaid kaks iseenesestmõistetavat asja — muul ja fekaalid.

1950ndatel sündinud põlvkond

1990ndate algul domineerib kirjandusareenil eelkõige 1950ndatel sündinud põlvkond. See põlvkond eristub autoriteedi, kvaliteetselt kirjutavate ja tõlkivate inimeste arvukuse poolest. Põhjus, mis määras selle põlvkonna massilise pöördumise kirjandusse, peitub tõenäoliselt jälle poeesia ja poliitika sümbioosis, mis määras leedu kirjanduse geeni alates Maironise-Brazdžionise-Marcinkevičiuse aegadest. Suurem osa selle põlvkonna esindajatest, kes veel praegugi nii proosat kui ka poeesiat kirjutavad või siis tõlkimise ja kirjastamisega tegelevad, tuli kirjandusse Nõukogude aastail. See on sõjajärgsel ajal sündinud põlvkond, kes kasvas üles viletsuses ja totalitaarse režiimi kammitsais ning nägi kirjanduses ainsat vaba olemise võimalust ja tingimust. Leedu filoloogia õppimine oli Nõukogude ajal võrdne dissidentluse ja kultuurilise metsavendlusega, mille üle tunti uhkust. 1950ndate põlvkonnale on omane austav suhtumine keelde ja professionaalne suhe tekstiga.

Nad on erilise saatuse ja omapärase mõtlemisega loojad. Nad kasvasid üles Nõukogude ajal, kujunesid välja repressiivsetes oludes ja tõid kirjandusse uut kogemust, mida ei olnud varasemate põlvkondade kirjanikel. Vanemad autorid hoidsid mälus nostalgilist pilti iseseisvast Leedust, helgest külaelust ning see andis nende loomingule moraalset ja ideelist tuge. 1950ndate põlvkonnal sellist mälestust enam polnud, aga nad ei võtnud vastu ka Nõukogude süsteemi ideoloogilisi hoiakuid. Otsides toetuspunkte, pöördusid selle põlvkonna autorid intellektuaalse kultuuri kontekstide poole. Nende maailmamõistmist kujundas lääne idealistlik filosoofia alates I. Kanti moraalset idealismist kuni eksistentsialistide meeleheitlike manifestideni maailma absurdist. Samuti tõmbasid tähelepanu ida müstilised õpetused, mis kompenseerisid nõukogude

ateismi diskrediteeritud katoliiklust. Mõnele selle põlvkonna autorile sai vaimseks eneseväljenduseks süvenemine oma maa minevikku.

Eraldunud traditsioonilisest kultuurist, tundsid 1950ndate põlvkonna autorid omapärast vabadust. Neid ei piiranud ei rahvuslikud ega kommunistlikud maailma mõistmise normid, seepärast said nende loomingulise eneseteadvuse kõige iseloomulikumateks märkideks väärtuste relativism, nihilism, agressiivne individualism, milles peegeldub dramaatiline isiku samasuse otsing.

Vaimne isolatsioon, tagasiõmbumine aktiivsest elust muutus mõnele selle põlvkonna autorile suletud ringiks. Nad kasvasid üles koos oma piina, valu ja kangelasliku lootusetusega ning seda polnud enam võimalik võita enese samasust hävitamata. Lootusetuse tunne tõi nende loomingusse terava iroonia ja resignatsiooni. Negatiivne vabadus õhutas looma alternatiivset maailma. 1950ndate põlvkonna loomingus levisid erutavad siseelu miraažid, individualistlik mütoloogia või mütologiseeritud ajalugu, psühhoanalüütilised või arhetüüpsed teemad, kinnistus visioonlik kujutamisaad.

Selle põlvkonna esindaja oli Leedu patrioot, aga patrioot individuaalselt ja eraldi. 50ndate põlvkonna kirjanikud eemaldasid demonstratiivselt kollektiivsest, sotsialismi meenutavast rahvuslikkuse ideest. Taasiseseisvumise algusaastail kritiseerisid nad kirglikult patriootilise ideoloogia stereotüüpe, kaitstes oma individualiseeritud rahvuslikkuse hoiakuid (nt R. Gavelis ründas leedu kultuuri ülemäärase tundelisuse ja madala intellektuaalsuse pärast).

Tänapäeval tekitab üsna mitme selle põlvkonna esindaja looming vastuolulisi tundeid. Nad hämmastavad oma meelegeitliku individuaalse julguse, kunstilise originaalsuse, esteetiliste normide ja eetiliste kriteeriumide lõhkumisega, samas ärritavad kui mõnevõrra haiglane nähtus, nagu haavatud teadvuse egotsentriline eneseväljendus.

1950ndate põlvkond pole terviklik, vaid lõheneb tinglikult kaheks. Silmatorkavaimad on väärtuste ümberhindajad või suure „väljakutse autorid” (Tamošaitis 2003, 130), individuaalse vabanemise väljendajad Jurgis Kunčinas, Ričardas Gavelis, Jolita Skablauskaitė. Siia kuulub kahtlemata ka Juozas Erlickas. Selgete klassikaliste humanitaarsete väärtuste esindajad on 1950ndate põlvkonnas Petras Dirgėla, Antanas Ramonas, Vanda Juknaitė.

Kokkuvõtvalt võiks öelda, et „neoromantismi traditsioonile või leedulikkuse mudelile sellisena, nagu ta senini on olnud, on see kümnend viimane” (Peluritytė 2000, 116). Selle põlvkonna autorite raamatud tõmbavad maha omalaadse piirjoone: edasi on nii neoromantismi kui ka leedulikkuse mudel proosas vaid epigoonlus.

Antiromantism

Leedu kirjandusloolaste hulgas korüfee staatuses olev kauaaegne akadeemiline kirjandusuuriija V. Kubilius arvas 1990ndate algul, et on vaja rääkida romantismi kui leedu kirjanduses valitseva traditsiooni ammendumisest ning kirjanduse uuendamise vajadusest (Kubilius 1994, 288). Kui kõneks on 1990ndate leedu noorte autorite proosa (M. Ivaškevičius, E. Šerelytė), on mõttekam rääkida antiromantismi võidulepääsust kui neoromantismist.

Proosa elas antiromantismi triumfi läbi 1990ndatel. Selgeimad nonkonformistlikud, mittekohandumuslikust maailmatunnetusest kantud teosed on R. Gavelise „Jauno žmogaus memuarai” /Noore inimese memuaarid/ (1991) ja J. Kunčinase „Tūla” /Tūla/ (1993). Need romaanid peegeldavad adekvaatselt ja usutavalt kujutatava ajajärgu maailmatunnetust ning on lõpetatud struktuuriga. Neis ei puudu ei täisverelised karakterid ega neid karaktereid avavad süžeed, ei kulminatsioonilised armastusintriigid ega usutavad lahendused. Need romaanid hingavad oma ajastu vaimus ja on kirjutatud ajajärgule omases keeles. Neis võib juba näha seda kommertskirjanduse arenguliini, mis ilmneb Gavelise ja Kunčinase hilisemates teostes.

Väidetavasti õhutas pikale veninud neoromantism leedu kirjanduses epigonismi ja grafomaaniat, aga antiromantism kommertsliku ja populaarse kirjanduse arengut.

Mõned kirjanduskriitikud liigitavad kommertsli alla ka Ivanauskaitė loomingu.

Kõige huvitavam paistab 1990ndate kirjandusest see osa, mis ei orienteeru mingi varem välja kujundatud mudeli järgi.

Ričardas Gavelis ja linliku mentaliteedi väljakujunemine

Linnaelu peegeldus on tänapäeva leedu proosas üsna uus teema, eriti on see avaldunud Nõukogude aja lõpus ja postsovetlikul ajajärgul. Traditsiooniliselt on leedu kirjanduses olnud terav vastasseis linna ja küla vahel. Viimast peeti autentseks isiksuse kujunemise keskkonnaks. Vilniuse temaatika figureeris sagedamini Leedu juutide ja poolakate (Czeslaw Milosz, Abraomas Karpinovicus, Chaimas Grade jne) tekstides. Seda tingis demograafiline situatsioon: kuni Teise maailmasõjani elas Leedu linnades palju juute ja poolakaid.

Just linliku mentaliteedi väljakujunemist peetakse üheks olulisemaks tänapäeva leedu proosa uuenemise teguriks.

Murrangule andis tõuke prosaist, dramaturg ja publitsist R. Gavelis (1950–2002) romaaniga „Vilniaus pokeris” /Vilniuse pokker/ (1989), kus ta kujutab posttotalitaarset linna. Autor lahendab siin totalitaarse pärandi probleeme ja pakub välja erinevaid lahendusvõimalusi. Linn pole romaanis vaid süžee foon, vaid saab ise tegelaseks. Gavelis kujutab moonutatud, deformeeritud linna.

Gavelis on intellektuaalne antiromantilise orientatsiooniga autor, keda nimetatakse „eredaimaks postmodernse epohhi tunde ja mõtteviisi väljendajaks leedu proosas” (Tamošaitis 2003, 143). Ta rikastas Leedu kirjandust intellektuaalse problemaatikaga ja vabastas selle provintslisest suletusest. Ta uuris oma tekstides Nõukogude aega ning selle mõju isiksusele ja kultuurile, avas antihumanistliku võimu tuuma ning konstateeris massiinimese irratsionaalset olemust.

Gavelis oli vilniuslane, linnakultuuri esindaja ning eemaldus radikaalselt leedu kirjanduse külakesksest traditsioonist. Ta polnud hariduselt humanitaar. Lõpetanud 1973. aastal Vilniuse ülikoolis füüsikaõpingud, töötas ta teaduste akadeemias ja teadusajakirjade juures, pärast taasiseseisvumist tegi kaastööd päevalehele „Respublika”. Tema publitsistika oli sageli provokatiivne ja õhutas diskussiooni. Sama närviline stiil ja kategoorilised positsioonid on omased ka tema ilukirjanduslikule loomingule.

Gavelis debüteeris novellikoguga „Neprasidėjusi šventė” /Algamata pidu/ (1976), seejärel kirjutas kolm näidendit, filmistsenaariumi ning avaldas veel kaks novellikogu.

1980–1990ndate aastate vahetusel avaldas ta oma kuulsad romaanid „Vilniaus pokeris” /Vilniuse pokker/ (1989) ja „Jauno žmogaus memuarai” /Noore inimese memuaarid/ (1991). Vilniuse teema varieerus ka romaanides „Vilniaus džiasas” /Vilniuse džäss/ (1993), „Paskutinioji žemės žmonių karta” /Viimane Maa inimeste põlvkond/ (1995), „Prarastų godų kvartetas” /Kaotatud mõtiskluste kvartal/ (1997), „Septyni savižudybės būdai“ /Seitse enesetapuviisi/ (1999) ja „Sun Tzu gyvenimas šventajame Vilniaus mieste” /Sun Tzu elu pühas Vilniuse linnas/ (2002).

Paljude kriitikute arvates on kõige kunstipärasem Gavelise mõneteistkümnest kirjast koosnev romaan „Jauno žmogaus memuarai” /Noore inimese memuaarid/ (1991), mis räägib võimust ja inimesest. See on kirjaniku avameelseim ja siiraim teos, mis paelub läbielamiste tõelisuse ja püstitatud probleemide kaalukusega.

Romaani süžee raamiks on peategelase Leonas Ciparise surmajärgne pihtimus sõbrale ja õpetajale, individualistile ja nihilistile Tomas Kelertasele. Tunnistades sõbra suurt mõju oma elule, pöördub kangelane metafüüsilisest perspektiivist tema poole, tehes teravaid etteheiteid ja mõistes hukka tema küünilist kohandumist ja tegevusetust. Leonase kirjades avaneb nõukogude stagnatsiooni maailm, kus valitseb kõikvõimas Uošvis (Äi), siin partei nomenklatuuri ja võimu sümbol. Kuna Leonas abiellub Uošvise tütre Virginijaga, siis näeb ta süsteemi ebainimlikkust seestpoolt. Kangelane otsib tähendust igapäevasest eksistentsist, tunneb kaasa „massiinimesele”, aga tema *alter ego* ja antagonist Tomas on justkui puhas küüniline mõistus, kes näeb kõike läbi, ent ei leia kuskilt tähendust.

See on romaan kogu põlvkonna elu sihitud, totaalset mõttetuse tundest. Hävitatud, hingetu ja tahtetu põlvkond, aga kui talle oleks ka kõik lubatud, ei suudaks ta ikkagi midagi teha ega teekski.

Peategelane hukub Leningradis sektantide käe läbi. Aga oma kirjades õhutab ta Tomast mitte alla andma. See on justkui kangelase testament, millega ta üritab võita fatalismi, massiinimese inertsust, leedulikku passiivsust. Leonas Ciparis on nagu Sisyphos, kes võitleb absurdi vastu, sümboolne Brežnevi ajastu figuur.

Tänapäeva lugejale on Gavelis kõige rohkem tuntud kui romaani „Vilniuse pokker” (1989) autor. Romaani on välja antud 85 000 eksemplaari (Tamošaitis 2003, 145). See on eriline raamat, mida on nimetatud „murranguks leedu kirjanduses ja kirjanduslikuks pommiks” (Sprindytė 2002, 45).. Gavelist võib nimetada ka esimeseks

kirjanikuks, kes lõhkus leedu proosa sooja ja mõnusa turvalisuse. Talle polnud vastuvõetav proosa kui maailma kirjeldus, talle oli proosa konstruktsiooni tagasitoomine olematusest.

Gavelise loomingus on olulised kaks liini: olemisest ilma jäetud linn ja inimene. Ta loob Vilniuse antimüüdi ja sellega seoses seab kahtluse alla rahvusreliikviad (Gediminase torn – jõuetu fallos) ja rahvuslikkuse kriteeriumid (patriarhaalsus, ajaloolised müüdid, maaharijate kultus, tundelisuus jms). Vilniust postuleeritakse nagu sümbollabürinti, nagu surevat müütilist looma, maailma keskpunkti, laastatud ajaloo ja kultuuri ristteed. Gavelis ülistab mõistust (mõelda on vabades), ei tüdine künismist, häbelikkuse vahetab naturalismi, lüürilisuse ironia vastu, kustutab hea ja kurja piirid. Nagu konstateerib Juratė Sprindytė, olid „Gavelise loomingus „antipatriootilised” hoiakud, destruktiivsuse väljendused, bioloogiline kultus vaimse psühholoogi vundamendil seisvale leedu kultuurile korralik löök” (Sprindytė 2002, 46).

Kirjanik ise konstateeris rahulikult: „Ironia, paradoks või šokk — need on moodsa elu lahutamatud osad, mitte mingid tehnilised kirjanduslikud moodustised [...] Suur osa leedu kirjandusest on siiani 19. sajandi maailmatunnetusse uppunud, kuigi on juba 21. sajand. Ma ei näe selles midagi head. Ma ei näe mingeid võimalusi kindlustada humanistlikke kategooriaid 21. sajandil 19. sajandi meetoditega” (Gavelis 2002, 88).

Nagu kogu Gavelise loomingule omane, on „Vilniuse pokkeri” tegevuskoht Vilnius ja olulisim uurimisobjekt repressiivne Nõukogude süsteem, mis on hävitanud tsiviliseeritud elu ning isiksuse. Romaani kangelane, relvastatud vastupanuliikumises osalenud Vytautas Vargalys kannatab KGB keldrites põrgupiinu, aga säilitab inimväärikuse ja vaimse tugevuse. Linnaraamatukogus töötades üritab ta välja selgitada süsteemi loojaid, proovib aru saada ideoloogilise manipulatsiooni mehhanismidest.

Romaan koosneb neljast osast, neljast peategelase loo variandist. Esimene ja olulisim lugu on Vytautas Vargelise enda lugu, ühe päeva vältav teadvusevool, mis algab katkendliku unenäoga suvilast ja lõpeb tema armastatu Lolita tapmisega samas suvemajas. Teises osas esitab peategelase töökaaslane Martynas Poška oma märkmed, luues Vargalise loost alternatiivse versiooni. Kolmandas osas jätkab seda omamoodi esimestele jutustajatele lähedane inimene Stefa, kes jalutab mööda linna, otsib vatti ning mõtleb Vytautase ja Lolita suhetest ning ühtaegu meenutab oma elu. Neljandas osas mõtleb seda keerukat lugu koer, kelleks on pärast surma saanud peategelase sõber,

intellektuaal, matemaatik ja muusik Gediminas Riauba. Koera arusaam on intuiitiivne ja näib, et kõige täpsem. Ta tunnetab otseselt linna agooniat, vale atmosfääri, elu mõttetust. See ongi Vilniuse pokker – totalitaarse süsteemi hukutatud maailm, kus vale muutub totaalseks mänguks, millel pole ei eesmärki ega tähendust.

Selles pole ka tõelist surma kui vabanemist. Pärast surma, sagedamini vägivaldset surma, kehastuvad tegelased ümber teisteks, primitiivsemateks eluvormideks, justkui ei suudaks nad end absurdi maailmast, eksistentsiaalsest vanglast lahti rebida. Nad on sunnitud meenutama oma varasema elu piinu, mõistmata olemise eesmärki. Nii lõpeb ka Gediminas Riauba elu koerana julgeolekuhoone ees trolli rataste all pärast seda, kui ta on tajunud kohutavat lootusetust, mis haaras teda hetkel, kui ta tundis, et selle hoone keldris suri Vytautas Vargalis, ja nägi, kuidas sõber surma järel jäledaks lombakaks tuviks kehastus.

Vilniuse linna – sureva looma, kastreeritud ja jõuetu olendi, fataalse labürindi mütoloogiat arendab Gavelis ka teistes oma romaanides. Kõik need teosed on retrospektiivsed, pühendatud olnud aja ja toimunu tagajärgede analüüsile. Rahvuslikud stereotüübid, müüdid, Vilniuse legendid pööratakse neis groteskselt pea peale, näidates ükskõik millise ideoloogia piiratud, vaenulikkust isiksuse, vaba teadvuse ja kriitilise mõistuse suhtes. Antihumanistliku Nõukogude süsteemi rolli võtab neis romaanides üle korrumppeerunud uue aja võim, kogu Leedu haaranud maffiavõrk, milles inimese elu muutub viirastuslikuks ja võimatuks. See on ühiskond ilma perspektiivita.

Gavelise romaanist „Vilniaus pokeris” /Vilniuse pokker/ (1989) sai ka tõeline leedu proosa vabastamise ja postmodernse kirjutamise manifest. Gavelis ongi üks tugevamaid postmodernistliku maailmavaate väljendajaid leedu kirjanduses. Sofistlik jutustamisstruktuur peegeldab keerulist, mütologiseeritud postsovetlikku teadvuse olekut. Gavelise romaanides saab Vilniusest maagilise tõeluse ruum – hermeetiline totalitaarse süsteemi mängude labürint, kus ekslevad subjektid peaaegu hulluvad.

Gavelis jälgib romaanis „Vilniuse pokker” pärast süsteemi kokkukukkumist tekkinud maailma küüniliselt: see on kõssis, süngelt ootav, roiskuv linn, milles halliks massiks muutunuina mädanevad elusad inimesed. Vilnius on piir, kus ristuvad Vene ekspansioon ja Euroopa vaim. Romaanis esitab autor Boschi maalidega võrreldava inimese sisemaailma pildi (Juknaitė 2001, 30). See on linn, kus jälitatakse igäüht või on igäüks ise jälitaja. Jälitavate inimeste refleksioonid ja tunded muudavad tegelikkuse

hallutsinatsioonide ja košmaariga täidetud labürindiks. Neid, kes jälitavad, nimetatakse *kanukas*'teks. Nad imevad inimeste fantaasiat ja mõistust, muutes nad vaikivaks massiks ehk *karosas*'teks. Nad neelavad inimeste sisemist jõudu. *Kanukas*'te kuju seostub kõige enam KGB-ga, aga romaanis mainitakse ka nii Stalinit, keda nimetatakse Sraliniks, kui ka Hitlerit. Nead, *kanukas*'ed, on üldine kurjus, kes on püüdnud võrku kogu maailma inimeste elud.

Romaani peategelane, üheksa aastat vangilaagris veetnud Vytautas Vargalys hakkab Neid jälitama. Ta tunneb, et tal on jõudu Nad avastada ja Neid mõista, kuid tema sõjaretk muutub katastroofiks. Ta ei usalda lõpuks enam kedagi, isegi mitte iseennast. Sellepärast lõpeb košmaarselt ka tema armastus KGB polkovniku tütre Lolita vastu. Armastuslugu on üks olulisemaid romaani süžeeikäikudest, kuid Vargalise ja Lolita armastust peaks nimetama erootiliseks fantaasiaks.

Romaanis on küll palju erootilisi steene ja pidevalt räägitakse armastusest, ent selles pole füüsilist lähedust. Lolitat ja Vargalyst ei seo miski. „Sulle ainult tundub, et sa mõtled minust,” ütleb Lolita kähiseva häälega ja sulgeb silmad. „Ma näen su mõtteid. Mind seal pole” (Gavelis 1989, 311).

Kuna see on tõsi, siis Vargalys ehmub, et Nead on saatnud Lolita tema sisemusse, ja mõttes tükeldab ta naise noaga tükkideks. Kui ta koju naastes näebki Lolitat, kes on sel moel tapetud, saab ta aru, et seda on teinud Nead.

Vilniuse kuju, mida Vargalys näeb, on sedavõrd deformeerunud ja degradeerunud, et tema teadvuses meenutab see rohkem košmaari kui reaalsust: „Kõik, kõik on siin unenägu” (Gavelis 1989, 77). Vilnius on ründav linn, kuna ta on kaotanud oma ajaloo ja kultuuri suursugususe. Varieerides ajaloolisi ja kultuurilisi müüte Vilniuse kohta (püha linn, päritolu, Leedu suurvürstiriigi sümbol), pöörab jutustaja need pahupidi ja muudab linna languse sümboliteks.

Kujutades Vilniuse langust, kasutab jutustaja palju opositsioone: kõrge/madal, räpane/puhas, vaimne/mittevaimne jne. Nende kategooriate koondumine näitab negatiivsust, ebanormaalsust, koledust, õõnsust ja tühjust.

Üks tähtsamaid on sugudevaheline opositsioon, mis on peidus otse linna kujutise südames. See opositsioon on tihedalt seotud linna kui sugu omava keha kujutamisega. Linn on inimese keha koopia ja duplikaat.

„Vilniuse pokkeris” tajutakse linna kui totaalset keha, mis on metonüümiliste ühendustega seotud Leedu ja leedu rahva kehaga. Mitte ainult tema ruum, vaid ka aeg on loodud totaalsete kategooriatega.

Gavelise romaanis on Vilniuse langus lahutamatu seotud tema keha muundumisega ajaloolises perspektiivis. Gediminase torn, kunagi linna ja rahvuse süda, on jutustaja teadvuses vaid lühike paks impotentne fallos, mida ta nimetab „kastreeritud linna”, „kastreeritud Leedu” sümboliks. Selline metafüüsilise erose kaotamine mehelikus rahva/linna kehas tähistab südame (hinge) allakäiku genitaalide tasemele, st hinge kaotamist. Kastreeritud mehelik linna keha omandab teised – naissoole iseloomulikud jooned ja muutub kahesooliseks, „õudseks hübriidiks”. Selle transformatsiooni tagajärjeks on keha deformatsioon ja allakäik. Sellepärast kaotab Vilnius Vargalyse teadvuses inimliku dimensiooni ja võtab loomkoletise kuju. Selline inimese transformatsioon elusolendiks ilmneb ka Vilniuse elanikes, kes on deformeerunud kehadeks, mis meenutavad koeri, rāpaseid tuvisid või muid olevusi.

Vargalyst kammitsev langenud linn on naiseliku erose kuningriik. „Vilniuse pokkeris” on topoloogilised linna kujutamise seosed naise kehaga eriti selged, sest langenud linna kehalisus peegeldub kõige drastilisemalt naiste kehaes. Vargalysele assotsieerub linn kõige sagedamini naissoost isiksustega: nemad, nagu ka linn, võivad äkki muuta oma välist kuju, paljastades jälgi olemuse, neid suunavad purustamisinstinktid.

Regimantas Tamošaitise sõnul on Gavelis tugevaim totalitarismi kriitik leedu kirjanduses ning maailmakirjanduses leiab ta Gavelisel olevat ühisjooni Franz Kafka loominguga (Tamošaitis 2003, 147).

Ajakirjas Nemunas avaldatud intervjuus küsiti R. Gaveliselt ka põhjust, miks ta süveneb oma loomingus üha Vilniuse personifitseerimisse, missugused motiivid õhutasid jätkama Vilniuse kui saatusemärgi teemat. Autori vastus oli järgmine: „Vilnius on lihtsalt maailma metafoor. Mulle on metafüüsiline Vilnius terve maailm, võib-olla isegi rohkem kui maailm. Seetõttu võib temast kirjutada lõpmatult. Pole üldse oluline, mida reaalne Vilnius minu reaalses elus tähendab. Tähtis on ainult Vilniuse müüt, tema maagia. See linn jälitab mind, ükskõik kuhu ma ka ei sõidaks – ta järgneb mulle nagu koer. Pariisis või Stockholmis otsin esimese asjana vilniuslikke pilte/kujutusi, vilniuslikke lõhnu. Samas reaalne, elus Vilnius huvitab mind aina vähem. Viimastel

aastatel on temas tähendust ja hinge aina vähemaks jäänud. Reaalne Vilnius on praegu mittemingisugune: saladusteta, näota ja sisuta. Ta on mulle peaaegu võõras. See pole enam minu linn. Minu oma varastas keegi ära. Praegu ei saa maalida linna natuurist – ainult mälestustele toetudes” (Vabuolas 1993, 27).

Nii Gavelis kui ka Ivanauskaitė hõivasid tänapäeva leedu kirjanduses üsna riskantse positsiooni – otse kirjanduskriitikute hindamise ääremaal. Tegu on kirjanikega, kes oskasid asjatundjatega intellektuaalselt diskuteerida, samas taotlesid suure auditooriumi tähelepanu.

1990ndate aastate tunnustatuima romaani autor Jurgis Kunčinas

Suurem osa 1990ndate aastate proosat käsitleb Nõukogude aega, möödaniiku, lähtub piinatud mälu sündroomist. Selliste teoste amplituud on väga lai, alates kahe ilmasõja vahelise Kaunase ja sõjajärgse Vilniuse helgest kujutamisest kuni Laptevite mere äärde küüditatu julmade novellideni.

Kõige heldemalt ekspluateeris „mälu tööstust” Jurgis Kunčinas (1947–2002), võib-olla kõige sümptomaatilisem 1990ndate kirjanik, kes kirjutas kõigis žanrides – proosat, poeesiat, satiire, esseesid, ajakirjanduslikke tekste – ning lisaks tegeles tõlkimisega. Ta oli vaba, stiihiline, spontaanne looja. Sellisest stiihilisusest oli leedu proosas alati puudu olnud. Kirjandusel oli alati kellegi ees kohustusi ja lakkamatult tuli elada kaitsepositsioonil.

Kunčinas alustas kirjanduse loomist poeedina, avaldades 1977. aastal luulekogu „Takas per girią” /Rada läbi laane/. Enne taasiseseisvumist ilmus temalt veel neli luulekogu, ent tema tõeline talent avaldus proosas, mida ta ei saanud varem avaldada nii tsensuuri kui ka oma elustiili tõttu. Biograafilisest materjalist, mida ta on ka oma romaanides kasutanud, selgub, et Nõukogude aja kaks viimast kümnendit olid algajale literaadile väga rasked (tal ei olnud isegi korterit, kus oleks saanud loomingule pühenduda). Vaieldamatult oli tegu ühe eredaima ja värvikaima kujuga 1990ndate leedu kirjanduses.

Proosat sai ta avaldama hakata alles pärast Leedu taasiseseisvumist. Esimene jutustuste kogu „Vaizdas į mėnulį” /Vaade kuule/ ilmus 1989. aastal. Seejärel tulid

ridamisi romaanid, novellid, lasteraamatud, satiir, esseistika. Esimene romaan „Glisono kilpa” /Glisoni silmus/ ilmus 1992. aastal ja selle võtsid ühtviisi hästi vastu nii kolleegid, kriitikud kui ka lugejad.

Tema kirjanduslikus pärandis on 26 originaalraamatut, neist kuus romaani. Ta oli ka väga produktiivne saksakeelse ilukirjanduse tõlkija.

Kunčinas oli professionaalne jutuvestja. Tal oli ammandamatu varu mitmesuguseid lugusid ning anne neid lõbusalt interpreteerida. Oma novellides ja romaanides pani ta kirja Nõukogude aastate igapäevaelu kroonika koos tollesse aega kuuluvate unikaalsete detailidega.

Kunčinase proosaloomingule on iseloomulikud läänelikult vaba looja hoiak, irooniline naeratus, groteski elemendid, imelikud kangelased või isegi antikangelased – Nõukogude aja kunstnikud, boheemlased. Ironiseerija maski all oli peidus lüüriline loomus, vaimse tervise igatsus tänapäeva hingetu inimese ja destruktivse maailma palge ees.

Kunčinase teine romaan „Tūla” /Tūla/ (1993), mis fikseerib Brežnevi ajastu loojangu hulkuva kunstniku silmade kaudu, jääb tolle aja parimaks kirjanduslikuks dokumendiks ja Kunčinase parimaks teoseks.

„Tūla” on armastusromaan, ühe nädala vältava armastuse lugu, mille elab läbi hulkuv kirjanik, ülikoolist välja heidetud joodik. Tegevus toimub Vilniuse hooletusse jäetud rajoonis, Užupise varemets. Romaani iseloomustavad vormi ebahüütsus, tegelaste kõrgendatud emotsionaalsus, sisemised vastuolud ning suutmatuse väljendada emotsioone loomulikult ja lihtsalt. Oma armastatu tuppa lendab nahkhiireks muutununa „mina”. Romaani õige tugevam ja poeetilisem stseen, intiimse lähenemise stseen, leiab aset Vilnelē kaldapealsel takjates, kui tegelased suplevad vedelas poris ja selles lämbuvad. Romaani tekst meenutab prügimäge, mis on täis maailma eri nurkadest pärit võimatute lugudega inimesi, kirjandusteoste parafraase, tsitaate paljudest keeltest. Millegipärast korratakse pidevalt saksakeelset fraasi „*Wir sind ein okkupiertes Land*” /Me oleme okupeeritud maa/. Näib, et linn, Vilnius, Užupis, on ristmik, kus ristuvad kogu maailma teed.

Tūla ja romaani peategelane, kellel pole nime, ainult „mina”, on poolenisti hullud. Tūla oli depressiooniga haiglas, kirjanikul ravitakse seal alkoholismi. Haigla, mida nimetatakse profülaktooriumiks, laagriks, on hullumaja osakond. See osakond

muutub politiseivõimul põhineva eraldatud süsteemi miniatuurseks kujundiks. See on haigla-laager, kus kõigil on teatavad kohustused. Sinna on ladestunud sellesama ühiskonna kombed. Arste kutsutakse *praportsik*'uteks. Osa haigeid peab tegema mitmesuguseid töid personali aiamaal, aset leiab spekulatsioon, piirituselonksu eest antakse altkäemaksu, toimub räkit, mille esindajad terroriseerivad narkootikume otsides kõiki. Jutustaja saab „kulturse” koha, töö haigla raamatukogus, kuid ka siin ei ole inimesel privaatsust. Peategelane seab sisse lukustatava sahtli, aga *praportsik*'ud murravad selle alatasa lahti. Kui tahad ellu jääda, siis on sellistes oludes parim taktika teeselda lollikest ja mitte kellegagi vaielda.

Romaani tegelaste tunded on väga intensiivsed, aga neid saadab pidev närvilisus ja ebakindlus. See, kes lugu räägib, küsib endalt sageli, kas Tūla oli tõesti olemas või ta mõtles selle loo lihtsalt välja, kas Tūla armastas teda ja kas ta ise armastas Tūlat. Ebakindlus liigub selle romaani lehekülgedel nagu alatine uue eksistentsi saatja. Romaani tegelane kahtleb juba selleski, kas ta on elus, ning kontrollib seda pidevalt oma kätt näpistades.

Autor kujutab siin Nõukogude süsteemi mittetolerantsust ebatüüpiliste indiviidide suhtes ja nende püüdlusi sellele vastu seista. Ilmumisaastal tunnustas Leedu kirjanike liit seda romaani ka aasta parima raamatu tiitliga.

Järjest uusi romaane („Blanchisserie, arba Žvėrynas-Užupis” /Blanchisserie või Žvėrynas-Užupis/ (1997), „Kilnojamos Röntgeno stotys” /Liikuvad röntgenijaamad/ (1998), „Kasdien į karą” /Iga päev sõtta/ (2000), „Bilė ir kiti” /Bilė ja teised/ (2002), „Pjūti fjūūt! arba Netiesų dvaras” /Pjuuti-fjuut ehk valedes mõis/ (2004)) avaldades tagas Kunčinas endale professionaalse kirjaniku positsiooni.

Ta klaarib Nõukogude ajaga arveid mänguliselt. Tema tekstid pole täis solvanguid, vaid elurõõmu. Kõlama jääb eluarmastus, mitte ainult ülekohus. Kus Gavelis räägib vihaga, seal Kunčinas naeratab, olles leidnud uue esteetilise suhte minevikuga – inimlikkuse sädeme inimlikkusest ja olemisest ilma jäetud Nõukogude ajast. Kunčinase Vilnius on hästi äratuntav tema põlvkonna nooruse linn. Erilist tähelepanu pöörab ta faktuurile, topograafilistele pisiasjadele: jäädvustatud on boheemlaste kooskäimise kohad, kohvikud ja õllekad, hotellid ja ühiselamud, ülikool ja Vilnelė jõekese kaldajärsakud, põiktänavad, väravad, majad, sildid, kaared, haiglad,

pargid, väljakud, vanalinn, Užupis ja Žvėrynas jne. Tundlikult aktiivsed kujutised, kogemused, pildid teevad tema proosa eluliseks ja informatiivseks.

Ta on žonglör, virtuoos, kes mängib eri žanride äärel. Materjali ammutab ta elust, räpasest tegelikkusest. Ta leiab ainekst tänavatelt, täistuubitud trollist, linnalähedast diiselrongist, turult ja raudteejaamat. Kunčinas tekst on frivoolne, õrnalt naturalistlik ja karedalt poeetiline. Selline kooslus vastab postsovetliku inimese tunnetusele: puhtalt lüürilised, olmelised või pateetilised toonid ei ütle midagi, aga nende mesallianss madala stiiliga vastavad situatsioonile. Kerge iroonia võimaldab eemalduda ideoloogilisest arveteõiendamisest minevikuga (sellised arveteklaarimised kahjustavad teisi „mäluromaanide” autoreid). Kunčinasel õnnestub seda aega kujutada tema enda koomilistes vormides, kõneklišeede ja omapäraste sümbolite abil. Üheks selliseks sümboliks on romaanis „Kilnojamos Röntgeno stotys” /Liikuvad röntgenijaamad/ personifitseeritud röntgenibuss, kus iga Nõukogude kodanik pidi, tahtis ta seda või ei, oma kopsud, aga vahest ka hinge läbi valgustama.

Kunčinas tegelased on enamikus elu autsaiderid (eneseteostuseta kunstnikud, joodikud, hulkurid, tänavatüdrukud, pensionärieided), aga nende juhtumusi ja läbielamisi jutustatakse piisava filoloogilise kultuuriga, sobivalt stiliseerides. Rämpne kogemus (uus autoironilise autobiograafia teisend) transformeeritakse esteetiliselt.

Kunčinas romaanides pole ühtset faabulat, siin on hulk fragmentaarseid lugusid ja sageli äratuntavad prototüübid. Ta oskab suurepäraselt kasutada leedu proosas tavapärasest autorefleksiooni ja irooniaskaalat, helget koomikat ning erinevaid kõnepruuke – slängi, žargooni, russitsisme, tänavafrazeologisme, ajakirjanduslike klišeede parodiaid. Radikaalne eklektilisus väljendub erinevate stiilide kombineerimises. Selline eklektilisus on täisväärtuslik ning kustutab piirid eliidi ja popi, traditsioonilise ja uudse, teadliku ja stiihilise, terve ja skisofreenilise, püha ja profaanse vahel. Ehk on Kunčinas loonud koguni uue traditsiooni, ent võib-olla jääb ta ainsaks igapäeva elu kroonikuks, sensualistiks.

Kunčinas romaanide ja jutustuste keskne teema on Vilniuse boheemide argipäev, tragikoomiline põgenemine tõeluse eest alkoholi abiga. Vältimatu on irooniline pilguheit endale – indiviidile, kes on sunnitud elama raskesti mõistetavates ühiskondliku kontrolli ja standardiseerimise tingimustes. Postmodernistlikult fikseeritakse igapäeva elu vool, ei püstitata küsimusi ideaalide, korra, eesmärgi kohta.

Kunčinas on suurepärane oma aja kroonik, tõeline jutustaja, sõnakunsti meister. Tema huumor on suurepärane, kuigi autobiograafilise tragismi pärast kohati süngevõitu.

Karnevalilikkus

Eraldi esiletoomist vajab karnevalilikkuse tendents, mis käsitletava kümnendi leedu kirjanduse proosatekstides vohab.

M. Bahtini karnevalikultuuri teooria on tänapäeval laialt kasutatav, seega pole põhjust seda siin pikalt tutvustada. Bahtin peab karnevalilikkuseks kõiki populaarse ja demokraatliku kontrakultuuri ilminguid, vastandades need formaalsele, hierarhilisele, ametlikule kultuurile. Karneval võrdsustab kuninga ja alama, targa ja rumala, kõrge ja madala stiili, karnevalis on rohkelt teatrit, muusikat, mängulisust, ekstsentrilisust, kaob piir näitlejate ja vaatajate vahel, elu, kunsti ja vale vahel. Karnevali poetika vastab karikaturiseeruvale igapäevale. Karnevali atribuutika, häppeningi elemendid, palagan, tsirkus, metamorfoosid on iseloomulikud R. Gavelise romaanile „Prarastų godų kvartalas” /Kaotatud mõtiskluste kvartal/, J. Kunčinase romaanile „Blanchisserie, arba Žvėrynas-Užupis” /Blanchisserie või Žvėrynas-Užupis/, H. Kunčiuse proosale. Karnevalist saab lihtsalt maailma modelleerimise viis J. Erlickase satiirilistes tekstides. Võttes abiks skeptilise suhtumise, paroodialiku kire, groteski, muudab Erlickas Leedu ajaloo ja kultuuri hüpertekstiks – retoorika karnevaliks, töödeldes, luues ümber, „rääkides ümber” kivilinenud stereotüüpe ja müüte.

Dirgėla (sünd 1947) romaani „Ceremonijų knygos” /Tseremooniate raamat/ (2002) pealkiri ütleb ise, et elu kujuneb vastavalt teatud mängureeglitele. Romaani osas, mis kannab pealkirja „Karneval”, ei kujutata iseseisvuse kindlustamise aastaid (1989–1991) kui dionüüsoslikku ühiskonna röömu triumfi (laulev revolutsioon on vaid fassaad), vaid kui maskide proovimise õppusi, kus vanad nomenklatuuri töötajad võitlevad majanduse uute mõjusfääride pärast. Karneval haarab kõiki kaasa ning elu muutub lõputuks ja vangistavaks maskiballiks. Romaan räägib muutunud elu reaalsusest, ühiskonna totalitaarsetest demokraatlikku süsteemi ülemineku väljakutsetest ja kogemustest. Karnevalilikkuse invasioon tähendab autentsuse ja identiteedi kadumist/maskeerimist. See pole enam Bahtini rahvaliku huumori kultuur. Leedu

proosa karnevalilikkus on sünge, groteskne ja H. Kunčiuse romaanides isegi surmaga seotud.

Juozas Erlickase naer läbi pisarate

Kuigi tegu pole romaanikirjanikuga, ei saa Erlickast ometi sellest tööst välja jätta, sest tema mõju toonasele ja ka praegusele leedu kirjandusele ja kogu kultuurielule on kahtlemata suur.

Juozas Erlickas (sünd 1953) on humorist, poeet, prosaist, dramaturg, kes kasutab oma loomingus naer-läbi-pisarate-stilistikat ja kritiseerib teravalt postsovetliku tegelikkuse deformatsioone. Ta debüteeris 1979. aastal humoreskide koguga „Kodel?“ /Miks?/ ja on üks tänapäeva Leedu populaarsemaid kultuuriinimesi, arvamusiid. Tema kirjanduslikku tegevust täiendab autori tegelaskuju: ta esitab oma tekstidele loodud laule, osaleb telesaadetes, laulis rokkooperis. Vilniuses on avatud tema auks kohvik *Pas Erlicka* /Erlickase juures/. Ta on ka üks väheseid autoreid, kel on põhjalik koduleht www.erlickas.eu, kus ta pidevalt suhtleb oma fännidega ja tutvustab nii oma muusikat kui ka ilukirjanduslikku loomingut.

Oma proosas kujutab ta groteskselt ja irooniliselt tänapäeva Leedu ühiskonda ja eriti võimuesindajaid, kelle käitumises on äratuntavad nõukogude elu reliktid. Tänapäeva poliitilise elu satiir, igapäevase elu grimassid, mis on esitatud läbi meisterliku musta huumori prisma, leiavad vastukaja noorte lugejate hulgas.

Seda võib öelda ka tema kuulsa raamatu kohta, mis kannabki pealkirja „Knyga“ /Raamat/ (1996, 1998). Erlickas sai selle eest 1997. aastal koguni rahvuspreemia ja teenis ära lugejate ja kriitikute soosingu.

See on ebatavaline, vahepealses žanris teos – mitte ainult tõsine proosa ega ka ainult humoreskid, vaid nii seda kui ka teist. Erlickase teoses „Raamat“ (pretensioon pühale Lääne-Euroopa tekstile) avaneb musta huumori doosiga võrdsitatud tõeline elu: tänapäeva Leedu sotsiaalse elu õudus, humanitaarse kultuuri allakäik, politiseerimise groteskid. Nüüdisaja Leedu elu groteskidest rääkides võtab autor abiks Vana Testamendi sündmused. Ta on paigutanud enamjaolt leedu kirjandusteoste kihistused Vana Testamendi ja Uue Testamendi jutustuste peale, luues uskumatuid assotsiatsioone.

Jutustatav iseseisvusaja Leedu ajalugu on muudetud aga pühaks, kuid deemonlikuks ajalooks. Siin oleneb juba kõik lugeja haritusest, lugemusest ja leedu kirjanduse tundmisest, kui palju metafoorseid aspekte ta suudab Erlickase tekstist välja lugeda. Lugeja, kes üldse ei tunne Leedu ajalugu või kirjandust, võib aga orienteeruda pühakirja jutustustele, sest kõik sündmused keerlevad Erlickase raamatus algse inimese pereelu, vaesuses ellujäämise, rahvuslike ja kõrgete ideaalide ümber.

Erlickase populaarsus, erinevalt „kommertsgeenius” Malūkasest, on seotud tema filoloogilise hariduse ning võimega samastuda lihtsa inimesega. Kuigi pole tehtud eraldi uuringuid, võrdlemaks Malūkase ja Erlickase tuntuse ja loetavuse koefitsiente, võib öelda, et just Erlickas on tuntud (ka tänu päevalehe „Lietuvos rytas” huumorinurgas pidevalt avaldatud publikatsioonidele) nii lihtrahva kui ka eliidi hulgas. Samuti on Erlickas tuntud välismaa lugejatele, tema loomingut on tõlgitud saksa, vene, poola ja prantsuse keelde. Erlickas saavutas laia tunnustuse tänu tugevale invasioonile publitsistikasse, tänu oskusele märgata olulisi argielu sündmusi ja mängida žanridega.

Loomulikult pole ka kriitikud kiidusõnadega kitsid olnud. Küllaltki täpselt annab Erlickase olulisust edasi järgmine mõtteavaldus: „Erlickase loomemeetodit sobib tõenäoliselt nimetada pahempidiseks realismiks või ulmerealismiks – paradoksaalsel moel jõuab ta kõige lähemale meie elu tegelikkusele, sotsiaalsele tõelisusele, suudab seda adekvaatselt väljendada” (Šiukšcius 1999, 27).

Arvata võib, et just seetõttu, et Nõukogude ajal puudus kirjanduses igapäevaste elusündmuste mõtestamine, õitsebki tänapäeva leedu kultuuris publitsistika, aga ajakirjandus parasiteerib kirjandusel ja humanitaarial. Kirjanik kaasatakse ajakirjanduse mõjuvälja, kus ta alustab flirti lugejaga, alistub/andub massiauditooriumi võlule, teda ahvatletakse sensatsioonidest ja skandaalidest saadetu kiire tunde ning eduga. On täiesti tavaline, et kollane ajakirjandus kirjutab kirjaniku elu intiimsetest pisiasjadest. Aga see on juba kirjanduse ääreala. Tänapäeval on ka leedu kirjanduse uurijad ja kriitikud tõugatud kirjanduse äärealale. Kui raamatut esitletakse nii, et lugejad valiksid selle kui hädavajaliku tarbekauba, pole professionaalset kriitikut enam vaja. Reklaami ja suhtekorralduse valguses pole tõsisel kirjandusel enam millegi muu üle uhkust tunda kui väärikas vaikus ja professionaalsete kriitikute soosing kirjandusajakirjanduses (Peluritytė 2000, 113).

Naisautorite esiletõus

1990ndatel aastatel leiab leedu kirjanduses aset üks väga põhimõtteline muutus: tekivad tugevad naisautorid ja just romaanikirjanikud.

Leedu ühiskond on alati olnud (ja on seda kohati siiani) äärmuslikult patriarhaalne ja konservatiivne. Naiste osaks olid kodu ja pere, hiljem lisandus töö, kuid enese avalikkuses kuuldavaks tegemine ja tunnustuse võitmine on alati olnud probleemaatiline.

Leedu kirjanduses on küll olnud naisautoreid, kuid paraku vähe, ning kui neid oligi, siis enamasti olid nad luuletajad ja novellistid. Naisromaanikirjanikke on vaid mõned üksikud. Üsna illustratiivne on 1996. aastal ilmunud Leedu 20. sajandi kirjanduse ülevaade („XX amžiaus literatūra”), mille autor Vytautas Kubilius on enam kui 700leheküljelises 20. sajandi ajaloos eraldi peatükkides välja toonud vaid 18 naisautorit, kellest kaks, Ivanauskaitė ja Juknaitė, kuuluvad juba uuemasse kirjandusse.

Leedu esimene naisautori sulest ilmunud romaan on Lazdynų Pelėda (tegu on õdede Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė (1867–1926) ja Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė (1872–1957), kes kirjutasid ühise pseudonüümi Lazdynų Pelėda all) romaan „Klaida” /Viga/ (1909), mis tänapäeval on oluline pigem kirjandusajaloolise fakti kui ajaproovile vastu pidanud kõrgetasemelise teosena.

Kuni 1990ndate aastateni kirjutatud romaanide autorina on leedu kirjandusluku kindlalt püsima jäänud vaid Ieva Simonaitytė (1897–1978) nimi. Tuntuks sai ta romaaniga „Aukštųjų Šimonių likimas” /Šimoniste saatus/ (1935), mis räägib Šimoniste perekonna esindajate käekäigust Väike-Leedus ehk tollasel Preisimaal kahe sajandi jooksul (tegevus algab 1709. aastal). Romaan ilmus 1977. aastal Mihkel Looduse tõlkes ka eesti keeles.

Üsna süмптоomaatiline on ka Herkus Kunčiuse mõtteavaldus 2009. aasta sügisel Varssavis toimunud kirjandusõhtul: „Ma ei loe üldse niinimetatud naistekirjandust, mida praegu Leedus rohkelt avaldatakse. Mind ei huvita spetsiifiline sooline vaatepunkt maailmale. Kui näen raamatu kaanel autori pilti ja annotatsiooni, mis kuulutab, et see on väga naiselik raamat, panen raamatu tagasi seda avamata ja huvi tundmata, kuidas on kirjutatud esimene ja viimane lause” (Samalavičius 2009).

Siinkohal olgu öeldud, et Herkus Kunčius ei mõtle ainult nn magusaid armastusromaane, vaid kõike naiste kirjutatud. Mõnevõrra selgitab see ka noorte naiskirjanike vastuvõttu leedu kirjanduskriitikute ja meeskolleegide poolt. Enamasti oli kaks varianti: kas täielik ignoreerimine või – eriti ärritaval juhul (nt Ivanauskaitė) – selgelt negatiivne hoiak.

Õnneks on aeg siiski oma töö teinud ning tänapäeval ei üllata naiste kirjutatud romaanid Leedus enam kedagi. Ka ei pea naisautorid enam ettevaatlikult endale sobivaid teemasid valima.

1993. aastal ilmunud Ivanauskaitė romaan „Nõid ja vihm” tekitas väidetava pornograafilisuse pärast Leedu ühiskonnas aga veel tõsise skandaali. Neli aastat hiljem ilmus see romaan ka eesti keeles ning Mait Talts kirjutab oma retsensioonis: „Eestis poleks see isegi tollal skandaali tekitanud, seda enam siis praegu [...] Leedus tookord puhkenud skandaali tagamaad jäävad tunduvalt liberaalsemale eestlasele enamasti arusaamatuks” (Talts 1997). Tõele vastab see, et kuigi me elame üsna sarnases kultuurikeskkonnas, erinevad leedulaste ja eestlaste mõttemaailmad ometi suuresti. Nii et Leedu ühiskonda šokeerinud romaan oli omamoodi teerajaja, sest suutis murda kaks suurimat tabu – „religioon ja seks on tõepoolest alati olnud peaaegu et suurimad tabud meie ühiskonnas” (Parulskis 1994, 5) – ning avas tee paljudele teistele naiskirjanikele. Mitte selles mõttes, et kõik leedu naisautorid kirjutaksid usust ja seksist, vaid hoopis julguse ja avatuse mõttes.

Neisse aastatesse jäävad ka esimesed tõsised naisuuringud ning naiskirjanduse analüüsid, mille võttis kokku Viktorija Daujotyte oma 2001. aastal ilmunud enam kui mahukas (853 lk) monograafias „Parašyta moterų” /Kirjutatud naiste poolt/, kus ta annab ka väga põhjaliku ülevaate kogu leedu naiskirjandusest, alustades naiste õiguste eest võidelnud ja realistlikke jutustusi kirjutanud Žemaitėst (1845–1921, tegelik nimi Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė) kuni Renata Šerelytėni.

Kui võrrelda meeste ja naiste kirjutatud romaane, mis 1990ndatel ilmusid, siis on mõnevõrra õigustatud Audinga Tikuišienė üsna otsene ja karm küsimus: „Ehk on 1990ndad leedu meeste kirjutatud romaanile ka viimane kümnend?” (Peluritytė 2000, 118). Ta jätkab: „Või on kirjandus leedu romaani kangelasele viimane varjupaik, kus ta võib, niipalju kui tahab, lõputult takerduda piinavatesse historiosofia või filosoofia probleemidesse ning tunda end naiste eest kaitstuna?” (Peluritytė 2000, 118).

Omalaadse vastukaaluna mehelikule historiosoofoiale (osalt takerdumisele vanasse traditsiooni) võib välja tuua B. Jonuškaitė romaani „Didžioji sala” /Suur saar/ (I osa 1997, II osa 1999), kus domineerib avatud ja aktiivne suhe aja ja ajaloo. Autentset naiselikku kogemust kehastavad psühholoogiliselt motiveeritud hõimuajaloo idee ning eriline romaani stilistika – ilmekalt edastatud reaalsused (ka ajaloolised) ning nende metafoorse kehastamise harmoonia. Jonuškaitė näitas üht loomulikku, valutut, kuid kunstilises mõttes kõrgetasemelist teed, kuidas vabastada proosa leedulikkuse mudelist.

Eriti subtiilselt, sügavalt ja metafoorselt analüüsib indiviidi piirsituatsioone oma proosas Vanda Juknaitė. Ta tõstatab julgelt ebameeldivaid küsimusi, aktualiseerib valusaid sotsiaalseid probleeme.

1990ndatel võib fikseerida loomulikult selginenud naiseliku teadlikkuse, loomingulise eneseteadvuse liini V. Juknaitė, B. Vilimaitė ja N. Kepenienė proosas. J. Skablauskaitė proosas võib näha meelelahutusliku estetismi programmi. Lisada võib veel publitsistliku E. Mikulėnaitė proosa.

Kuigi ühendatud naiseliku identiteediga, pole nende autorite looming kaugeltki homogeenne, ei oma ideede ega väljendusvormide poolest.

Klassikalise traditsiooni jätkaja Vanda Juknaitė

Vanda Juknaitė (sünd 1949) on leedu prosaist, dramaturg ja esseist. Ta on lõpetanud Vilniuse ülikoolis leedu keele ja kirjanduse eriala ning töötanud pikki aastaid õpetajana. Praegu töötab sotsiaalpedagoogika valdkonnas ja teeb kaastööd ajakirjanduses. Tema tähelepanu all on kodutud ja tänavalapsed, kellele ta rajas ka suvelaagri. Juknaitė debüteeris jutustusega „Ugniaspalvė lapė” /Tulekarva rebane/ (1983). Kuulsuse ja tunnustuse tõi romaan „Šermenys” /Peied/ (1990). Ta on avaldanud veel jutustusi, draamasid, dokumentaalproosat ja esseekogu.

Vanda Juknaitė on üks huvitavamaid 1990ndate aastate leedu naisprosaiste, klassikalise traditsiooni jätkaja.

Tegemist on erakordselt tundliku, suure tähelepanuvõimega isiksusega, kes oma loomingus kirjeldab sotsiaalseid probleeme. Ta kutsub diskuteerima oluliste humanistlike väärtuste üle – vastutustunne mitte ainult enda ja teise inimese, vaid kogu

maailma ees, inimese väärtus, armastus, kohusetunne. Tema teosed pole „magusad”, neis peegeldub teine, tumedam ühiskonna pool – alandatud ja solvatute, haigete, kannatajate saatus. Tekstides on palju detaile ja ütle matajätmissi, mis loovad tugeva emotsionaalse sisenduse.

Üks muljetavaldavamaid 1990ndate aastate leedu kirjanduse proosateoseid on Juknaitė romaan „Šermenys” /Peied/. Raamat ootas kirjastuses mitu aastat avaldamist ning ka pärast ilmumist ei saanud kohe tähelepanu ja tunnustuse osaliseks. Esimesena pöörasid sellele tähelepanu pagulaskriitikud. Siin kujutatakse Nõukogude aja lõpuaastate küla, mis on kaotanud nii oma maa kui ka inimesed. Vytautas Kubiliuse sõnul on „matused ainus kombetalitus, mis veel liidab väljasurevat küla” (Kubilius 1996, 648). Vastasseisus surmaga proovib iga selle küla inimene mõista oma kohta elus, sest ühiskonda, mis aitas tal seda teha, enam pole. Peiete rituaali toimetavad romaanis elatanud naised, noored on juba linna läinud ning naasevad harva ja lühikeseks ajaks. Romaani lugu jutustataksegi ühe sellise väljarändaja, noore naise Milda nimel. Elanud läbi raske avarii ja suure vaevaga haigevoodist tõusnud, naaseb ta algul mõtetes, hiljem juba reaalsuses oma sünnikohta. Romaani tekst on põimitud Milda elu episoodidest, jutustatud mõõdukalt, ilma eksalteerituseta. Kokkuhoidlike fraaside ja kujunditega antakse edasi kaduvast agraarsest maailmast maha jääv tühjus, kogukonnast ilma jäänud inimest rõhuv vastutustunde koorem enese ja hõimu mälu ees.

Juknaitė vähesest, aga olulisest proosast on kooli kohustusliku kirjanduse nimistus juba kaks teost: lühiromaan „Šermenys” /Peied/ ja jutustus „Stiklo šalys” /Klaasriik/ (1995). Siin avatakse naiste valusat saatust, valu ja surma võitvat eluiha, samuti jaatab ja väärtustab autor elu kui suurimat väärtust.

Juknaitė looming on tõesti napp – vaid viis raamatut. Autor ise selgitas seda pärast rahvuspreemia vastu võtmist järgmiselt: „Kirjutan vähe. Kirjutamine on mulle vaid mõistmise viis.” (Kanopkaitė 2008).

Vanda Juknaitėt tunnustati 2004. aastal valitsuse kirjanduspreemiaga ning 2008. aastal peeti tema loomingut rahvuspreemia vääriliseks.

Juknaitė loomingut on tõlgitud inglise, läti, poole, vene, rootsi ja saksa keelde.

Leedu kirjandus ja orient

Leedulased võtsid ristiusu vastu väga hilja (viimastena Euroopas, ametlik ristiusustamine 1387. aastal). Nad seisisid uuele usule pikalt vastu ning sooritasid vana looduslähedase Balti regiooni rituaale salaja edasi. Gintaras Beresnevičius on öelnud, et lausa 16. sajandini. Sel põhjusel on leedulased avatud kõigile loodusreligiooni vormidele.

Hinduism oli ühel hetkel kõigi leedu ja sanskriti keele ja religioonidega seotud intellektuaalide hullus. Hinduismi vastu tuntakse Leedus huvi intuiivselt, enamasti asjaarmastaja tasandil, professionaalselt teeb seda Regimantas Tamošaitis. Loodusmeditatsioon, mitte tegevus, vaid meditatsioon, on leedulastele lähedane, sest nad kalduvad tunnete ja läbielamiste, mitte tegevuse poole. On ka suur huvi zen-budismi vastu. Näiteks Aidas Marčenas on tunnistanud, et tema elus on olnud tõsine zen-budismi periood. Samuti on leedulased säilitanud ühe vanema Euroopa rukkilõikuse *sutartinė* (mitmehäälne rahvalaul), mis on absoluutne loodusmeditatsiooni näide.

Huvi oriendi vastu muutus Leedus eriti laialdaseks 1970–1980ndatel aastatel, kui sellest sai oluline opositsiooniline ja marksistlikust ideoloogiast kõrvaletõmbumise ilming. Sel ajal oli huvi tundmine ida rahvaste filosoofia, religiooni ja kunsti vastu intellektuaalide ja kunstnike hulgas üheks populaarsemaks süngest ja vastuvõetamatust tegelikkusest põgenemise viisiks.

Sel ajal viis paljude elu mõtet otsivate leedu intellektuaalide, kunstnike ja kirjanike tee Burjaatiasse, et õppida tundma ida maailma ja budistlikku kultuuri.

Viimase kahe kümnendi kõige tuntum idamaade kultuuri, religiooni ja filosoofia tundmaõppija ja vahendaja Leedus Jurga Ivanauskaitė on nimetanud Tiibetit enda jaoks „teiseks reaalsuseks” ja lisanud, et „hetkest, mil ma lugesin esmakordselt A. David-Neeli raamatut „Magija ir mistika Tibete” /originaal „Magic and Mystery in Tibet”, said need kolm pealkirjas esinevat sõna minu jaoks lahutamatuks” (Ivanauskaitė 2005).

Kunstiinstituudis õppides mõjutasid teda kindlasti tol ajal Leedus avaldunud alternatiivsete mõtlemis- ja loomisviiside otsingud. Seda õhutasid instituudis valitsevad vabameelne atmosfäär ning nõukogudevastased ja boheemlaslikud seisukohad, erinevate *underground* kultuuri nähtuste levimine, bitlomaania, biitnikute, hipide

ideoloogia mõju kasv, uusimate lääne kunsti- ja muusikaalbumite ja n-ö isekopeeritud filosoofiliste, religioosete, teosoofiliste, idamaiste kirjandusteoste ringlemine.

Esimese reisi tegi Ivanauskaitė Burjaatiasse õpingute ajal, öeldes pärast seda: „Sain aru, et mind tõmbavad alati enda poole maad, kus on vähe tsivilisatsiooni, metsik loodus, mitte lakutud komfort” (Andrijauskas 2007).

„Tunnistan, et ma ei tee kunagi midagi ratsionaalselt, kirjutamist ega reisimist itta ma ei otsustanud ega planeerinud. Esimene reis budistlikule maale Burjaatiasse oli spontaanne, aga pärast seda üritasin juba saavutada kui mitte Tiibetit ennast, siis vähemalt budismi keskust Indias – Dharamsalat. Esimest korda sõitsin sinna kuuks ajaks, kuid esimene reis võlus mind niivõrd, et hiljem (vaheaegadega) veetsin Himaalajas (Indias, Nepalis, Tiibetis) peaaegu viis aastat. Iseenesest oli kõigi nende reise (sisemiste ja väliste) algus kohtumine dalai-laamaga Vilniuse katedraali juures 1991. aastal” (Andrijauskas 2007).

Rääkides oma suhtest Tiibetiga, tunnistab kirjanik, et seal „tundsin ma esimest ja ainust korda elus täiuslikku harmooniat iseenda, mind ümbritsevate inimeste, loomade, maa, vee, taeva ja jumalaga. Tundus, nagu oleks füüsiline ja metafüüsiline Tiibeti maastik spetsiaalselt minu jaoks loodud või mina selle jaoks loodud. See oli millegagi võrreldamatu täiuse ja õndsuse tunne. Võiksin öelda, et see oli pool suve kestev katarsis” (Andrijauskas 2007).

Kirjanik jõudis koguni selleni, et väitis tundvat metafüüsilist vere kutset, sest tema veregrupp on rohkem omane Aasia, kui Euroopa elanikele.

Indiasse läks ta esimest korda 1994. aastal, nagu ise ütles „ennast otsima”. Ta õppis Dharmansalas Tiibeti budismi. Hiljem viibis pikemalt Burjaatias. Püüdis end leida, mediteeris ja luges palju. See avaldas mõju ka tema loomingule. Ta kirjutas esseistlikud-publitsistlikud kogumikud „Ištremtas Tibetas” /Pagendatud Tiibet/ (1996, eesõna on kirjutanud Tema Pühadus dalai-laama), „Kelionė į Šambalą” /Teekond Šambalasse/ (1997), „Prarasta Pažadėtoji žemė” /Kaotatud Tootatud maa/ (1999), „Kelionių alchemija” /Reiseid alkeemia/ (2003) ning „Tibeto mandala” /Tiibeti mandala/ (2004).

Ivanauskaitė on tunnistanud, et „Ida ahvatles mind alati, lapsepõlvest peale võlus mind jaapani kultuur, hiljem India, lõpuks leidsin Tiibeti” (Andrijauskas 2007).

Tiibet nakatas ja võlus teda, seepärast korraldas ta 1998. aastal pärast Tiibetist naasmist joonistuste näituse „108 mandalat” ja aasta hiljem fotonäituse „Tiibet – teine reaalsus”.

„Tiibet pole Jurgale tõepoolest mitte ainult „vaimu seisund”, vaid palju-palju enamat. See on salapärase nägemuste maailm, tõotatud maa, tõelise usu ja autentse olemise metafoor. Mitte juhuslikult ei alga tema programmiline raamat „Prarasta Pažadètoji žemè” /Kaotatud Tõotatud maa/ filosoofiliste mõtisklustega sel teemal” (Andrijauskas 2007).

Eksootilise kujutlusvõimega Jurga Ivanauskaitè

Kuulsa kirjanduskriitiku Kostas Korsakase lapselaps, andeka ja subtiilse kunstiajaloolase Ingrida Korsakaitè tütar Jurga Ivanauskaitè (1961–2007) päris suurepärase geneetilise koodi ja kasvas intellektuaalses keskkonnas, raamatute ja kunstiteoste keskel, kultuuri ja kunsti üle peetavate vestluste atmosfääris.

Selle leedu graafiku, kirjaniku ja publitsisti elu saatis intensiivne poleemika karmi kriitikaga ja lugejate soosing. Sellist lugejate jumaldamist pole leedu kirjanduses tundnud keegi peale Nõukogude aastail nii ametlikku kui ka mitteametlikku tunnustust pälvinud poeedi Justinas Marcinkevičiuse (sünd 1930), kes pälvis selle 1980–1990ndate aastate poeetiliste draamadega.

Debüteerinud 1985. aastal novellikoguga „Pakalnučių metai” /Maikellukeste aasta/, näitas Ivanauskaitè end kui linnanoorte elu kirjeldav autor. Ta jätkas oma loomingus parimaid lääne modernismi suundumisi, üks neist oli ka maagiline realism. Alates 1989. aastast pöördus Ivanauskaitè romaanide poole. Ja noored haarasid neid lennult.

Ivanauskaitè loomingu keskmes on eksootika, uute kogemuste küllus. Eksootika seostub julgelt edasi antud inimese keha tajuga, jumala otsingutega, inimese erootilise kujutluse kogemusega või seda kogemust ebatavaliselt peegeldava ida temaatikaga.

Ivanauskaitè loomingule on omane nooruslik maailmatunnetus. Seda iseloomustavad mittekohandumine domineeriva väärtussüsteemiga, ebatavalise kogemuse igatsus (vaba armastus, orient, müstika), domineeriva sotsiaalse ümbruse

eitamine jms. Selline mässumeelsus tulenes loomulikult aja atmosfäärast – Nõukogude aja keeldudest ja piirangutest.

Ivanauskaitė romaanidele on tunnuslik järjekindel sündmuste (sisemiste ja väliste) areng, mis laseb avada tegelaste iseloomu. Selles tervikus saab aga olulisemaks teose terviklikkus ja selle stiili tunnuseks metafoorsus. Ivanauskaitė proosas, kus on iseenesest nii tänapäeva noori inimesi vaevavate probleemide analüüs kui ka läbimõeldud kompositsioon, jääb puudu teose terviklikkust toetavast keeletunnetusest (Daujotyė 2009, 109).

Sajandivahetuseni jõudis autor välja anda viis romaani („Mėnulio vaikai” /Kuu lapsed/ 1988; „Pragaro sodai” /Põrguaiad/ 1992; „Ragana ir lietus” /Nõid ja vihm/ 1993; „Agnios magija” /Agnija maagia/ 1995; „Sapnų nublokšti” /Unedest viidud/ 2000, neli esseistlikku-publitsistlikku raamatut Tiibetist („Ištremtas Tibtas” /Pagendatud Tiibet/ 1996; „Kelionė į Šambalą” /Teekond Šambalasse/ 1997; „Prarasta pažadėtoji žemė” /Kaotatud Tootatud maa/ 1999; „Kelionių alchemija” /Reiside alkeemia/ 2003 ja mõned lühemad teosed (muinasjutud, näidendid). Peaaegu kõik Ivanauskaitė teosed tekitasid meedias elavaid reaktsioone, poolt-ja-vastu-arutlusi.

Kirjaniku kõigis romaanides kõlavad sarnased probleemid. Hoopis midagi muud on aga tema esseistikaraamatud. Ivanauskaitėle omane publitsistlik stiil mõjub neis paremini kui romaanides. Neis raamatutes paeluvad eksootilised, raskesti kättesaadavad, kuid tõelised teadmised ida kultuurist, kommetest, religioonist, konkreetne kogemus, värsked muljed, suutlikkus sõlmida lugejatega tihe empaatiline side.

Ivanauskaitė romaanide struktuuri ühendav niit on sensuaalne, erootiline kujutus. Taotledes korraka kaht erinevat asja – vaimset jumala otsingut ja kehalist vaba armastust – , muudab autor juba esimeses romaanis „Mėnulio vaikai” /Kuu lapsed/ sellise armastuse oma loomingu ideeliseks probleemiks, kasutades mõistet „tõeline vaimne orgasm” (Ivanauskaitė 1988, 112). Ivanauskaitė proosas proovib erootiline kujutus liita inimese lõhestunud maailma tervikuks, lasta tunda oma kehalist „mina”. Kuid kaks „Mėnulio vaikai” /Kuu lapsed/ peategelast, Gedas ja temasse armunud neiu, mõistavad oma vaimseid otsinguid kui lõputuid ekslemisi Vilniuse, Druskininkai või erinevate Venemaa linnade tänavatel, katkematuid vestlusi Čiurlionisest, kuust ja müstikast, esoteerilistest ennustustest. Sellise ekslemise ajal kogeb neiu oma unistatud imet, „tõelist vaimset orgasmi”, mis olemuslikult ei muutu teksti imeks lugejale.

Romaani tegevus lõpeb mõlema tegelase ebausutava lennuga Vilniuse linna kohal otse Čiurlionise haualt Rasų surnuaial.

Romaanides „Pragaro sodai” /Põrguaiad/, „Ragana ir lietus” /Nõid ja vihm/, „Agnios magija” /Agnija maania/ ja „Sapnu nublokšti” /Unedest viidud/ muutub „vaimse orgasmi” igatsus vaimset kogemust loovaks ja lõhkuvaks jõuks. Nende romaanide kangelasi äratav erootiline fantaasia aktiivsele mõtlemisele ja tegevusele, kuid see aktiivsus ei anna nende kogemusele väärtuslikku sisu. Kangelaste füüsilist aktiivsust kehastavad lõputud reisirid mööda erinevaid riike ja linnu (ida, lääs) ning täitmatud kehalised seiklused, mõnu ja ebameeldivused, saadetud pidevast rahulolematuse piinast. Õhutades erootilist fantaasiat, ei suuda nende romaanide kangelased seda kujutatavas konkreetsuses (jutustatavates lugudes) sageli realiseerida. Siiski teeb Ivanauskaitė oskus punuda intrigeerivat tegevust ja järjekindlalt lugu arendada tema kangelaste otsingud huvitavaks.

Ehk soovist šokeerida ja uurida erootilise kujutluse mõju inimese elule lisab kirjanik demonstratiivselt rohkem värve. Eriti selgelt on see näha romaanis „Ragana ja lietus” /Nõid ja vihm/ (1993), kus täiuslikku naise ja mehe keha ühinemise igatsust demonstreeritakse vulgaarse vägistamise ja eemaletõukavate seksistseenidega. Kuid metafoorse teksti tasandi puudus ei lase selliseid stseene lihtsalt läbi elada ja segab väärtusorientiiride äratundmist. Kolme erinevasse epohhi kuuluva – Kristuse-aegse, keskaegse ja nüüdisaegse naise abil jutustatakse siin kõigil kolmel ajastul aina korduvat armastuse, iha, kire lugu. Tuues sellesse loosse pühad mehed, preestrid ja Jeesus Kristuse enda, tõstatab autor tõepoolest tõsised tänapäeva inimese probleemid: jumala otsing, naise koht kristluses ja inimlik armastus. Rohked ja detailselt avameelsed seksistseenid jätavad lugejale aga liiga palju ebaselgust.

Romaan „Nõid ja vihm” (ilmus 1997. aastal Mihkel Looduse tõlkes ka eesti keeles) tõi Leedus kaasa ka skandaali. Vilniuse omavalitsus keelas selle romaani müügi linna raamatupoodides ohtrate pornograafiliste stseenide pärast. Pool aastat väldanud ajakirjanduse ja Vilniuse linnavalitsuse vahelise diskussiooni tulemusena keeld siiski tühistati. Skandaalne romaan sai aga rahvusvahelise tunnustuse osaliseks. Näiteks selle kahe nädalaga oma keelde tõlkinud lätlased kuulutasid romaani kritiseerijatele välja kohtuotsuse: leedulased on katoliiklike tabude ohvrid ega mõista head kirjandust. Pärast Ivanauskaitė surma kirjutas Läti ajakirjandus metafüüsilisest leedu kirjanikust, kelle

pärast lätlased neid kadestavad (Ceplis 2007, 1). Samal ajal kirjutasid leedulased, et just metafüüsilistest kirjanikest pole neil puudu, kui midagi napib, siis selliseid argielu kujutajaid, nagu on lätlanna Laima Muktupavela.

Oma retseptisioon on sel romaanil Eestiski, kus kohe ilmumise järel avaldati kaks arvustust. Mait Talts avaldab muu hulgas arvamust, et „leedulaste katoliiklikku tausta arvestades jääb tunduvalt asisematel eestlastel ehk üht-teist raamatust mõistmata” (Talts 1997). Üsna samasuguse mõtte ütles mõned aastad hiljem välja ka kirjandusuuri ja -kriitik Elena Bukelienė: „Viimase aastakümne kirjandusse suhtun skeptiliselt. [...] See ei ole läänlastele ilma nõukogude elukogemuse ja balti mütoloogia tundmiseta arusaadav ega huvitav. [...] Meie kirjandus on selline, nagu on meie ajalooline, sotsiaalne ja kultuuriline kogemus. „Laenamine” filosoofilisi vaateid, modernseid väljendusviise, aga need peavad sünnikeelest loomulikult välja kasvama” (Bukelienė 2000, 86). Ainult üht Ivanauskaitė romaani silmas pidades on see ehk liialdus, kuid üldjoontes võib selle mõttega nii kogu leedu kirjanduspilti kui ka Ivanauskaitė loomingut vaadeldes nõustuda.

Ülo Tonts aga tõstatab, nähes vastuolu usundite vahel ning segamini väärtussüsteemi, oma arvustuses õigustatud küsimuse: „Kuhu on kadunud patt? Sõna on olemas, aga mõiste ja tähendus kadunud. Mehe ja naise suhteid määrab vaid kirg ja siin ei ole erandeid” (Tonts 1997, 8).

Esimene romaan pärast autori reise Tiibetisse ja Indiasse oli „Sapņū nublokšti” /Unedest viidud/ (2000). Selle romaani sünnilugu on autor ise meenutanud järgmiselt: „Kord ligi kakskümmend tundi ühes India raudteejaamas hilinevat rongi oodates hakkasin midagi päevikusse kirjutama. See miski sarnases proosapalale, aga hiljem valgus kogu „Sapņū nublokšti” /Unedest viidud –T.K./ minust üle nagu mingi laviin. Jäi üle vaid edasi kirjutada, kuni tekkis raamat” (Andrijauskas 2007). Ta jätkab: „See raamat tekkis osalt uneseisundis. Magades lõin terveid lauseid, fraase ja lõike. Magades kogesin ka väga kummalist tunnet – kuidas minu alateadvus loob edasist romaani käiku ja kangelaaste saatusi. Ärgates ei mäletanud ma midagi, aga istunud arvuti taha, kerkis unes loodu väga kergelt pinnale. Mul oli isegi huvitav ja tärkas uudishimu, kuidas lõpeb see või teine episood, nagu loeksin võõrast raamatut” (Andrijauskas 2007).

Mõnevõrra selgitab see ka romaani pealkirja, mis tegelikult on selge allusioon maailmakuulsa romaani „Tuulest viidud” pealkirjale ehk siis vihje, et tegu on armastusromaaniga.

Romaanis jutustatakse mitme ühel ajal samasse Himaalaja Neteni asulasse sattunud inimese lugusid. Kõik need inimesed on seotud guru Tenvaras Ošarasega, kes oli varem jumal, kuid koges maist, kehalist armastust. Kuigi need on erinevate saatuste lood, lõpevad nad üsna sarnaselt – sulanduvad otsekui unes. Valitud kire ja tantristliku armastuse (siin on leedu keeles ilus sõnamäng: *aistra* /kirk/ ja *naistra* /tantristlik armastus), keha ja vaimu kogemuste vastuolu on üsna motiveeritud – romaani kangelasi karistatakse kire eest Tenvaras Ošarase vastu, aga kirk on suunatud tantristlikku armastusse.

Selline unenäolise struktuuriga esitatud lugu *aistra-naistra* dialektikast hakkab korduma. Sama skeem kordub iga tegelase puhul: ta realiseerib oma elu, kogedes samu egositlikke armumise, pettumise või altruismi etappe.

Nagu varasemates romaanides, hakkab siingi motiveeritud struktuuri lõhkuma erootilise kujutise kalduvus muutuda pornograafiliseks tekstiks. Ka siin jääb jumalaotsing edaspidi lihtsalt keha ja vaimu vastanduse osaks.

Kriitikud olid selle romaani suhtes üldiselt positiivselt meelestatud. Näiteks: „Meenutades J. Ivanauskaitė Tiibeti-triloogiat, võib väita, et romaan „Sapņų nublokšti” /Unedest viidud – T.K./ on omapärane jätk, katse rääkida ilukirjanduse vahenditega Himaalajast, Jumalast [...], usust, ida ja lääne eluviisi ja tõekspidamiste ühitamatusest” (Gerbutavičius 2000, 5).

Ivanauskaitė oli ja on üks populaarsemaid uue põlvkonna prosaiste. Ta kirjutas rohkem kui tosin raamatut, millest enam kui üks on saanud rahvuslikuks bestselleriks.

Kindlasti aitas Ivanauskaitė populaarsusele ja tuntusele kaasa kuulsa leedu režissööri Algimatas Puipa 2007. aastal valminud film „Nuodėmės užkalbėjimas” /Patu sosin/. See on müstiline, psühholoogiline draama meeste alandatud mässumeelsest naisest. Stsenarium põhineb Jurga Ivanauskaitė kolmel bestselleril: „Nõid ja vihm”, „Platseebo” ja „Unedest viidud”. Seda filmi nägid ka Eesti vaatajad 2009. aasta mais Tallinna kinomajas toimunud Leedu filmipäevade raames.

Ivanauskaitė romaanidega jõudis leedu kirjandusse feminismi – naiste intellektuaalse ja seksuaalse enesemõistmise teema. Ivanauskaitė proosas on olulisel

kohal metafüüsilised kogemused: romaanides kujutatud sündmuste taga eksisteerib alati müstilise tõeluse tasand (toetub palju budismi filosoofiale). Kõigi tema romaanide protagonist on naine, kes kaasahaaravalt ning pisut irooniliselt kommenteerib oma juhtumusi ning reise.

Ent kuigi Ivanauskaitest räägitakse kui feminismi ideede kandjast, kumab tema loomingust maskuliinne vaatepunkt. Ta vaatab naist läbi meeste rahuldamise prisma ja loob ideaalse kehaga naist. Kui naine pole ilus, siis on tema elu mõttetu. Ainus mõte on ilus ja seksis. Erootika jääb siin inimlikkusetä. Lõplikuks väärtuseks on seksuaalne rahuldatus, millest saab vaimne seisund.

Selliseid vastuolusid on Ivanauskaitē loomingus rohkemgi. Olles katoliiklane, leiab ta budismi ning selle usu tõed, aga loomingus „miksib” ta need kaks – ristiusu ja budismi/hinduismi – kokku ja teeb neist justkui ühe uue usu. Samas on mõlema algpõhimõtted üsna ühitamatud. Ristiusk on individuaalne, budism impersonaalne, üks räägib ühe elu väärtuslikust elamisest, teine kordumisest. Tulemuseks on seega kaunis suur eklektika.

Paraku pole Ivanauskaitē loomingut neist vastuoludest lähtudes veel uuritud.

Ivanauskaitē puhul oli tegu väga tundliku kunstnikunatuuriga, kes reageeris vähimalegi kriitikale üliemotsionaalselt, enamasti solvudes ja seda ka avalikult demonstreerides. „Siiani tunnen, et ma pole leidnud kohta leedu kirjanduse kontekstis ja iga raamatuga muutun seal veelgi suuremaks võõrkehaks. Ehk on see moonutatud seisukoht, kuid see teravdab peaaegu kosmilist üksindustunnet ja tekitab kahtlusi iseendas. Looming on mulle väga oluline elu osa ja kui see pole tõesti midagi väärt või on keskpärane, siis tundub vahel, et parem on valida mitteolemine kui olemine” (Andrijauskas 2007).

Leedu maagiline realism

Leedu proosa on astunud ka maagilise realismi teed. Selle peamine esindaja Saulius Tomas Kondrotas (sünd 1953) on avalikult tunnistanud, et on võlutud Ladina-Ameerika maagilisest realismist.

Kondrotas on lõpetanud Vilniuse ülikoolis psühholoogia ja filosoofia eriala. 1986. aastal emigreerus ta läände, algul töötas Vaba Euroopa kaastöölisena Münchenis, hiljem Prahis. 2004. aastast elab ta USA-s. Kirjanduses debüteeris Kondrotas aastal 1977 novellikoguga „Pasaulis be ribų” /Piirideta maailm/. Lisaks kahele romaanile on ta avaldanud kolm novellikogu, millest ühe – „Kentauro herbo giminė” /Kentaurivapi suguvõsa/ (1989) pealkirja on kasutatud ka Kondrotase eestikeelse novellikogu pealkirjana (ilmus 1981. aastal Tiiu Jõgi tõlkes).

Kondrotas kogus kuulsust romaaniga „Žalčio žvilgsnis” /Nastiku pilk/ (1981), mis põhineb balti maailmatunnetuse ja religiooni motiividel. Siin kujutatakse loogiliselt seletamatut inimese elu kulgu – armastust ja kirge, millega peategelane kokku puutub. Selle romaani ainetel valmis 1900. aastal samanimeline film (režissöör Gytis Lukšase).

Romaanis „Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą” /Ja mornistuvad, kes aknast vaatavad/ (I osa 1985, II osa 2003) näidatakse Piibli motiive kasutades inimese soovide ja elu paralleele. Luuakse maagiliste, alternatiivsete maailmade nägemusi.

Kondrotase loomingule on omased modernistlikud ja postmodernistlikud maailma kujutamise printsiibid. Tavamaailma kujutamisel on ta võtnud abiks müüdi loogika, arhetüübid, sümbolid. Rõhutatakse kujutatava isiku psüühikat, komplekside kogemust, üritatakse avada sügavaimaid käitumise, valikute, tundepehangute motiive.

Kondrotase proosa on intuiitiivselt initsieerinud ja toetanud teiste leedu prosaistide maagilise realismi otsinguid: *fantasy*-stiilis kirjutava Jolita Skablauskaitė (snd 1950) ja kafkaliku Ričardas Gavelise (1950–2002) maailma, hipiliku-pungiliku Jurga Ivanauskaitė maailmatunnetust.

Müstik Jolita Skablauskaitė

Jolita Skablauskaitė (snd 1950) on prosaist, poet ja kunstnik, kes on rikastanud leedu kirjandust visuaalse kunsti plastika ja sugestiooniga. Ta lõpetas 1976. aastal Vilniuse kunstiinstituudi kunstiajaloolasena. Elas pikka aega eemaletõmbununa suurte linnade kultuurielust Joniškises, nüüd aga on Vilniuses. Debüteeris 1986. aastal jutustuste koguga „Tik šviesūs paukščiai naktyje” /Vaid heledad linnud öös/, hiljem on avaldanud luulekogu, veel kaks jutukogu ja viis romaani.

Juba esimeses raamatus avaldus autori kalduvus ühendada tegelikkus fantaasia ja müstikaga, luua maagiline ja hingestatud, habrastest naiselikest emotsioonidest tuksuv maailm. Ilmnes Skablauskaitė olulisim teema: inimese igatsev vaim, tema unenäod ja unistused sünges tegelikkuses ja alateadvuse labürintides.

Esikromaan „Žolių kartumas” /Maarohtude kibedus/ (1990) on poeetiline jutustus veidratest inimestest ja nende läbipõimunud saatustest. Romaani tegelasteks on õed Marta ja Cecilija Skambaronaitė, erak Gervazas, Konstancija ja Ignacijus Danda, kes on nagu õde ja vend, aga samas võõrad. See on täitumatute lootuste romaan, ümbritsetud kaotuste ja sellega leppimise meeleoluga. See on romaan inimestest, kes kasvavad nagu rohi ja kelle elu on kibe, kurb ja tühi, tulevikuta. See on pideva kaotuse eksistents. Marta ja Cecilija ei teosta oma unistusi, Gervazas kaotab kõik teda armastanud naised ja sõbrad. Kõik liigub tühjusse ja surma, mille motiive tuleb romaani aina juurde ja mis saab ainsaks vältimatuks täitumiseks, ainsaks vastuseks kõigile nende tundeliste, värvikate ja vaikselt kannatavate inimeste lootustele. Realistlikku pilti murrab pidevalt sisse fantastika, inimese tegelikkuse kõrval eksisteerib ja sageli ka moonutab seda fantastiline, üleloomulik olemine.

Romaani individualiseeritud mütoloogias, kus pinnal ujuvad arhetüüpide killud, avatakse eriti subtiilselt naise tundeid.

Raamatus „Liūnsargių moteris” /Laukavahtide naine/ (1993) tugevnevad jutustamise ekspressiivsus ja kujutuse eksalteeritus veelgi. Emotsionaalse toonina domineerib raamatus romantiline unistus, lürism, aga teadvusevoolu või ka sürrealistide automaatset kirjutamist meenutava jutustamise keskmes on naiste saatus. Naisi ümbritsev maailm on hirmus, agressiivne ja ohtlik. Neid ähvardavad pidevalt kurjad jõud. Nad on sunnitud kogu aeg kuhugi rändama, taanduma, kohta muutma, vaid nii saavad nad põgeneda elu banaalsuse eest. Kontrastiks naistele on meeste pildid. Tundub, et neil pole mingeid sügavamaid tundeid, ega vaimset mõõdet. Nad meenutavad naiste tubades olevaid pehmeid mänguasju – tavatute nimedega imelikud, väikesed, lollitavad mehed. Otsekui vähendamaks naiseliku unenäo tahet, sarnanevad nemad gnoomidega, kes elavad kuskil majade lähedal põõsastes, peidavad end metsatihnikus. Tulevad välja, et naistega mängida ja siis kaovad jälle kuhugi. Vahel on kurjad ja rahulolematud.

Mehed on Skablauskaitē teostes seotud maaga, naised veega. Need kirjanduslikud metshaldjad ujuvad palju, armastavad heljuda pikalt ja unistavalt seisvate, hüljatud vete – tiikide, soode pinnal, otsekui rahuldades sellega oma kaasasündinud vajadust.

Romaani „Mēnesienos skalikas” /Kuupaiste hagijas/ (1997) temaatika on fataalne seksuaalsus, tunnete purustav jõud, süütunne ja karistus truudusetuse eest. Selles teoses pole müstilisi ilu vaatepilte loovaid kujutlusi, unistavad uned muutuvad siin süngeteks, lootusetuteks košmaarideks. Inimese üksindus kasvab üle lootusetuseks, tema eksistents muutub piinaks. Keskne tegelane on Kajetona, erootiline, tugevate maagiliste võimetega naine, kes astub üle kõigist keeldudest ja saab karistatud. Tema armastus on hävitav kirg. Võrgutav seksuaalsus ühtib temas peletislike joontega, nõialike omadustega. Eriti oluline motiiv romaanis on süütunne, mis esemestub viirastuslikul kujul – ohvrit jälitavad inimpeadega hagijad. Süütunne tugevdab karistuse ihaldust ja tõukab inimest järjekindlalt surma, mis peaks vabastama kõigist piinadest. Seepärast pole surm siin mitte ainult hirmus, vaid ka ilus, dekoratiivne, teatraliseeritud, kujutatud nagu *halloween*’i-pidu kogu sürrealismi atribuutikaga. Romaani tegelased kuuluvad nii fantaasia kui ka tegelikkuse kategooriatesse. Kajetona ja tema armastatu Klaudijus elavad fantaasiamaailmas, aga abielupaar Gvidas ja Gabija reaalses elus. Kaine mõtlemine otsekui kaitseb neid košmaarse saatuse eest (nad ei usu Kajetona fantaasiaid, Gvidasele on kuuvalguse hagija vaid hullunud koer). Haiglased tegelaskujud (Kajetona, Klaudijus) igatsevad tervema maailma järele, aga see on paradoksaalselt otsekui vähem tõeline nende košmaarsetest nägemustest, sest peidab elu sügavust. Näiteks näeb Kajetona Gabijat kui tühjade silmadega ilusat nukku, kes saab ainult ujudes tagasi naiselikud võrgutavad omadused ja hakkab sarnanema suurte rindadega näkineiuaga.

Neljaosalises romaanis „Kitas kraujas” /Teine veri/ (2002) jutustatakse mitme süžeeleini abil elu tumedamast poolest, kus möllavad talitsematud alateadvuse impulsid, keeb hukatuslik kire, truudusetuse ja kättemaksu joobumus. See on romaan kurjusest, mis on nagu Kazys Boruta (1905–1965) romaaniski „Baltaragio malūnas” (1945) /Baltaragise veski/ (ilmus Ilmar Vananurme tõlkes eesti keeles 1979. aastal) kõikvõimas, üleüldine ja surematu. Selles romaanis muutub autori fantaasia nii võimsaks ja eesmärgiks iseenesest, et kaotab kirjandusliku väljamõeldise tähenduse.

Tinglik maailm lammatab kõik reaalse ja hakkab eksisteerima kui iseneslik tegelikkus, jagunedes lõpututesse jutustustesse inimeste, vaimude ja sisalike suguvõsast. Ja paradoksaalne küll, aga reaalse maailma fragmendid (nt lapsepõlve mälestused) on fantastika kontekstis loetavad nagu omapärased dekoratiivsed killud, nagu ebatõelised nägemused.

Fantaasiamaailm muutub Skablauskaitė loomingus aina reaalsemaks, aga elu peegeldused selles üha illusoorsemaks.

Teadvuse kriisi kogev Zita Čepaitė

Eespool mainitud naisautoritega ei saa küll ei kunstilise taseme ega teemade sügavuse poolest võrrelda Zita Čepaitėt, kuid tegu on 1990ndatel kirjandusse tulnud romaanikirjanikuga, keda märkasid nii kriitikud kui ka lugejad ning kes on nüüdseks endale leedu uuemas kirjanduses koha kindlustanud.

Zita Čepaitė (sünd 1957) on poeet, prosaist ja ajakirjanik. Ta debüteeris novellikoguga „Atšvaitas” /Helk/ (1986).

Esimene romaan „Paulinos kelionė” /Paulina teekond/ (1996) sai vastuoluliste hinnangute osaliseks. Tunnistati, et autor puudutab olulist probleemi. Annotatsioonis esitletakse seda kui raamatut, mis kujutab kangelanna reisi Lääne-Euroopas, kuid tegelikult sipleb ta kaootilises postkommunistlike riikide ruumis (Vilnius-Varssavi-Budapest-Odessa), suutmata jõuda Jugoslaaviasse, et osaleda feministide konverentsil. See ruum, kuhu noor iseseisev naine satub, näib olevat tema igakülgse, nii füüsilise kui ka vaimse häbistamise ja alandamise koht. Reisid olid alati meeste privileeg, kuid see üleminekuaeg võimaldas autoril näidata ekstreemseid olukordi, kus paheline mehe ja naise suhete mudel omandab äärmuslikult negatiivsed, ähvardavad vormid.

Teine romaani sümptomaatiline aja vaimu väljendav joon on postmodernne inimesekontseptsioon. Autor märkab, kuidas inimene kaotab oma identiteeti, justkui jääks ilma soost, muutub biseksuaalseks. Renata Šerelytė sõnul: „Ta /mees – T.K./ armatseb justkui iseendaga: tühi, viljatu, egoistlik, traditsioonidest ja harjumustest vaba, „mugav” armastus” (Šerelytė 1997, 3).

Kunstilises mõttes on kõige nõrgem ilmne peategelase ja jutustaja lahusus. Tegelaskuju, kelle nimel jutustatakse, on passiivne, tahtejõuetu ja üsna primitiivne, prostituudi käitumisega naine, aga jutustaja (kes leiabki Paulina märkmed ja nende põhjal lugu räägib) on tark intellektuaal, kes mõistab, et tänapäeva maailmas on „naise osa väga ühetähenduslik – olla vägistatav ja kuulata jutlusi”.

Vilniuse Ülikooli leedu kirjanduse kateedri juhataja, kauaaegne naiskirjanduse uurija, 1993. aasta rahvuspreemia laureaat professor Viktorija Daujotytė tõstab Zita Čepaitė esikromaanil „Paulinos kelionė” /Paulina teekond/ esile seetõttu, et „see on esimene uue Leedu aegse naise kirjutatud romaan naisest, kes kogeb teadvuse kriisi” (Daujotytė 2001, 813).

Kommertskirjanduse tekkimine

Leedu kommertskirjanduse algus jääb 1990ndate aastate sellesse perioodi, kus taassünni eufooria hakkas tasapisi kustuma. Vähenes ka huvi patriootilistel teemadel kirjutatud tõsise kirjanduse vastu. Kriitikud hakkasid rääkima kriisist: kirjanikud on elust maha jäänud, ei suuda öelda midagi uue tegelikkuse kohta. Kasvas vajadus sensatsioonilise, pikantse kirjanduse järele. Lugejate ootustele vastasid kõige täpsemalt uued, seni kirjanduses tundmatud nimed, kes ei muretsenud eriti kunstilise keele reeglite pärast, kuid tundsid hästi turu ja uue tegelikkuse nõudmisi. Kriitik Algimantas Bučys on neid nimetanud „metsikuteks” (Bučys 1997, 5). Kirjutati ja kirjutatakse kõigest, ilmuvad romaanid nuhkidest ja superagentidest, poliitilistest skandaalidest, tunnetest, ajaloolistest esiisade seiklustest jne.

Nende 20. sajandi lõpu „metsikute” autorite embleemiks sai Edmundas Malūkas (sünd 1945, täisnimega Edmundas Zenonas Malūkas).

„Metsikute” proosa räägib harimatu kirjandusliku maitsega lugejatele (sageli lõpetamata keskhariduse või kutseharidusega) haledaid, õudseid ja ebausutavaid turukauplejate, kurjategijate, prügimägede elanike elu-, armastus- ja imelisi ülestõusmislugusid. Selles kirjanduses on nii reaalseid Leedu elu aspekte kui ka väljamõeldud süžeesid.

Esimese romaani „Kraujo skonis” /Vere maik/ avaldas Edmundas Malūkas juba 1992. aastal. See räägib banaalse loo seiklushimulisest noormehest ja teda keerulistest olukordadest päästvast koerast ning loomulikult kaunist naisest, kes kuulub maffiasse ning kelle armastuse toel saab noorest avantüristist Leedu ristiisa. Peab ütlema, et resultaat ületas ootusi, raamatut müüdi 35 000 eksemplari. Edust innustatuna andis kirjanik aastail 1993–1999 välja veel neli romaani (neist üks kaheosaline) ja ühe novellikogu ning jätkab kirjutamist praegugi. Nüüdseks on ta avaldanud kaheksa romaani ja kaks novellikogu. Kõigist raamatutest on välja antud palju kordustrukke (esimesest romaanist 21 ning seksitööstusest rääkivast romaanist „Juodieji želmenys” /Must oras/ (1995) rekordarv – 24 kordustrukki), kogutiraaž on tõusnud üle 470 000 (andmed pärit www.wikipedia.org). Honoraride eest ostis kirjanik Trakais maad ja ehitas sinna maja ning on üks vähestest leedu kirjanikest, kes võib uhkustada sellega, et elab oma loomingust. Suuresti tänu tuntusele ja rahakusele on loomaarsti haridusega kirjanik tõusnud ka Trakai rajooni poliitika- ja ühiskonnategelaseks, korduvalt on teda valitud omavalitsuses juhtivatele kohtadele, kahel korral koguni omavalitsuse juhiks.

Edmundas Malūkase populaarsuse põhjus võib peituda leedu kirjanduse elitaarsetes tavades mõelda poesia vormis, tegelda püha meditatsiooni ja intiimse pihtimisega. Aga kui kõik soovivad pihtida, hakkab nappima pihtimust vastu võtvat auditoriumi – kui palju võib ohkida teiste vaeva ja murede pärast, kui endalgi on probleeme rohkem kui küllalt?! Hea luule on ju hea, kuid kus on ruumi igapäevastele asjadele, reaalsusele, seiklustele ja absurdile, millest inimesed on ümbritsetud?!

Malūkase romaanide tugevuseks on leidlikud süžeed ja tõeline tegevuskeskkond. Ta tunneb hästi väikeärimeeste, töötute, mittehumanitaarse intelligentsi ja näiteks jahimeeste elu.

Ta üritas astuda ka Leedu kirjanike liitu, kuid teda ei võetud vastu raamatute madala stiili ja keeletunnetuse puudumise tõttu.

Malūkase kõrval peab nimetama veel vähemalt kaht lugejate hulgas ülipopulaarset (raamatukogudes on kõigi kolme nime taga nädalatepikkune järjekord) kommertskirjanduse esindajat – Vytenis Rožukast (snd 1951) ja Edvinas Kalėdat (snd 1965, õige nimi Giedrius Rekešius).

Vytenis Rožukase romaanide populaarsuse põhjuseks on sensatsioonilised teemad (näiteks suudab ta ühes romaanis kokku põimida John Lennoni tapmise ja

holokausti Leedus), äkilised süžee muutused ja pateetilised filosoofilised kõrvalepõiked. Enamikus raamatutes ei saa ta läbi ka erootikata.

Edvinas Kalēda debüteeris alles 1997. aastal ja tema raamatute peamiseks teemaks on maffiategelaste igapäevaelu. Edule aitas kindlasti kaasa meedia tähelepanu. Pikka aega varjas Kalēda oma tõelist nime ning ilmus avalikkuse ette maskis. Samuti lisas põnevust laialt levitatud elulugu: kaks korda kohtulikult karistatud, korra vangis istunud, bandiitide poolt tagaetatav, sest keeldus maksmast „andamit”. Samuti väitis ta, et tema esimesed romaanid tuginevad autobiograafilisele materjalile ja faktidele.

Nullastme või keskpunkti kirjandus

Nullist saab minna tagasi (traditsiooni) ja edasi (uudsusse). Mõiste „nullastme kirjandus” on Leedu kirjandusuurijad võtnud Poola kirjandusuurijailt (Sprindytė 2006b, 41).

See on kirjandus, mis jääb elitaarse ja populaarse vahele, see on tark kompromiss vastavalt teesile „lugejal on alati õigus”. Siin väljenduvad tugevalt narratiivsuse alge, kõitev teema, intrigeeriv faabula, mittebanaalne sisu, traditsiooniline vorm. Adressaat on keskmine lugeja, kellele ei valmista kunagi pettumust armastus- ja perekonnaromaanid, memuaarid isamaast ja selle inimestest, autobiograafiad, haiguslood. Näitena võiks tuua pagulaspöetessi E. Juodvalkė (snd 1950) dokumentaalromaan „Cukraus kalnas” /Suhkrumägi/ (2000) diabeedi võitmisest. Teos on stoiline ja isegi huumorisädemega lugu võitlusest raske haigusega.

Üks paremaid keskpunkti proosa teoseid on vaiksete opositsionäärade ja antisotsrealistide keskmist põlvkonda esindava R. Šavelise (snd 1942) romaan „Šuo Trepsis, arba saulėleidis Baltijos kelyje” /Koer Trepsis ehk päikeseloojang Balti ketis/ (2000), mis räägib unistatud vabadusest (nii poliitilisest kui ka eetilise) lahtiütlemisest.

Kümnendi tipp 10

Korduvalt on üritatud välja tuua ka nii 1990ndate kui ka viimase kümnendi parimaid proosateoseid, eelkõige romaane. Paraku on see alati lõppenud tulemuseta. Kriitikute arvamuste põhjal on siiski võimalik kokku panna selline n-ö tippude loend:

- P. Dirgėla „Karalystė. Žemės kelevių epas” /Kuningriik. Maa rändurite eepos/
 J. Erlickase „History of Lithuania”
 R. Gavelise Vilniuse romaanide tsükkel
 R. Granauskase „Gyvulėlių dainavimas” /Loomakeste laulmine/, „Raudona ant balto” /Punane valgel/
 L. Gutauskase „Vilko dantų karoliai” /Hundihambapärliid/, „Laiškai iš Viešvilės” /Kirjad Viešvilěst/, „Šešėliai” /Varjud/
 J. Ivanauskaitė Tiibeti triloogia
 M. Ivaškevičiuse „Istorija nuo debesies” /Lugu pilve pealt/
 V. Juknaitė „Šermenys” /Peied/, „Stiklo šalis” /Klaasriik/
 J. Kunčinase „Tūla” jt romaanid
 H. Kunčiuse „Pelenai asilo kanopoje” /Tuhk eeslikabjal/ jt romaanid, „Pilnatis linksmybės” /Täiskuu lõbud/
 A. Nyka-Niliūnase „Dienoraščio fragmentai” /Päevikufragmendid/
 S. Parulskise „Nuogi drabužiai” /Alasti rõivad/
 A. Ramonase „Balti praėjusios vasaros debesys” /Möödunud suve valged pilved/, „Ramybės kalva” /Rahuküngas/
 R. Šerelytė „Balandų ratas” /Maltsaring/, „Ledynečio žvaigždės” /Jääaja tähed/
 B. Vilimaitė „Užpustytas traukinys” /Kinnituisanud rong/

Nimetatuist koguni neli – A. Nyka-Niliūnas, Erlickas, Granauskas, Gutauskas – on rahvuspreemia laureaadid. P. Dirgėla „Karalystė” /Kuningriik/ esimene osa „Benamių knygos” /Kodutute raamat/ pärjati 1997. aastal valitsuse preemiaga, teised osad Žemaitė, A. Vaičiulaitise, G. Petkevičaitė-Bitė, kirjanike liidu preemiaga.

Kümnendi algul mainiti kõige enam R. Gavelise, J. Kunčinase, J. Ivanauskaitė, J. Erlickase, L. Gutauskase nime. Hiljem märkas kriitika nende proosas aina rohkem enesekordamist, enda tiražeerimise ilminguid ja on tõlgendanud neid kui amendumise sümptomeid. Kümnendi lõpul pöördus tähelepanu noorele põlvkonnale.

Kahtlemata on selle kümnendi andekaimad debütandid M. Ivaškevičius ja R. Šerelytė, suurim avangardist aga H. Kunčius. S. Parulskis on 1990ndatel veel intellektuaalse, aja vaimust kantud essee liider. R. Granauskas on klassika ja stabiilsuse tugisammas, B. Vilimaitė, V. Juknaitė ja R. Šerelytė aga esindavad naiselikku seisukohta. P. Dirgėla otsib uusi väljendusvõimalusi rahvusliku olemuse sisu kujutamiseks, omariikluse eneseteadvuse kujundamiseks.

Nimekirjas olevate teoste autorid pole ühepäevase väärtusega. Kõigile oluline, igavesti noor tekst peab hõlmama oma ajastu kõige iseloomulikumaid jooni ja ootusi, kujutama põlvkonna lootusetust ning rahva lootust ja uhkust, lisaks ära kasutama võimalikult palju oma aja poeetilise keele võimalusi.

III 00ndad aastad

Üldist

21. sajandi alguses muutus eriti tugevaks selle kirjanike põlvkonna hääl, kes sai küpseks Nõukogude ajal, aga kirjutama hakkas alles iseseisvuse eelõhtul või selle alguses.

Olles vabamad, ei kirjuta nad minevikust, vaid oma ajast, otsivad oma elu mõtet, katsuvad väljendada indiviidi eksistentsi tänapäevase kultuuri tingimustes. Neile on omased vaba, mässumeelne ja isegi pisut skandaalne vaatenurk elule enese ümber ja endale ning mõtteka eksistentsi otsingud.

Sel kümnendil ei saa enam rääkida selgetest põlvkondlikest erinevustest, iga autor on enese eest väljas. Samuti ei eristu suuremaid selgete piirjoontega suundumusi.

Põlvkonna seisukohalt on noori leedu prosaiste kõige raskem määratleda. Seda üritades tuleb kokku puutada asjaoludega, mis polnud omased vanema põlvkonna prosaistidele. Noorte prosaistide loomingus või kontekstides pole reflekteeritud põlvkonna kontseptsioon. Selleta ei sõlmu aga ühised loomingulised programmid, ideoloogiad ega vormu isegi põlvkonna programmile vastuseismise positsioon. Ehk iseloomustabki Jurga Ivanauskaitė, Valdas Papievisė, Herkus Kunčiusė, Renata Šerelytė, Marius Ivaškevičius, Laura Sintija Černiauskaitė põlvkonda kõige paremini just põlvkondliku terviklikkuse puudumine.

Oma põlvkonda leedu proosas üritas esimest korda piiritleda Sigita Parulskis romaanis „Trys sekundės dangaus“ /Kolm sekundit taevast/ (2002), väites, et kuulub „põlvkonda, kellel pole mingeid erilisi tundemärke, kes on peaaegu omadusteta. Põlvkond, kes tuli liiga hilja, et saada hipiks, kellele biitlite muusika oli liiga magus, kes pungiideede omaksvõtuks oli juba liiga suureks kasvanud ning kellele Sex Pistols meenutas vaid ärritavat lärmi” (Parulskis 2002, 8). Huvitaval kombel eraldab Parulskis põlvkonnast, „kellel peaaegu ei olegi oma muusikat, oma iidoleid ega ka mingit arusaama isamaast, ajaloost, armastusest, rahast, perekonnast, vastutusest” (Parulskis 2002, 8) naised, paigutades nad lihtsalt abstraktsesse naiselikkuse sfääri, mida ta ei klassifitseeri. Suurema osa tänapäevasest proosast kirjutavad Leedus aga just naised.

Mõned neist, näiteks keskmise ja noorema põlvkonna vahele jäävad Zita Čepaitė või Renata Šerelytė, ise ei väldi igavese naiselikkuse uurimise teemat.

Üks olulisemaid viimase kümnendi nähtusi, mis mõjutab üldist kirjandusprotsessi, on vabaturu tingimused. Kergemalt kui poeesia allub just leedu proosa erinevatele majanduse dikteeritavatele eksperimentidele. Just romaan on sel kümnendil kommertsile avatuim žanr. Kümnendi teisel poolel on hakatud pooltoonides rääkima ka nn projekti- ehk siis tellimusromaanidest. Sellisteks kirjastuste tellitud romaanideks peetakse näiteks Sigita Parulskise („Murmanti siena” /Pomisev müür/ 2009) ja Laura Sintija Černiauskaitė („Benedikto slenksčiai” /Benediktase künnised/ 2008) viimaseid romaane. Ükski kriitik pole seda küll veel otsesõnu kirja pannud ega välja öelnud, aga paljud on seda ettevaatlikult mõista andnud.

Tänapäeva, 1960ndatel ja 1970ndatel sündinud kirjanike põlvkonnale on olulisi impulsse andnud kahe vanema põlvkonna prosaistide looming: neist vanem on 1930- ja 1940ndatel (B. Radzevičius, J. Aputis, R. Granauskas) ning keskmine 1950ndatel sündinud (S. T. Kondrotas, R. Gavelis, J. Kunčinas). Siinkohal võib meenutada kirjanduskriitik Juratė Sprindytė arvamust, et leedu proosa muutub, kui vabaneb kanoonilise traditsiooni mudelist (maaharijate kultuuri ja küla idealiseerimine, hiljem selle hävimise taganutmise, lokaalne ja suletud ruum, tsükliline aeg). Selline mudel on noortest omasem Papiėvisele ja Šerelytėle, mõnevõrra vähem Ivaškevičiusele.

Traditsioonilisele kaanonile vastupidine oli 1950ndate põlvkonna kirjanike Gavelise, Kunčinase modernistlik konstruktivism. Albertas Zalatorius sönul moodustavad sellise proosa „tuuma ironia, sarkasm, grotesk, absurd, isegi masohhism ja sadism, ühesõnaga kõik, mis ärritab teadvust, mis on harjunud balansseeritud pildi ja traditsiooniliste interpretatsiooniga” (Zalatorius 1998, 100). Eitades traditsioonilise mudeli deklareeritavat tundelisust, lürismi, kompenseerisid mainitud autorid seda mõistuse, intellekti loodud mudelitega, „mitmesuguste eruditsiooni poolt dikteeritud süžee või kompositsiooni passaažidega” (Peluritytė 2003, 203). Selliseid tendentse kohtab ka 1960ndate põlvkonna, eriti Ivaškevičiuse, Kunčiuse loomingus. Nooremad autorid ei ava loomuse ja teadvuse mehhanisme enam intensiivse analüütilise mõtlemise kaudu, pigem rahuldavad ükskõikse vaatleja positsiooniga.

Käsitletaval kümnendil paistab ka silma, et kuigi proosa muutub aina modernsemaks ja postmodernsemaks, on see kohati lihtsalt eesmärk omaette – natuke

liiga kirju ja kirev. Leedu proosal on ikka veel hirm jääda maha maailmakirjanduse moevooludest ja muudatustest. Seda äärmusest äärmusesse ulatuvat üldpilti mõjutab ka suur raamatute arv: aastas ilmub Leedus üle 600 algupärase ilukirjandusliku teose. Jūratė Sprindytė on niisugust kirevust iseloomustanud kujundlikult: „Kirjandus on kontrastne nagu Leedu talv – lörts, käre pakane, sula, härmatis, sula ja külm korraga ja jälle kõik algusest peale” (Sprindytė 2006a, 27).

Üldiselt ei keskendu noored prosaistid, kes paljudel juhtudel tõmbavad enda ja vanema põlvkonna loomingu vahele selge eraldusjoone, mitte klassikalise jutustamise, teose kompositsiooni, tegelaskuju kujutamise normile, vaid murrangutele; mitte väärtusele, vaid sellest kõrvalekaldele; mitte inimesele kui tervikule, vaid detailile, efektile. Mõned, vähemalt välised, noore põlvkonna tunnused on mäng, juhuslikkus, anarhia, antivorm, laialivalgumine, pealispindsus. Jutustamise fragmentaarsus, tegelaskujude ja läbielamiste vertikaalne seostamine, assotsiatsioonide ja metafooride laviin on noortest omased Ivaškevičiusele, Šerelytėle ning täiesti vabalt seotud episoodide põimimine Kunčiusele.

Hans-Georg Gadameri sõnul tõmbab tänapäevase kunsti printsipiiks olev mäng kaasa selle kogejaid ja selles osalejaid, sundides neid osalema (Gadamer 1997, 39-40). Kirjandusteoses, selle struktuuris osalemine, koodide, tähenduste äratundmine on sellesama mängu osa, aga selle mängu ajal tõuseb esile teose tähendus, kui see olemas on, sest ka tähenduse puudumine võib olla tähenduslik.

Sellelt seisukohalt võiks ehk tüüpilisemaks sellise „osalemise” produktiks pidada viie leedu postmodernisti (Sigita Geda, Sigita Parulskis, Gintaras Beresnevičius, Alfonsas Andriuškevičius, Giedra Radvilavičiūtė) ühisromaani „Siužeta siūlau nušauti” /Teen ettepaneku süžee maha lasta/ (2002), mille ehk mõnevõrra kunstlikus ülesehituses (romaani iseenesest pole, on vaid palju esseesid) pole raske avastada selget ja üsna muljetavaldavalt lavastatud mängu struktuuri: süžee puudumist asendavad vertikaalsed ühendused, esseistlik ja metafoorne tekstide stilistika, tinglik tähenduse kaotanud väärtussüsteem ja selle asemele pakutud paljud fragmentideks lahutatud isiksuse identiteedi variandid.

Mõnevõrra kahjustab selline assotsiatiivsus ja metafoorsus noore põlvkonna kirjanike ja lugejate kommunikatsiooni. Kuigi näiteks Jurga Ivanauskaitė lugejaskond üha laieneb ja selle rohkuse järgi võib teda juba massikirjanduse esindajaks nimetada,

siis keerulise struktuuriga teoseid kirjutavad Ivaškevičius ja Šerelytė ning Kunčius sellele positsioonile orienteeruda ei saa. Tänu läbimõeldud teosele, lause ja sõna strateegiale võiksid Ivaškevičius ja Šerelytė pretendeerida kohale eliitkirjanduses ning seda positsiooni nad tasapisi ka hõivavad. Viimati mainitud autorite puhul peab ütlema, et nad ei mängi vaid enda ja lugeja meelelahutuse eesmärgil. Mäng „tabab” lugejaid siin oluliste üldinimlike teemadega: isiksuse evolutsioon ja looming (Šerelytė), valikuvõimalused ja vabadus (Ivaškevičius).

Teisalt võib täheldada, et kõige nooremate prosaistide, näiteks Laura Sintija Černiauskaitė loomingus on see postmodernistliku loomuga mäng hääbunud. Domineerib püüd naasta vähem komplitseeritud rääkimise, järjekindlama faabula juurde.

Võib konstateerida, et noorte prosaistide loomingus avaldub 20. sajandi lõpu ja 21. sajandi alguse noorte inimeste maailm: nende enese- ja maailmatunnetus, keskkond, eneserefleksioon ja püüdlused. Samas võib öelda, et ideede ja teemade tuumad siin alles kujunevad ja küpsevad. Noored kirjanikud uurivad oma põlvkonna jaoks aktuaalseid probleeme, tõstatavad olulisi ideid.

Tahtes aga avada tänapäeva leedu romaani kaarti laiemalt, kaasates mittetraditsioonilist loomingut, näiteks ulmekirjandust, armastusromaane, kriminaalkirjandust, tuleb tunnistada, et need on üldises kirjandusprotsessis ikka veel marginaalsed. Ja mitte ainult seepärast, et Leedus peaaegu pole olnud sellise iseloomuga kirjandust, vaid ka kujunenud mentaliteedi tõttu. Kuni viimase kümnendini hõivas leedu kirjandus kõige sagedamini omamoodi rahvuse kaitsepositsiooni, mis peegeldus küllaltki staatilises teoste struktuuris. Detektiiv-, ulme- ja armastuslood peavad orienteeruma universaalsele, kergesti äratuntavale, samas originaalselt esitatud loole, süžeele, ent süžee pole leedu proosas kunagi olnud eesmärk iseenesest, nii nagu proosa pole kunagi olnud leedu kirjanduse tugevaim kül.

Ka sel kümnendil räägitakse palju leedu identiteedist. Leedulasi ei peeta just eriti lõbusaks rahvaks. Arvatakse, et leedulased rohkem töötavad ja kurdavad, kui puhkavad ja lahutavad meelt. Mõnusalt on sel teemal ironiseerinud tugeva sotsiaalse närvi ja kodanikutundega esseist ja mütoloog Gintaras Beresnevičius ühes oma essees, kirjeldades „leedu loomust” kui alalist *Rūpintojėlis*’e (see on spetsiifiline leedu mõtiskleva Jeesuse puukujuke) seisundit: „Ta muretseb, istub ja muretseb. See

muretsemine võib olla sõnatu ja põhimõtteliselt mõttevaba. See on olek. Ehk tõesti on see meditatsiooni leedu variant. Martin Heidegger, nagu muide ka Sorge, määratleb inimese olemist maailmas kui „muret”. Siiski ei tundu see mure objektiviseerituna – murena konkreetsete asjade pärast. See on olek, millesse leedulane aeg-ajalt vajub ja muretseb” (Beresnevičius 2002, 107).

Osalt seetõttu on krestomaatilise leedu proosa jutustamisstiil aeglane ja igavavõitu, pole piisavalt sündmusi ega seiklusi. Leedus puudub nii tugev kui ka pikaajaline meelelahutusliku kirjanduse traditsioon, sest sellise kirjanduse tekkeks polnud tingimusi (proosa hiline areng, kirjanduse pidev kohustus teenida sotsiaalseid või rahvuslikke ideaale, kultuuri enesekaitse okupatsioonirežiimide eest jne). Leedu proosas nappis siiani artistlikkust, žanrilist mitmekesisust, väljenduse elegantsi – seda, mida viimastel aastatel on kuhjaga tekkinud.

Nagu juba mainitud, stimuleeris praeguse kommertsproosa rohkust eriti turundusmehhanismide kindlustumine, samuti kirjastuste eesmärgistatud töö ja väljaandjate kirjutamata hoiak „lugejal on alati õigus”, mis tekkis umbes 2000. aasta paiku. Filosoof Arūnas Sverdiolas konstateeris: „Kõik on publiku kätes, kõik oleneb suveräänse tajuja otsusest, publik aga on mass, missugune tahes (ostja), ja talle ei tohi esitada mingeid nõudmisi” (Sverdiolas 2006, 33).

Raamatu muutumine kaubaks (mitte niivõrd teadmiste ammutamise, kuivõrd tarbimise objektiks) mõjutas ka selle sisu ja väljenduslaade, isegi rohkem kui iseseisvuse saavutamine või sovetliku tsensuuri kadumine. Tänu turundusstrateegiatele on „toibunud” leedu detektiivromaan ja ajalooline romaan. Koos piiride avanemisega suurenes reisiproosa ja seikluskirjanduse hulk, endised õpetajad ja näitlejad hakkasid armastusromaane kirjutama, varieerides sageli Tuhkatriinu muinaslugu. Omaette nähtuseks on Leedu massikirjanduses viimastel aastatel ajakirjanduslik romaan, mida võib pidada romaanižanri teisendiks.

Kui eelmisel kümnendil oli leedu kirjanduse suurimaks taustprobleemiks poleemika kirjaniku muutunud rolli üle ning silmatorkavaimaks võitluseks tabude lõhkumine, siis selle kümnendi suurimaks probleemiks ongi massi- ja eliitkirjanduse määratlemise vajadus.

Tegelikult ei peagi üritama neid kaht kümnendit rangelt lahus hoida, sest paljud tendentsid on pideva loomuliku arengu tagajärg, ühtne protsess, mida iseloomustab

Regimantas Tamošaitis arvamusi: „Mulle tundub, et neil kümnenditel toimub järgmine protsess: meie kirjandus laskub kõrgetelt mägedelt ja elevandiluuist tornidest orgudesse ja täidab linnatänavad karnevalipärase säruga. See on justkui maskeraad, kus igaüks ehib end ja väljendub vastavalt oma soovile. Muutub värviliseks ja kirevaks nagu meie suurepäraseid kaubanduskeskused, kus samuti rivistuvad uhked raamatud. Kirjandus kaotab oma majesteetlikkuse (nii erines renessaansi-aegne Veneetsia karneval tänavamaskeraadidest), pole isiksuse mõõdet ja metafüüsulist sügavust. Kirjandus ujub pealispinnal koos kõigi elu ootamatustega, kaotades allhoovused. Inimesed ei oska tunnetada arteesia kaevusid, vaikseid loomingu lähteid. Looming liigub igas suunas, kuuletudes turunduse seadustele” (Tamošaitis 2010, 75).

Selles mõtteavalduses ilmneb ka teine väga selge ja mõlemale kümnendile iseloomulik nähtus: kriitikute halvustav suhtumine n-ö massikirjandusse ja kohati omamaiste kirjanike loomingu suhtes üldiselt. Eelkõige väidetakse olevat puudu sügavusest ja tõsidusest.

Üsna teravalt on sel teemal juba uue sajandi algul sõna võtnud kirjanik ja esseist Sigitas Parulskis: „Mõistetav on kriitikute kurbus meie nõrga kirjanduse pärast, aga üldse pole mõistetav nende nihilistlik seisukoht, mis muutub lausa rahulolematuseks ja avalikuks põlguseks. Postmodernism on halb, suurenenud „mina”, keha reflekteerimine – halb, esseistika õitseng – halb, kirjanduse seos turuga – halb, väärtusi mittedeclareeriv kirjandus – halb. Ausalt öeldes ei leidnud ma peaaegu ühtki aspekti, mis oleks meie kirjanduses vähemalt rahuldav. Aga kui midagi ka kiidetakse, siis väga suurte reservatsioonidega, justkui kaastundest” (Parulskis 2003, 13).

Samasugused mõtteavaldused jätkuvad siiani. Ühelt poolt heidetakse kriitikutele ette suletust ja provintslikkust: pole julgust end ausalt väljendada, ikka tunneb keegi kedagi ja nii tuleb halva mängu juures head nägu teha ja vastupidi. Teisalt väidavad kriitikud, et vabaturu olukord on nende jaoks keeruline – keegi ei kuula ja kedagi ei huvita. Kriitikuid kutsutakse vaid raamatuesitlustele. Avaldatud kriitikat ei loe keegi ning see jääb kas passiivseks või ignoreeritakse seda täielikult.

Senist akadeemilist ja suletud kirjanduskriitikute maailma vapustasid 2006. aastal kultuuriajakirjas Šiaurės Atenai pseudonüümi Gator&Pollux all siiani üheselt identifitseerimata huligaankriitikute paari küllaltki šokeerivad kirjutised.

Huvitav on täheldada, et massikirjanduse õitseng on Leedus enim seotud kahe iseseisvusajaga. On loomulik, et kergema vormi ja mängulisema sisuga teosed sünnivad riigi ja ühiskonna normaalse eksistentsi tingimustes, kui looming lakkab olemast ühekülgsest tõsine ning kirjanikel on võimalik vabalt valida; lisaks lülitub kirjandusprotsessi palju mitteprofessionaalseid „sõnameistreid”, kes tahavad rääkida huvitavaid lugusid.

Kirjanike õigust vabalt kirjutada, ise teemad ja väärtussüsteemid valida kaitseb tuliselt Sigita Parulskis: „Tulles tagasi väärtuste juurde, siis kriitikud räägivad nii, nagu oleks need väärtused veel üsna hiljuti olemas olnud ja seejuures väga head, ainult nüüd, näed sa, võtsid praegusaja autorid kätte ja rüvetasid neid, tegid maatasa, kustutasid maa pealt. Ehk võiks teada anda nende kunagi olnud väärtuste nimekirja? Kas tõesti oli see nõukogude ideoloogia säraküünaltega ehitud pastoraal niisugune väärtus, et seda peaks nüüd taga nutma?” (Parulskis 2003, 13).

Juba uue sajandi esimesel aastal kirjutas leedu poet ja kulturooloog Tomas Venclova: „Räägitakse, et eksisteerib kaks kultuuri: vana mäletamiskultuur ja uus unustamiskultuur... Unustamiskultuuri kiputakse põlglikult Hollywoodi ja internetikultuuriks nimetama. Ma ei tahaks alla anda turu kummardamise ja äärmusliku liberalismi ahvatlustele, mis on minu, nagu ka paljude teiste jaoks silmaga nähtavad. Aga ma ei tahaks ka paanikasse sattuda” (Venclova 2001, 104). Eliitkriitikud muudavad massikirjanduse staatuse küsitavaks.

Selles, kõige uuema leedu romaani tendentse avavas peatükis võtan esmalt vaatluse alla üksikautorid, juhindudes sünniaasta dikteeritud põlvkondlikust kuuluvusest või temaatilisest sobivusest. Seejärel tutvustan kaht suuremat suundumust: kõigepealt leedu ulmekirjanduse võidukäiku, mis iseenesest on leedu kirjanduses enam kui üllatav, sest veel praegugi peavad paljud lugejad ja kriitikud *fantasy*-romaane teismeliste mõeldud muinasjuttudeks, ja lõpuks uut liiki romaani, nn ajakirjandusliku romaani, mille autoriteks on peamiselt naised. Kuigi üsna mitme siin käsitletava autori esikteosed on ilmunud 20. sajandi lõpuaastail, liigitatakse nad ometi uue kümnendi autoriteks.

Kirjanduselu intensiivistavad nähtused

Eelkõige peab rääkima alates 2000. aastast korraldatavast iga-aastasest rahvusvahelisest Vilniuse raamatumessist (*Vilniaus knygu mugė*). Mess toimub enamasti veebruari lõpus neljapäevast pühapäevani LITEXPO messikeskuses. Osalevad nii kommerts- kui ka näiteks ülikoolide, instituutide, muuseumide kirjastused, kultuuriorganisatsioonide esindused, saatkonnad jne. Igal aastal on ka palju väliskülalisi. Aset leiavad raamatuesitlused, kohtumised kirjanikega, diskussioonid jne. Võib julgelt väita, et Vilniuse raamatumess on Leedu kultuuriaasta suursündmus, sest muu hulgas antakse siin kätte mitmeid olulised preemiaid, teiste seas aasta parima raamatu auhind.

Kui veel üle-eelmisel aastal oli raamatumess väljapanekute pindala ja külastajate arvu poolest LITEXPO messide esikolmikus, siis sel aastal löödi kõik rekordid ning raamatumessist sai kõige populaarsem mess. Külastajaid oli 59 200 (2010. a mais tehti raamatupoodide keti Pegasas tellimusel uurimus, mille tulemused näitavad, et leedulased on ka päris suured lugejad: keskmiselt kulutab leedulane lugemisele nädalas 7,4 tundi (Pressiteade c 2010)). Kui võrrelda, siis messi esimesel toimumisaastal oli peaaegu poole vähem külastajat – 30 000.

Samuti peab selle kümnendi kontekstis rääkima kahest väga olulisest uuest preemiast.

Esmalt mõni sõna aasta parima raamatu valimiste kohta, mida korraldatakse alates aastast 2005. Sellest on saanud Leedu kultuurielus oluline sündmus. Kampaniat, mis 2006. aastast kuulub ka valitsuse kinnitatud lugemise edendamise programmi, korraldavad Leedu riiklik raadio ja televisioon, kultuuriministerium ja M. Mažvydase nimeline rahvusraamatukogu.

Eesmärk on õhutada Leedu elanikes huvi nüüdisaegse leedu kirjanduse vastu, tõsta lugemise prestiiži. Kampania idee on esitleda eelmise aasta parimaid leedu kirjandusteoseid kolmes kategoorias: laste-, noorte- ja täiskasvanuteraamat. Aasta parima raamatu valimistel osalevad raamatud kuulutatakse välja sügisel.

Enne kampania algust saavad kõik soovijad kampania kodulehel välja pakkuda, milline raamat võiks olla nende viie hulgas, mille hulgast lõpuks parim valitakse. Seejärel valib ekspertide komisjon välja viis paremat raamatut, mida kogu

kampaania käigus aktiivselt teleris ja raadios tutvustatakse ja reklaamitakse. Kampaania jooksul valivad lugejad ekspertide komisjoni pakutud viie parema raamatu hulgast parima – kõigil soovijaile on võimalik anda oma hääl kampaania kodulehel.

Raamatu autor peab olema leedulane ja see peab olema avaldatud 1. septembrist 31. augustini. 2010. aasta parima raamatu valimised algavad sügisel.

Kõigi viie aasta viis parimat raamatut on kirjas ka kampaania kodulehel <http://metuknygosrinkimai.skaitymometai.lt/>.

Teine oluline preemia on Jurga Ivanauskaitė (17.02.1961 – 14.11. 2007) preemia, mis asutati 2008. aasta novembris. Selle väljaandjateks on kirjastus „Tyto alba” ja Jurga Ivanauskaitė loomingulise pärandi keskus (www.jurga-ivanauskaite.lt). See antakse parimale leedu kirjandusteosele „vaba, avameelse ja julge loomingulise väljenduse eest”. Teos peab olema ilmunud kahe viimase kalendriaasta jooksul ning autor ei tohi olla vanem kui 45-aastane. Just nii vanalt suri kolm aastat tagasi Jurga Ivanauskaitė. Laureaadi valib komisjon ja auhinnaks on 3000 litti ning diplom.

Herkus Kunčiuse provokaatori missioon

Viimaste aastate skandaalseim ning provotseerivaim leedu kirjanik on ehk Herkus Kunčius (sünd 1965) – Vilniuse kunstiakadeemia haridusega esseist, dramaturg ja prosaist. Ta on kahtlemata üks viimase aja originaalsemaid leedu autoreid, aga tema looming on üsna vastuoluline. Paljudele tundub, et see on provotseerivate mõtetuste kogumik, millega ta tahab šokeerida. Tegemist on üsna produktiivse autoriga. Ta debüteeris ajakirjas Metai romaaniga „Ir dugnas visada priglaus” /Põhi pakub alati ulualust/ (1996).

Tema kirjutamist võib pidada postmodernseks *par excellence*: mäng kultuuri intertekstidega, drastiline Euroopa kultuuriloo faktide ja fiktsiooni montaaž, sürrealne tõelus, absurd, grotesk ja isegi julmuse esteetika, vägivald ja seks on selle kirjaniku stiil ning omane kõigile ta romaanidele. Just tema tekstide kaudu jõudsid leedu kirjandusse geide, lesbide teema, sadomasohhistlikud stseenid.

Kõige lühemalt võiks teda iseloomustada kahe fraasiga: spontaanne loomingulisus ja raevukas fantaasia.

Tegemist on uue leedu kirjanduse aktiivseima kivistunud konventsioonide vastu võitlejaga. Ta kuulub nihilismi ja krititsismi poolest silma paistvasse põlvkonda, kes on täiustanud relatiivsuse tunnet ja arvab, et suurim teene rahvuskultuurile on selle stereotüüpide hävitamine. Kunčius on kõige intensiivsemalt maailmakultuuri ekspluateeriv ja reprodutseeriv leedu kirjanik; mitte niivõrd looja, kui ümberlooja, kelle romaanid ja esseed on täis tsitaate, perekonnanimesid, allusioone.

Kunčius on järjekindlaim leedu postmodernist, kes on vähendanud nende väärtuste tähtsust, mis on leedu rahvuskirjandusele kogu selle eksisteerimise ajal olulised olnud. Ta lõhub traditsioonilise kaanoni tugikategooriaid: maaharija kultuuri austamist, etnilise ja eetilise seotut, kaastunnet väikese inimese vastu, katoliikluse norme, kõlbelist puhtust, stiili diskreetsust, austust kirjasõna vastu jne. Nende kaanonitega võitleb ta teadlikult, neid parodeerides või eitades, kirjutades proosat, mis vastandub tavapärastele leedu väärtustele ja esteetilisele maitsele.

Kunčius kuulutab, et teda huvitavad vaid kaks teemat – seks ja surm.

Oma (anti)esteeetilist programmi põhjendab ta teoreetiliselt dadaismi väitega: „Dada on elu ilma toatuhvlite ja analoogiateta..., julm paratamatus ilma distsipliini või moraalita, ja me sülitame inimkonna peale” (Kunčius 1999, 9).

Praktikas kehastab ta seda kehakultuse abil – rõhutatud surma, julmuse, piina, füsioloogia, erootika ekspluateerimisega. Kunčius nimetab ennast „defekteerivaks kirjanikuks”, sest tema arvates kuulub ka vastikuse esteetika ilu sfääri. Kui kunstis ja teatris on alasti keha, enesevigastamine, manipuleerimine orgaaniliste eritistega saanud tavaliseks nähtuseks, siis miks peaks kirjandus maha jääma? Teda huvitavad keha võimaluste piirid.

Ühekordsust, kiire kirjutamise ja objekti mittetähtsustamise järgi on täis kõik Kunčiusse häbematu temaatika ja stilistikaga romaanid „Ir dugnas visada priglaus” /Põhi pakub alati ulualust/, „Matka pitka” /Matka pitka/, „Sparnų vaško urna” /Tiibade vahaur/, „Barbarai šventykloje” /Barbarid pühakojas/. Neis saadetakse otsesõnu kuradile kõik hea maitse ja etiketi normid. Kunčiust huvitavad perverssused, patoloogiad, äärmused. Talle meeldivad Casanova, markii de Sade, von Masoch, ta tunneb sümpaatiat bolševike ja Hitleri suhtes. Ta tallab jalge alla metafüüsilise pühalikkuse, ei tunnista moraali ega esteetika absoluutsust. Erinevad pildid, kooskõlata

tähendused, pealiskaudsus, hetkeefekt, möödumus ei lase kindlustuda mingitel individuaalse esteetika standarditel.

Esimese raamatu „Bütasis dažninis kartas” /Korduvminevik ükskord/ avaldas Kunčius alles 1998. aastal, aga praeguseks on ta juba enam kui kümne romaani autor ja üks produktiivseimaid oma põlvkonna kirjanikke. Tema proosa on avatud, sündsusetu, alternatiivne, lajatades kõrvakiile mitte ainult traditsioonilisele leedu, vaid ka keskmise eurooplase mentaliteedile. „Bütasis dažninis kartas” /Korduvminevik ükskord/ jutustab leedulasest Erkisest (autobiograafilist momenti ei üritagi autor peita), kes on pikal külaskäigul Pariisis, mida peetakse romaanis sama viletsaks provintsiks kui Vilniust.

Tegevust romaanis pole, on seisund, mida võiks iseloomustada kui laisklemist, tülgastust ja keha apoloogiat. Erkis hulgub mööda tänavaid, muuseumi, antikvariaate, ajaloolisi „kultuuri surnuaedu”, boheemlaslikke pidusid, kõike visalt desakraliseerides. Kunčiuse kontseptuaalne positsioon on seada kahtluse alla kõik, mille on loonud tsivilisatsioon, mõnitada tarbimisühiskonda, naerda snoobide ja intellektuaalide üle, kes on oma ajud täis toppinud näilikke lääne kultuuri väärtusi. Naastakse animalismi staadiumi, ülistatakse vaid füsioloogilisi vajadusi – süüa, juua, kergendada end, rahuldada seksuaalset instinkti. Leedu kirjandusteadlased on Kunčiuse proosas näinud analooge Rabelais’ kehalisuse kultusega, kuid tänapäevane karneval ei paku mingit vabanemist ja taassündi. Karneval pöörleb suletud ringis.

Kunčiuse suhe intellekti ja eruditsiooniga on ambivalentne. Ühelt poolt uhkeldatakse eruditsiooniga ja demonstreeritakse seda igas tekstis, teisalt eitatakse seda kui inimesele mittevajalikku ballasti. Ei rüveta ta vaid dadaismi vaimu, mis viib inimese tagasi imikuea aistingute, tunnetuse ja bioloogia juurde, algse mittekorrastatud materiani, visates ära teadvuse pealisehitised. Kunčius tahab olla brutaalne, spontaanne: „mind raputab see, mida nimetatakse tõeks”. Üks võimalus tunda end õigena on ironia – teadlik mäng kultuuriga, mida sealsamas naeruvääristatakse.

Kunčius lõhub radikaalselt stereotüüpe ja modelleerib drastilisi ideede vastandeid romaanides „Pelenai asilo kanopoje” /Tuhk eeslikabjas/, „Smegenų padažas” /Ajusoust/, „Ekskursija: Casa Matta” /Ekskursioon: Casa Matta/, mis ilmusid 2002. aastal ühtede kaante vahel.

Selle raamatu ilmumise ajal nimetas Kunčiusega ühte põlvkonda kuuluv poeet ja kriitik S. Parulskis teda seitsme suurima patu (alpus, laiskus, õgardlus, ahnus, liiderlikkus, joomine, tigidus) tunnistajaks ja levitajaks.

Romaani „Pelenai asilo kanopojė” /Tuhk eeslikabjas/ peategelane on noor enesega rahulolev timukas. Aja ja ruumi teljeks võib siin tinglikult pidada 18. sajandi Prantsusmaad. Romaani ruum ja aeg laienevad erinevas suunas – kujutatakse maailma ilma piirideta. Osalt meenutab teos romaani „Alice Imedemaal”, mis on üle ujutatud postmodernismi relativismi, groteski ja sadismi kastmega. Imepärased ja pikaresksed elemendid on siin aetud läbi absurdi sõela: jutustaja korjab metsas pooduid, kes jutustavad imelikke ja absurdseid lugusid, linnas kannab ta põues pühakut, kes asetab talle pähe nimbuse, et ta päikese käes üle ei kuumeneks. Väärtuste seisukohalt näeme moonutatud maailma. Moonutuste vahendiks on grotesk, mille vundamendis peitub suur annus ironiat, mängulisust, manipuleerimist, trafaretseid fraase, näilikku naiivsust. Kõige selle pärast pole ka sadistlikud piinamiskirjeldused siin ei julmad ega vulgaarsed – neid pole loomulikult kujutatud.

Nagu öeldud, tegutseb kõnealusel romaanis kõigi aegade ja kõigi riikide „koond”- Timukas, mütologiseeritud figuur, võrreldamatu meister, isegi looja, professionaalse käsitöö täiustaja. Ta on suur fanaatik tavalise inimese psühholoogiaga. Põhjalikud piinariistade ja karistuste kirjeldused näitavad inimkonna hirmsat fantaasiat, mille tõukel on leiutatud rohkelt jäledaid eksekutsiooniviise, alustades neljakstõmbamisest ja keskaegsete inkviitorite meetoditest kuni elektritooli ja gaasikambriini välja. Kogu hävitamise, hukkamise instrumentariumi kirjeldatakse Timuka pidevas tööprotsessis.

Kunčiuse proosa lugemiseks on vaja nii füüsilist kui ka psüühilist vastupidavust. Halastuse, armastuse, kaastunde, lastekasvatamise, sugulussidemete stereotüübid heidetakse kategooriliselt kõrvale. Pärast 12 nõiarafineeritud meetoditel piinamise kirjeldamist peab minema välja värsket õhku hingama. Aga seeriahukkamised jätkuvad. Lugejast saab metafüüsiline ohver. Aga kes on siin Timukas? Kunčius eksploateerib, kategoriseerib, analüüsib kurjust. Timukas on suurim vägivaldane, kuid kas peaksime selleks nimetama ka teda kujutavat kirjanikku? Ta lihtsalt uuris ja fikseeris seda, kuidas inimene on aastasadu karistanud teist inimest. Aga mille eest?

Romaanis „Smegenų padažas” /Ajusoust/ arendatakse kahte teemat – Hitler ja tema kaasvõitlejad ning gastronoomiline igat liiki toidu valmistamine, retseptide, kulinaarsete šedöövrite ja toidu nautlemine. Kunčius veab näljast tegelast läbi gurmaanide salajaste kohtade – lokkavate loodusandidega natüürmortide näituste, kõrvutades vaimse ja kehalise toiduse allikaid. Tooted ja road sõlmivad isegi seksuaalsuhteid. Kunčiuse tegelaskuju õgib kunstiteoste reproduktsioone, oksendab ja kannatab kõhulahtisuse käes.

Siin domineerivad monteeritud kompositsioon ja absurdi esteetika. Nagu sobilik postmodernsele montaažile, on seegi romaan täis pikitud jutustusega mitteseotud vahepalu, näiteks räägitakse kohvivalmistamisest. Kohta ja aega pole otseselt öeldud, aga lugedes saab see üsna lihtsasti selgeks. Erinevalt varasematest romaanidest on siin, ehkki vaid punktiirselt märgitud, kuid juba portreelise küpsuseni kasvanud koomilisi tegelasi. On külluses dialooge, mis on otseku absurdidramaturgia klassikast pärit.

Romaanis „Ekskursija: Casa Matta” /Ekskursioon: Casa Matta/ demütologiseeritakse lustakalt rahvuslikke klišeetid. Naerdakse Leedus õitseva suurvürstide kultuse üle, mis mäletab Leedu suurvürstiriigi aegu: kaevatakse üles suurvürsti säilmed, aga suurvürstinna sargast leitakse hermeetiline kapsel armastatu spermaga. Tekib võimalus kloonida kultuskangelasi. Folkloorne ja rahvuslik sõjaratsu kujund muudetakse kõngenud märaks, kes vabaduse eest peetavates lahingutes silma paistnuna maetakse kui patriootiline riigi sümbol. Riikliku matusetalituse organiseerimine ja mälestusmärgi püstitamine märale modelleeritakse nagu paroodia, mis kasvab üle satiiriks. Prostituut Berta kloonitakse aga kuninganna Barboraks.

Kaks aastat hiljem avaldab ta järgmise romaani „Gaidžių milžinkapis” /Kukkede kangelaskäbas/ (2004,) kus kujutatakse Soodoma ja Komorra sõda. Romaani kangelased on perverssed, kokku sulatatud ajalooliste Leedu aadlike ja tänapäeva transseksuaalide kujudest. Neile on ideoloogilistest arutlustest palju olulisem kehaline, hedonistlik, vahel isegi sadomasohhistlik eksistents. Sellegi romaani lugemiseks on vaja intellektuaalset valmisolekut, samuti postmodernset ning tolerantset vaatepunkti.

Selle ja teistegi romaanide kohta on öeldud, et lugejate isu kasvab neid lugedes: esialgset juhusliku kaose muljet asendab omapäraste, esmapilgul ebaloogiliste ühenduste tunnetamine, ja kogu koomilisuse efekt avaldub alles kogu romaani kontekstis.

Kunčius loob uue tekstitüübi, modifitseerib kirjutamise enda reegleid, muutes küsitavaks grammatikanormid ja fraseologismide tähendused. Ta kirjutab asjadest, mis ei vasta neile, mida tavaliselt oodatakse kirjandusteoselt, episoodilt, üksikfraasilt. See pole traditsiooniline romaan faabula ja tegelaste arenevate saatuseliinidega. Tegelased on siin vaid funktsioonid, aga faabula asemel on vaba fragmentide vaheldumine, huvitavate, kuid sageli vaid eesmärgi enese pärast kasutatavate lisandite kollaaž, mis alati ei kujune ühtseks narratiiviks (seda ka ei taotleta). Lisandused on kirjutatud teadja toonil vajaliku professionaalse teadlikkusega, olgu siis tegu agronoomia, meditsiini, sõjanduse, kunsti või mõne muu valdkonnaga.

Kunčiuse proosa on täis brutalseid situatsioone, ebasüüdsaid stseene, karme žeste. Provotseeriv strateegia viib šokeerivate ideede ja traumeerivate väljendusvormideni. Need on pidevad kõrvakiilud solidaarsusele, rahule, rahulolule, etiketile, selgele hea ja halva eristamisele. Iga situatsioon või probleem esitatakse pea peale pööratuna. Traditsioonilises kirjanduses tunnetab inimene tragismi oma surelikkuse pärast, aga Kunčiuse Draakula kirjutab pikka igavat päevikut, kus ainult kaeblebki oma surematuse üle.

Teosed on staatilised, täis kordusi. Igapäevastel tegevustel, asjadel, füsioloogilistel protsessidel, hügieeniprotseduuridel, kulinaarial jne on suurem tähendus ja rohkem potentsiaali saada kirjanduse objektiks kui saatusedraamad. Seepärast kirjutab Kunčius minitraktaate aluspükstest ja kohvi keetmise visiidest, pliatsi teritamisest ja värvidest, juustest ja nelinurksetest väljakutest, Habsburgide dünastia lõualuust ja jalarättidest. Kõigest ja millest iganes. Lugeja ei saa end identifitseerida tegelaskujuga, tema saatuse või saatuse episoodidega. Ta saab end identifitseerida vaid Kunčiuse proosas demaskeeritud stereotüüpidega, mida on täis kõikide pead ja argipäev.

Keskmisel lugejal hakkab häbi, et ta on piiratud, rumal ja inertne, nagu ka keskmine tema kaasmaalane. Ühed kaasmaalased solvuvad sellepärast südamest, teised häbenevad. Mõistes, et Kunčius ärritab teadlikult, ei pea teda pidama timukaks ega leedulasest adressaati või kirjandust ennast ohvriks. Olulisim on see, et Kunčius ei sõdi nii palju kirjanduse enda stampidega kui ründab rahvusliku mentaliteedi suletust ja upsakust. Selle mentaliteedi stambid peegelduvad ka ajakirjanduses, ajaloo mõistmises, poliitikute kõnedes ja pühades rituaalides. Kunčiuse demüstifitseerimist tuleks vaadata

kui värske õhu voogu, nägijaks saamise võimalust. Lugeses läbi paar romaani, selgub, et kirjanik eitab ja naeruvääristab aina samu asju ja ikka sama maatriksi järgi.

Kaanonile võõrad, ebatavalised, eemaletõukavad, pentsikud Kunčiuse teosed teenisid Leedus vastandlikke arvamusi: ühed on heitnud selle kirjaniku tingimusteta üle parda kui traditsiooni seisukohast suurima vägivallatseja, teised ülistavad teda kui radikaalseimat leedu kirjanduse uuendajat. Ta on suurima hulga eitusliidetega leedu kirjanik: mittetraditsiooniline, mitterahvuslik, mittekommunikatiivne, mitteoptimist, mittetundeline, mittebanaalne, mittekristlaslik, mitte-eetiline, mitteühiskondlik jne. Aga ta on kahtlemata novaatorlik.

Leedu ajaloo interpret Marius Ivaškevičius

Leedu prosaist ja dramaturg Marius Ivaškevičius (sünd 1973) on lõpetanud Vilniuse ülikoolis leedu keele ja kirjanduse eriala. Kirjanduses debüteeris ta novellikoguga „Kam vaikų” /Milleks lapsi/ (1996). Tegu on väga avarate huvidega humanitaariga. Ta on töötanud ajalehtede toimetustes ning astunud üles televisiooni kultuurisaadetes. Alustanud teatrilavastajana, on ta nüüd kätt proovinud ka kinorežissöörina. Temalt ilmuvad pidevalt eriteemalised esseed Poola päevalehes *Gazeta Wyborcza*.

Ivaškevičiuse esikromaani „Istorija nuo debesies” /Lugu pilve pealt/ (1998) on sageli nimetatud kõige ootamatumaks leedu kirjanduse tekstiks viimase 30 aasta jooksul. Autor uurib siin metafoorselt leedulaste identiteeti ja rahvuse päritolu.

Kõigile imponeerib Leedu tegelikkuse müütiline kodeerimine: Leedu sadas alla pilvedest, kui arvati ära tema nimi, ja naaseb taas pilvedesse kolmanda aastatuhande eelõhtul.

Olgu vahemärkusena lisatud, et siinkohal mängib Ivaškevičius üsna levinud legendiga Leedu riigi leedukeelse nime *Lietuva* päritolust, mis väidetavasti pärineb fraasist „*Čia Lietuva, čia lietus lyja*” /Siin on Leedu, siin sajab vihma/. Nimelt usutakse, et Leedus sajab keskmiselt rohkem kui naaberriikides ja seega on tegemist *vihmade maaga*.

Seepärast on Leedu „ei nii- ega naasugune”, siin on märg, mädane (soine), raske elada, sest lähevad segi sajandid ja ajaloolised faktid, aeg on ilma jäänud ulatuvusest ja kronoloogiast.

„Sajand oli suletud, keegi sulges sajandi. Sajand oli suletud, ja see, kes ta sulges, ei tootnud temas midagi, vaid ainult mängis mängu „Sajand on suletud”” (Ivaškevičius 1998, 179).

Mitte ainult ajaloolistel isikutel – kuningas Mindaugas, esimese raamatu autor Mažvydas – pole määratlust, vaid ka kõigil asjadel, inimestel ja figuuridel pole usaldusväärset identiteeti: Vilnius on kivi, Leedu vihmamull, inimene vihm jne. Romanist kumab läbi selge mänguline element, kirjutamismõnu. Uus põlvkond tuleb kui *homo ludens*, öeldes lahti jutlustamisest ja virisemisest.

Ivaškevičiust on nimetatud ka üheks viimase kümnendi kõige andekamaks nooreks kirjanikuks ja seda eelkõige teda teistest eristavate originaalsete Leedu ajaloo tõlgenduste pärast. Talle meeldib heita pilku Leedu ajaloolisse eneseteadvusse, lõhkuda kivistunud stereotüüpe, pakkuda uut kunstilist ajalooliste sündmuste trakteeringut.

Romaan „Lugu pilve pealt” ilmus juba 2001. aastal ka Poolas ning pälvis seal suurt tunnust: „Raamat „Lugu pilve pealt” [...] ei mahu just väga hästi meie /leedu – T.K./ kirjanduse raamidesse, seepärast kehitavad paljud lihtsalt õlgu. Poolas võeti see vastu kui sündmus, kui Poola jõudnud leedu kirjanduse osa ja kui raamat, mis tõi kaasa retsensioonid suurtes Poola päevalehtedes” (Jauniškis 2002).

„Isegi ei tea, mis on M. Ivaškevičiuse romaanis olulisem, kas vorm (intensiivne rütmiline rääkimislaad, teksti tihedus, keeruline struktureerimine, eriti originaalne poeetilisus) või spontaanne loomingulise energia laeng [...] Mõlemad on olulised [...] Romanist ei leia ka tikutulega otsides tavapärasest, juba tüütuks muutunud leedu postmodernismi repertuaari [...] Kirjanik ei karda olla vanamoodne ja tugineb traditsioonilisele leedu maailmatunnetusele, enda lapsepõlvkogemusele” (Bukeliene 1999, 26).

Suured diskussioonid puhkesid Leedus pärast Ivaškevičiuse teise romaani „Žali” /Rohelised/ (2002) ilmumist. Teos laveerib ajalooliste faktide ja fiktsiooni piiril. See on lugu Leedus pärast Teist maailmasõda puhkenud metsavendade sõjast. Ivaškevičius on romaani protagonistiks valinud reaalselt eksisteerinud inimese, modelleerib kunstiliselt

situatsioone ja sündmusi, püüdes aru saada selle sõja mõttest, avab sõja teise – igapäevase poole. See on modernne vaade valusatele patriootilistele sündmustele.

Võib julgelt väita, et see Ivaškevičiuse metsavendade juhust Jonas Žemaitisest (1909–1954, Leedu metsavendade relvastatud jõudude juht ja organisator, kogu vastupanuliikumise koordinaator; eelmise aasta Leedu taasiseseisvumispäeval, 11. märtsil kuulutati ta neljandaks Leedu Vabariigi presidendiks) rääkiv romaan tekitas kogu Leedu avalikkuses erakordse vastukaja. Kui võrrelda eelmise kümnendi suurima skandaaliga (Ivanauskaitė romaani „Nõid ja vihm” keelustamine väidetava pornograafilisuse pärast), siis nii kaugelt küll ei mindud, kuid skandaali ulatus oli samaväärne.

Romaani ründasid kõik, alustades endistest poliitvängidest ja Vytautas Landsbergisest, lõpetades kirjanike liidu liikmetega. Arvamusliider Vytautas Landsbergis avaldas ajakirjas „Šiaurės Atenai” artikli, kus väitis, et „Marius Ivaškevičius on mustanud romaanis „Žali” Leedu metsavendi ja teotanud nende võitlust isamaa vabaduse eest” (Landsbergis 2003, 60). Sama meelt oli omaaegne vabatahtlik Kazys Blaževičius: „Romaani „Žali” autor [...] otsustas teotada surnuid, mõnitada neid, kes ise end enam kaitsta ei saa. Talle, M. Ivaškevičiusele, kes pole teinud midagi, et isamaa oleks vaba, jäid ette metsavendade juhid ja nende võitluskaaslased” (Blaževičius 2002).

Kui Ivaškevičiuselt keset inetuks paisunud skandaali küsiti, miks ta ometi sellise teema valis, siis vastas ta: „Kuue aasta eest polnud mul aimugi, kes on Jonas Žemaitis. Lihtsalt mulle tehti pakkumine temast stsenaarium kirjutada ja ma hakkasin tema isikusse ja sõjadetailidesse süvenema. Nägin, et see on väga huvitav materjal, aga seda esitatakse vahel liiga igavalt, ütleme, minu põlvkonna inimestele. Kui hakkad lugema dokumente, säilinud päevikuid, mõistad, et see oli tõesti ekstreemne aeg. Mulle meeldib kirjutada inimestest, kes on sattunud äärmuslikesse situatsioonidesse” (Kuzmickaitė 2004).

Kuigi autoril polnud see kavas, tõi romaan päevavalgele ühe peidus olnud tabu. Enam ei puhke skandaale seksistseenide pärast nagu kümme aastat varem, kedagi ei häiri ka kiriku ja preestrite kujutamine, kuid lähiajalugu ja selle kangelased on õrn koht. Eriti pühad ja puutumatud on metsavennad, keda Leedus käsitatakse lausa ebajumalatena.

Kõige enam heideti Ivaškevičiusele ette, et ta kirjutas reaalselt elanud inimestest nende pärisnime all. On leitud, et kui ta oleks valinud pseudonüümid, poleks sellist pahameeletormi puhkenud.

Samuti ei meeldinud Žemaitise kuju mütologiseerinud Leedu avalikkusele see, et nende kangelased ei käitu alati kangelaslikult, ei vasta ristiusu moraalinõuetele (nt armastatud lähedavad voodisse enne abielu), et neid üleüldse kujutatakse elusate, lihast ja luust inimestena, kes teevad vahel ka vigu.

Kolmandaks süüdistati Ivaškevičiust lausa riigireetmises ja väideti, et ta on Putini käsilane, sest väitis romaani sissejuhatuses: „kui vaatame laiemalt, siis leedulased võitlesid venelastega” ning „mitte mingi riik ei sõdinud teise riigiga”. Taas heideti ette ironiseerimist pühal ja puutumatul teemal.

Õnneks leidis ka mõni mõistlikum inimene. Tuntud kirjanik ja esseist Sigitas Parulskis oli oma vastuses lakooniline, aga kindel: „See on anderikkalt kirjutatud raamat ja see fakt lunastab kõik ideoloogilised patud” (Parulskis 2003, 13).

Samuti üritas Gintaras Beresnevičius oma artiklis selgeks teha: „Nagu juba öeldud, pole see üldse raamat Jonas Žemaitisest, vaid autorist endast, siin räägib ja jutustab autor ise. Jonas Žemaitis on siin vaid süžee sõlmimiseks [...]. Ivaškevičiuse „metsavendluse” teene on vaid selles, et annab edasi postmodernse inimese tundmused, et teadvus (isik) tegutseb alateadvuse (st ajaloo) foonil” (Beresnevičius 2002).

Eelkõneleja mõtteid jagab ka Laimantas Jonušys: „Millegipärast kujutatakse ette, et see on romaan sõjajärgsest metsavendlusest üldiselt. Läänes moodustavad romaanid, mida võiks tinglikult nimetada ajaloolisteks, ehk isegi poole tõsisest ilukirjandusest. Aga enamik neist pole kirjutatud mitte selleks, et valgustada mingit mineviku ajajärku ja öelda selle kohta välja oluline tõde, vaid selleks, et autoril oli mingil põhjusel mugav enda väljamõeldud draama minevikku üle kanda. Nii ka siin – see pole raamat sõjajärgsest vastupanust, see on postmodernne romaan, mille telg on üks sõjajärgse vastupanu päev – 21. august 1950” (Jonušys 2002).

Samas oli kohati tegemist lausa haiglase reageeringuga. Nii lubas Vytautas Landsbergis endale koguni sellist mõtteavaldust: „Kuidas näeks Ameerika Ühendriikides välja nende iseseisvussõjast rääkiv romaan, kus kellelgi on tore kirjeldada seda, kuidas George Washington kergendab end telgis ämbrisse, aga pool

raamatut võtaksid enda alla riigi- ja sõjajuhi erootilised unenäod” (Landsbergis 2003, 60).

Seoses puhkenud skandaaliga jõudis ajakirjandusse uuesti ka jutt euroromaanist ehk leedulase kirjutatud raamatust, mis suudaks rahvusvahelisel areenil mõistmist ja lugejaid leida.

Kõigi nende väiklaste süüdistuste keskel avaldaski Gintaras Beresnevičius üsna pika ja põhjalikult argumenteeritud kirjutise Ivaškevičiuse romaani kiituseks ja leidis, et just see teos väärrib rahvusvahelist tutvustust: „Vaata, ja ongi meil see, mida ihatakse Frankfurdis ja mida peaks tootma [...] Ütleksin, et Marius Ivaškevičiuse romaan on meisterlikult kirjutatud. Tehtud! Meil on meister, kes tegi euroromaani „Žali”. Mida see tähendab? Romaani, mida on meeldiv lugeda, mille teema on terav, „lajatab vastu vahtimist kivistunud arvamustele ja stereotüüpidele”, mille ilmumine tekitas skandaali, mis on kirjutatud vastavalt kõigile romaani kaanonitele, mida on meeldiv lugeda ja mida saab tõlkida teistesse keeltesse, pakkuda Euroopa auditooriumile. See peaks teose vastu võtma, sest mingit läbinisti leedu spetsiifikat siin pole [...] Kõik, mis võib segada, mis ei lase mõista, kohaliku koloriidi üliküllus – kõik on elimineeritud. Hea teema koos vahepaladega hauatagusest elust (kõik armastavad seda), krahvide ja külaelu, sõja, armastuse ja šokolaadiga” (Beresnevičius 2002).

Samuti leiab ta, et keegi lihtsalt pidi seda teed minema ja alustama, sest kui siiani „püüdsid leedu kirjanikud endast välja paisata midagi ülevat, välja mõirata seda, mis valutab [...], proovisid tõestada ja rääkida sellest, mis neid põletas”, siis „see pole lugeja asi. Euroromaan ei armasta selliseid kirgede kogupauke. Sellepärast peatusid euroromaani künnisel ka kõige enam sellele lähenenud: Jurga Ivanauskaitė, Jurgis Kunčinas ja Ričardas Gavelis [...] Ivanauskaitėt huvitasid liiga palju nõiad ja Tiibet, Kunčinast nõukaaeg – tunnete ja trikkide laboratoorium. Kunčinasest sai igavene Kesk-Euroopa autor. Gavelis [...] oli liiga haaratud nihilismist, aga idealism siia ei sobi. Nihilism on idealismi vorm. Nihilisti positsioon on läbinisti moraliseeriv, aga Ivaškevičius istub üksi akaatsia all ja kirjutab kirjandust, mis ei ole manifest, vaid kirjandus. Enamik on samavõrd kaasa haaratud ideaalidest, kui Ivaškevičius kirjandusest. Sellepärast on teda huvitav lugeda. Suurepärased laused [...], teemade põimimine, ajaliinide vaheldumine (ja valitsemine), absurdi lisandused, mitte ilma huumorita [...], natuke fantaasiat, mõnevõrra meisterlikkust, natuke erootikat [...]. Aga

ajalugu ei kavatsegi autor hinnata, selle üle kohut mõista, isegi mitte mõista. Need jõupingutused oleksid mõttetud, sest absurdil pole mõtet, seda saab vaid kirjeldada” (Beresnevičius 2002).

Šiauliai ülikooli leedu kirjanduse kateedri õppejõud Dalia Jakaitė tunnustas omalt poolt: selge edasimineku prosaisti loomingulises biograafias (varasema romaaniga võrreldes on leitud individuaalne, spontaanselt mänglev jutustamislaad, karakterite ning kunstilise intriigi loomise printsiip) ja leedu ajaloolise romaani uuenemise teel (Jakaitė 2003).

Pärast romaani „Žali” pole Ivaškevičius uut romaani avaldanud, mis pole ka üllatav, sest tegu on üsna väheproduktiivse autori ning muude tegemistega hõivatud kultuuriinimesega (tegutseb juba kümmekond aastat ka režissöörina, valminud on mitu dokumentaalfilmi ja kaks lühemat kunstilist filmi).

2007. a septembris ütles Ivaškevičius ajalehele „Lietuvos rytas” antud intervjuus aga, et kirjutab juba viiendat aastat romaani. Selle süžee võttis ta kokku ühe lausega: „Leedu on väärt karistust ja kaetakse kupliga.” Nimelt on autoril kavas avaldada romaan kupli all elavast ja absurdseid ennustusi uskuvast ühiskonnast. Tegevus toimub tulevikus, umbes 30 aasta pärast, kui Leedu arestitakse. Sellele paigaldatakse 25 aastaks hiiglaslik metallkuppel. Kupli paigaldamise ajal sunniviisil emigreerunud peategelane on suureks kasvanud ja võitnud konkursiga loa minna suletud territooriumile ning uurida, mis seespool on (Vaitoškaitė, Šuliokas 2007).

Kuna Marijus Ivaškevičiuse puhul on tegu erakordselt andeka ja mitmekülgse inimesega, kes on Leedu kultuurielus viimasel kümnendil olulist rolli mänginud, siis ei saa vaikides mööda minna ka tema näidenditest. Ta on viimase kümnendi üks hinnatumaid noori dramaturge.

Tema esimene näidend „Kaimynas” /Naaber/ tunnistati 1998. aastal välja kuulutatud uue draama konkursil parimaks ja lavastati 2000. aastal Vilniuse noorsooteatris.

Draamaga „Kaimynas” /Naaber/ püüdis Ivaškevičius publikut teadlikult šokeerida ja kõrvaliste efektidega peibutada. Etendus algab peategelase unega, kus ta naaseb rongiga armeeteenistusest Austraalias. Selles on ka märulifilmi elemente – kriminaalseid kuritegusid. Esimeses vaatuses lastakse maha naaber Leedus; teises vaatuses sööb naabri mõrtsuka tütar oma naabrit Austraalias.

Tegelased ilmusid lavale alasti, esimest korda näidati Leedu teatris avalikult suguakti (suurem osa esimesest vaatusest, kus tegelased vestlevad alasti vannitoas, toimub sirmi taga). Dramaturg mängib siin populaarse detektiivloo žanriga.

Kuid noor kirjanik ei jäänud lavastusega rahule ja hakkas oma loomingut ise lavastama. Ta tõi Oskaras Koršunovase teatris ise lavalaudadele oma näidendi „Мальш” /Väikemees/, mille eest sai 2002. aastal Leedu Vabariigi kultuuriministeriumi preemia parima leedu lavastuse eest Leedu teatris. Seda lavastust mängitakse edukalt siiani Leedus ning välismaal rahvusvahelistel teatrifestivalidel.

Äramärkimist väärib veel üks furoori tekitanud lavastus. 2002. aastal algas noore näitekirjaniku loominguline koostöö Leedu legendaarse lavastaja Rimas Tuminasega. Nimelt usaldas Tuminas dramaturgile oma ammuse unistuse lavastada näidend Kazimieras Pakštase (1893–1960) elust (tegemist on Leedu geograafi, ränduri ja ühiskonnategelasega, kes leidis, et Venemaa, Saksamaa ja Poola ohtliku naabruse tõttu tuleks Leedu ümber kolida Aafrikasse).

Koostöös režissööri ja Vilniuse väikese teatri näitlejatega jõudiski 2004. aastal lavale etendus „Madagaskaras” /Madagaskar/, mida mängitakse suure eduga siiani.

Tegemist on halenaljaka ja teatraalse sõdadevahelise Leedu idealistliku intelligentsi pildiga. Lavastus sai kohe suure publiku ja kriitikute tähelepanu osaliseks. Näidendit tunnustati Leedu kirjanduse ja rahvaluule instituudi preemiaga, mis määratakse aasta loomingulisimale teosele.

Muu hulgas pälvis näidend ka negatiivset kriitikat. Autorile heideti ette, et ta on kujutanud ajaloolisi isikuid näidendis koomiliselt, alandades niimoodi rahva ideaale.

Ivaškevičius on ka meisterlik keelemängur, näiteks „Madagaskaris” on loodud omalaadne sõdadevahelise aja Leedu intelligentsi keele imitatsioon. Ta toob teadlikult esile sõnu, mis tänapäeval on saanud erootilise alatoonini.

Marijus Ivaškevičius on pakkunud huvi ka välismaal, tema loomingut on tõlgitud poola, saksa, sloveenia, prantsuse, vene, valgevene, inglise jne keelde.

Leedu ajaloolise romaani taassünd - Kristina Sabaliauskaitė

Kristina Sabaliauskaitė (sünd 1975) on ajakirjanik ja doktorikraadiga kunstiajaloolane, eelkõige aga paljutöötav noor romaanikirjanik, kelle esikromaan „Silva Rerum” (2008) pälvis esimese Jurga Ivanauskaitė preemia ning lisati ka Leedu kirjanduse ja rahvaluule instituudi igal aastal koostatava aasta kõige loomingulisemate raamatute nimekirja.

Kasutan siinkohal raamatu välja andnud kirjastuse „Baltos lankos” peatoimetaja Agnė Jurčiukonytė hinnangut: „Meil Leedus pole enam ammu või tegelikult pole ehk kunagi olnud nii tugevat ajaloolist romaani. Meie kirjastust hämmastas hetkel ebapopulaarse žanri renessanss Kristina Sabaliauskaitė teoses. See, et autoril õnnestus romaanis ühitada autentset faktid, peredraama, Žemaitija ja Vilniuse kultuuriline olustik, anda edasi epohhi vaimu ja mis kõige olulisem – luua ka fataalse armastuse lugu, on vähimagi kahtluseta suure ande ja töö kinnitus. Kõik see on edasi antud nii haaravas stiilis, et ei jäta ükskõikseks ka neid, kellele 17. sajand huvi ei paku” (Jurčiukonytė 2009, 4).

Tuleb tunnistada, et suurt muud lisada polegi. Kõik eespool öeldu vastab tõele ning seda arvamust jagavad ka kõik siiani retsensioone kirjutanud kriitikud ja lugejad. Selle tõenduseks on ka tänapäeva „tõsisel” leedu kirjanduses üsna harv nähe: romaanist on välja antud juba kaks kordustrukki ning see valiti ka 2009. aasta parimaks raamatuks.

Küsimusele, miks selline žanrivalik, vastas autor: „Miks on valitud ajaloolise romaani žanr, selline haruldus meie aegadel? Mul on sadu põhjusi arvata, et praegu on Leedu raamatuturul selles žanris suur lünk ja just nüüd on kõige õigem aeg see täita!” (Sabaliauskaitė 2009, 1).

Autor õppis barokiajastu kunstiajalugu, tutvus paljudes Leedu ja Euroopa arhiivides 17. sajandi allikate – kirjade, memuaaride, testamentide, käsikirjade ja kirjeldustega, millest tema sõnul „lausa tungisid välja tolle aja kired, konfliktid, saatused ja lood, mida ei suudaks välja mõelda ka kõige elavam fantaasia” (Sabaliauskaitė 2009, 1).

Kõik selle põimis ta maagilisse, kaasahaaravasse, põnevusloo tempos jutustusse „Silva Rerum”, kus fataalne armastuslugu põimub detektiivloo elementidega, aga

olemise pingeid vaadeldakse kogenud silmaga ja autorile omase subtiilse huumori ja irooniaga.

Silva Rerum tähendab ladina keeles „asjade metsa”, nii nimetati 16.–18. sajandil populaarset, põlvest põlve edasiantavat Leedu aadlike „pereraamatut”, kuhu peale selliste oluliste elusündmuste nagu sündide, pulmade ja surmade kuupäevad, kirjutati ka sententse, luuletusi, kõnekäände, pidustustel öeldud tooste, tervituskõnesid ja panegiürikat.

Ajaloolise romaani žanri elustaja Leedus Kristina Sabaliauskaitė asetab lugeja andekalt otse 17. sajandi keskpaiga Leedu suurvürstiriigi aadlike keskkonda koos autentsete kangaste faktuuri, värvide, kalliskivide sära, roogade maitsete ja lõhnadega ning kingib tõelise ajareisi. Kaasahaaravast, intensiivsest jutustamisstiilist, mis hargneb Žemaitijas ja Vilniuses, rohkearvulistest reaalistest ajaloosündmustest ja isikutest õhkub ehedat ajastu atmosfääri, mida kindlasti aitas luua ka autori akadeemiline haridus.

„Iga põlvkond peab leidma minevikus peituvat loo jutustamiseks oma keele. „Silva Rerum” on raamat liberaalsest ja radikaalsest mõtteviisist, eelarvamustest ja vabast tahtest, enesekontrollist ja enese dokumenteerimisest. Seda võib iseloomustada ja mõista mitmeti – kui ajaloolist romaani, armastuslugu, romaani *à clef*, põnevuslugu, vandenõuteooriat. Jätan selle lugeja otsustada, see on osa mängust” (Sabaliauskaitė 2009, 4).

Lähiajalugu käsitlev Renata Šerelyte

Renata Šerelyte (sünd 1970) – poeet, prosaist, kriitik, näite- ja lastekirjanik. Ta debüteeris novellikoguga „Žuvies darinėjimas” /Kalarookimine/ (1995) ja on oma novellistika eest pälvinud nii G. Petkevičaitė-Bitė kui ka A. Vaičiulaitise preemia. Siiani on ta avaldanud kolm romaani: „Ledynmečio žvaigždės” /Jääaja tähed/ (1999, pärjatud Žemaitė preemiaga), „Vardas tamsoje” /Nimi pimeduses/ (2004) ja „Mėlynbarzdžio vaikiai” /Sinihabeme lapsed/ (2009).

Tema loomingut on tõlgitud poola, saksa, inglise, prantsuse, itaalia, hispaania, rootsi, horvaatia, tšehhi keelde ja novelle publitseeritud antoloogiates väljaspool Leedu

piire. Ta on üks paljudest noortest leedu autoritest, kes on pöördunud oma loomingu tagasi noorusaega.

Tema esimese romaani „Ledynečio žvaigždės” /Jääaja tähed/ (1999) peategelane on sündinud ja üles kasvanud külas ning hiljem asunud elama Vilniusse. See on Leedus viimasel poolsajandil üsna tavaline migratsiooni tee.

Šerelyte kujutab aga küla, mida on romantiseerinud terved kirjanike põlvkonnad, hoopis teisiti: mahajäänud, pime, musta kadeduse ja hukutava alkoholismi paik.

Šerelyte stiil on elav, reibas, dünaamiline; kuigi romaani esimeses osas kujutatud küla annab enam alust lootusetusele kui rõõmule. Autori tugevaks küljeks on grotesk, mis on kooskõlas irooniaga, samuti õrna eneseirooniaga.

Teises osas töötab külast lahkunud noor peategelane Vilniuses ajakirjanikuna ja proovib boheemlasliku elu ahvatlusi. Kõrts, millest siin juttu, on äratuntav legendaarse kirjanike liidu baarina. Järgmisel päeval aitab peategelasel tööl vastu pidada lauasahtlisse pandud sõrmik, mille sõrmeosad on täidetud väikeste Finlandia ja Metaxa pudelitega. Toimetaja annab talle ümbriku rumalate ja igavate kirjutistega, mis tuleb trükiks ette valmistada. Aga hiljem ümbrikku avades leiab kangelane sealt eest vastused oma mõtetele, muredele. Selliseid maagilisi elemente tuleb aina juurde ning raamat saab unenäolise iseloomu, meenutades Bulgakovi „Meistrit ja Margaritit”.

„Mėlynbarzdžio vaikai” /Sinihabeme lapsed/ (2009) on autori kolmas ja siiani viimane romaan, mis avab inimese mentaliteedi ja ajajärgu paradokse. Ühe pere mitme liikme suu kaudu jutustatakse dramaatiline lugu.

Sinihabe on omalaadne möödunud ajastu sümbol, mis kehastab autoritaarset korda ja inimese isiksusest ilmajätmist. Sinihabeme lapsed on süsteemi lapsed, kes kasvasid suletud uste taga ja õppisid reeglitest kinni pidama – vaiki, kuuletu ja vii ellu. Nende isolatsioon, melanhoolia, soovimatus ja suutmatus tegutseda, hirm aktiivse elu ees, ebatavaline tundlikkus enese ja ükskõiksus ümbritsevate inimeste vastu, adekvaatset emotsionaalset väljendust mitteleidvad tunded on juba saanud omapäraseks nähtuseks.

Romaanis sulanduvad kolme jutustaja hääled ühtseks pihtimusvooluks, mille kaudu ihatakse mitte ainult tragöödiat üle elada, vaid ka katarsist edasi anda.

Renata Šerelytė ise ütles 12. novembril toimunud raamatuesitlusel, et Renata Šerelytė ise ütleb oma romaani „„Mėlynbarzdžio vaikai” /Sinihabeme lapsed/ kohta, et

„see on „küpse” sotsialismi vaimne atroofia. See on raamat armastusest ja surmast, mis saab üheks seisundiks ega allu ajale. Ja õnnest – väga omapärasest, haiglasest, imelikust, mida igatsevad Sinihabeme lapsed, kes on üles kasvanud isoleeritud keskkonnas” (Šerelytė 2009).

Kõnealuse romaani eest sai Renata Šerelytė tänavu veebruaris prestiižse Jurga Ivanauskaitė preemia (Pressiteade a 2010).

Rahvusvaheliselt tunnustatud anne - Laura Sintija Černiauskaite

Täiesti omaette nähtus on uuemas leedu proosas aga Laura Sintija Černiauskaite (snd 1976), kellele on loomingus kõige olulisem inimestevaheliste suhete kujutamine.

Tema esimene jutustuste kogu „Trys paros prie mylimosios slenksčio” /Kolm ööpäeva armsama läve ees/ ilmus juba gümnaasiumiõpingute ajal ja sai kohe tunnustuse osaliseks. Černiauskaite võitis üleriigilisel noorte filoloogide konkursil 1. astme diplomi parima koolinoorte proosa eest ning Leedu kirjanike liidu esimese raamatu konkursi esikoha. 2000. aastal debüteeris ta dramaturgina. Näidend „Išlaisvinkit auksinį kumeliuką” /Vabastage kuldvarss!/ võitis Vilniuse Ülikooli filoloogiateaduskonna ning Elfų teatri näidendikonkursi ning jõudis juba järgmisel aastal lavale.

2003. aastal avaldas Černiauskaite näidendite ja jutustuste kogu „Liučė čiuožia” /Lucy uisutab/. Samal aastal tõi riiklik noorsooteater lavale kogumiku niminäidendi „Liučė čiuožia” /Lucy uisutab/. 2004. aastal lavastas selle Kazantsevi uue dramaturgia keskus Moskvas. 2004. aastal võitis näidend esikoha Berliini teatrifestivalil Theatertreffen.

Černiauskaitė proosa stilistika on lähedane kõrgmodernismi esseistikale, aga tema kunstilise keele metafoorilikkus annab kujutatavale tõelisusele maagilise tähenduse. Teostes domineerivad subtiilsed pereelu, naise ja mehe suhete, tütarlapses naiseks sirgumise teemad. Stiil paistab silma psühholoogilise tähelepanelikkuse, mängulise iroonia, õrna erootilisuse poolest. Tekstides üritab Černiauskaite edasi anda keerulisi, raskesti kooskõlastatavaid inimestevahelisi suhteid, avada subtiilseid läbielamisi, tegelaste sisemist transformatsiooni.

Černiauskaitė näidendid tekitavad siira lihtsuse tunde:

debüütnäidend „Išgelbėkit auksinį kumeliuką” /Päästke kuldvarss!/ on lugu last ootavast alaealisest tüdrukust;

„Liučė čiuožia” /Lucy uisutab/ on aga lugu lahku läinud ning taas koos elama hakanud noorest paarist.

Peategelaste kõrval elavad teised pered oma elu. Üksteisega tutvudes tegelased muutuvad, toovad oma ellu rohkem arusaamist ja harmooniat. Argioludes avastatakse elu võlu ja mõte.

Černiauskaite looming on pööre psühholoogilisse realismi, dramaturgia traditsioonide poole ning populaarsus näitab sellise dramaturgia elujõudu.

2004. aastal lavastati Marijus Ivaškevičiususe „Мальш” /Väikemees/ ja Laura Sintija Černiauskaite „Liučė čiuožia” /Lucy uisutab/ Itaalias Napolis festivalil A Est (Idas) kui uut Euroopa dramaturgiat representeerivad teosed (40 näidendist valisid Itaalia režissöörid lavastamiseks kuus).

„Kvėpavimas į marmurą” /Marmorisse hingamine/ (2006) on noore ja andeka kirjaniku Černiauskaite neljas raamat ja esimene romaan.

See on suurepärane teos valusast üksindusest, perekonnast, mehe ja naise suhetest, igatsusest selle järele, mida inimene inimesele anda ei saa, kasutamata jäetud lähedusest, südameõrnusest ja koormast – elust. See on noore naise Izabele ja tema pere lugu. Pere lapsendab kuueaastase poisi, kes ei suuda aga koduneda ja tapab oma haige poolvenna. See on põnevusloo süžeeaga romantiline ballaad. Autor tegeleb siin naise hinge süvapsühholoogilise analüüsiga.

Černiauskaite teosed paistavad silma sügava ja sugestiivse psühholoogiaga ning selgete ja dramaatiliste sündmustega. Tema keel on poeetiline, värvikas ja väga tundeline. Ta erineb teistest tänapäeva autoritest selle poolest, et ei kasuta nende peamisi relvi – ironiat ja sarkasmi. Tekst on lakooniline ja poeetiline.

Tema tegelastes pole midagi erilist, nad on pärit otsekui meie endi hulgast. Neil pole enamasti suuri andeid, nad on lihtsad, keskendunud oma probleemidele, töödele ja isiklikele suhetele. Kuid neis võib aimata sügavale peidetud ja peaaegu surnuks lüüritatud iha kuumalt ja hoolimatult armastada.

Černiauskaite teine romaan „Benedikto slenkščiai” /Benediktase künnised/ (2008) kujutab nooruki küpsemist, isiksuse kujunemise etappe. Erinevalt varasemast loomingust üritab autor siin sisse elada vastassugupoole (väikese poisi, hiljem nooruki)

ellu, tema probleemidesse. Romaani keskmes on taas pereprobleemid, aga need on olulised vaid niivõrd, kui võrd on seotud indiviidi küpsemisega. Peategelast mõjutavad suuresti isikud, kellega ta esimest korda kogeb armastust, reetmist, surmast tekkivat valu jms. See formeerib tema sisemaailma.

Paraku võib selle romaani kohta öelda, et see on üks neist nn projektiraamatutest, programmilisena arenguromaaniks loodud, mistõttu kohati paistavad silma kiirustamise märgid.

Černiauskaite pole küll kodumaal oma romaanide eest veel suuri autasusid pälvinud, aga tema esikromaan „Kvėpavimas į marmurą” /Marmorisse hingamine/ saadab rahvusvaheline edu.

„Leedu prosaist ja dramaturg Laura Sintija Černiauskaitė on üks 12 Euroopa autorist, kellele antakse 28. septembril /2009. a – T.K./ Brüsselis kätte esimest korda määratud Euroopa Liidu kirjanduspreemia” (Petrošiutė 2009).

Sigitas Parulskis – oma põlvkonna kultusraamatu autor?

Sigitas Parulskise (sünd 1965), tuntud poeedi, dramaturgi ja esseisti esimene romaan „Trys sekundės dangaus” /Kolm sekundit taevast/ (2002) on tänapäeva inimese jutustus rõhuvast nõukogude minevikust, katsest leida oma koht elus, ka armastusest.

Romaani peategelane on noor mees, kes võeti filoloogiateaduskonnast Nõukogude armeesse. Ta teenis dessantväeosas Ida-Saksamaal. Üks jutustamistasand on karm langevarjurite igapäevaelu, ängistavad Nõukogude armee kombed, grotesksed kohtumised idasakslastega. Teine tasand on aga juba hilisem elu Leedus, kus algavad poliitilised muutused. Tervikusse liituvad veel boheemlaslik elulaad, õnnetu armastus, ka usaldatavate väärtuste otsimine. Romaani toon on rõhutatult avatud, valuline, aga samal ajal ka irooniline. Kirjanduskriitikud on juba nimetanud seda Parulskise osalt autobiograafilist romaani ka tema põlvkonna kultusraamatuks.

Parulskise loomingus ei ole kohta usule. Kaheldakse individuaalse eksistentsi mõttekuses, dekonstrueeritakse irooniliselt mõisteid, mis tänapäeva maailmas vaevalt võimalikuks osutuvad: armastus, pere, mõtestatud elu väärtused. Irooniline distants

kirjeldatavate kogemustega ei lase Parulskisel dramatiseerida, vaid võimaldab loomingulise huumoriga vaadelda pisimategi asjade detaile, näha nende omapära ja ilu.

2003. aasta kevadel toimunud Vilniuse raamatumessi järel, kus Parulskise romaani ka avalikkusele esitleti, hakkasid ilmuma ülistavad hinnangud. „Parulskise romaani üle diskuteeritakse praegu nii avalikult kui ka eraviisil. Ühed väljendavad nõrdimust, teised rõõmustavad, et lõpuks ometi on leedu kirjandusse tekkinud autor, kes julgeb kasutada kõiki sõnu ja väljendeid, liigitamata neid headeks või halbadeks. Meil on romaan, mida võime tõlkida ükskõik millisesse võõrkeelde, romaan, mis kujutab elu, mida läänemaailm ei tunne üldse. Romaan, mille stiili originaalsuse ja sugestiivsuse osas pole kahtlustki, sest selline tekst pidi kunagi ilmuma” (Girdzijauskas 2003, 4).

Romaani „Trys sekundēs dangaus” /Kolm sekundit taevast/ eest määrati Sigitas Parulskisele 2004. aastal Leedu kirjanike liidu preemia.

Parulskisel olekski piisanud vaid esseistikast, kriitikast ja sellest esimesest romaanist, et kindlustada endale püsiv koht leedu kirjanduse parnassil. Ta on väga terane, nõudlik ja teadlik kriitik ja kirjanik, kelle sõnal on Leedu avalikkuses kaalu.

Järgmine romaan „Doriforė” /Doryphorus/ (2004) on autoirooniline lugu kirjanikust, kes peab kirjutama ja välja andma romaani. Ta interpreteerib irooniaga tänapäevase kirjaniku rasket olukorda – vajadust ühtida kommertsliku, vabaturu, euroromaani ideoloogiaga.

Sigitas Parulskis pärjati 2004. aastal kõrgeima rahvuspreemiaga novaatorliku kirjandusloomingu eest, mis ühendab endas erinevaid ühiskondlikke ja indiviidi kogemuste kihistusi, samuti stiiliuenduste eest.

Seni viimane romaan „Murmanti siena” /Pomisev müür/ (2008) räägib ühe pere loo, mis saab alguse eelmise sajandi alguses ja ulatub meie päevini. Nii nagu Leedu 20. sajandi ajalugu, mõjutavad ka selle pere elu kõik sajandi suured vapustused: kaks ilmasõda, kommunistlik režiim, fašism, juutide genotsiid, metsavendlus... Autor kasutab taas juba tuttavaid võtteid, nii irooniat kui ka paradoksi.

„20. sajandil räägiti müüridest palju: Hiina müür, Berliini müür, Pink Floydi müür, riigipiir, Nutumüür, piirideta maailm, avatud ühiskond, võõrandumise müürid ja muu jama. Ükskõik mida inimesed ka tahtsid öelda, ühel või teisel moel peitus nende kõnes kas müürihirm või hirm, et müüri pole ja pole, millele toetuda, pole, kelle kaela veeretada oma ebaõnnestumised, kõhklused ja ebaedu” (Parulskis 2008, 91).

Parulskise esseekogu „Sraigē su beisbolo lazda” /Tigu pesapallikurikaga/ (2006) valisid lugejad 2007. aasta parimaks raamatuks.

Sigitas Parulskis on ka enim võõrkeeltesse tõlgitav tänapäeva leedu kirjanik.

Traditsioonilise loomelaadiga maailmakodanik Valdas Papievis

Valdas Papievis (sünd 1962) on 1992. aastast Pariisis elav ja praegu Vaba Euroopa raadios töötav kirjanik ja tõlkija, kes avaldas enam kui kümme aasta pikkuse pausi järel romaani „Vienos vasaros emigrantai” /Ühe suve emigrandid/ (2003). Romaani peategelane ongi Pariis. Mitte see piltpostkaartidelt tuttav paraadlinn, vaid kunstide silla, tamtammide, öiste rändlemiste linn. See on linn, mille avastavad ning mida iga päev ja öö loovad enda jaoks sinna sattunud välismaalased.

Valdas Papievis teine romaan „Vienos vasaros emigrantai” /Ühe suve emigrandid/ (2003) näitab, et ka neil postmodernistlike mängude aegadel võib säilitada modernismi vaimu. Uus teos on tüüpiline modernistlik tekst nii mahu, jutustaja kui ka narratiivi seisukohalt, ja see eristab teda teistest tänapäeva romaanikirjanikest ning lähendab L. Gutauskase loomingule.

Papievis romaanis on esmalt tingimata vaja näha paralleele selle jutustamisviisiga, mida ehk esimesena kasutas leedu kirjanduses kunstiliselt nii küpselt Petras Tarulis (1896–1980, välisleedu prosaist, tuntuim romaan „Vilniaus rūbas” /Vilniuse rõivas/ (1965), mille narratiiv tugineb legendidele, muinasjuttude stilistikale ja rahvalaulude parallelismide tehnikale). See romaan on aeglane, pikaks venitatud jutustus, milles peatähelepanu on suunatud tegelase teadvuse analüüsile, mitte süžeele, intriigile. Pisasjade ja detailide aktualiseerimine ja laiendamine on modernistliku romaani traditsioon, mida arendati 20. sajandi esimese poole modernistlikus lääne romaanis.

Kuigi raamatu neljandal leheküljel on kirjas, et peategelane on Pariis, langeb see roll universaalsele ajakategooriale. Papievis esikromaan kandis pealkirja „Ruduo provincijoje” /Sūgis provintsis/ (1989), teise romaani pealkirjas figureerib suvi. Kondenseeritud ajavahemik (kaks suvekuud), mille jooksul avatakse tegelaste minevik, olevik ja tulevik; kontsentreeritud koht (kõige rohkem Seine'i kaldapealne) on

modernistliku romaani tunnused. Pariis on füüsiline ja vaimne substants, mis määrab romaani tegelaste teadvuse muutusi. Aga teda, linna, määrab abstraktsiooni tasandil aeg, mille sümboliks on peaaegu igas peatükis mainitud Seine'i jõgi. Kuigi autor tunnistas ühes intervjuus, et „romaanis pole ei konstruktsiooni ega struktuuri” (Jonušys 2004, 5), väidan ometi, et struktuuri funktsiooni täidab jõgi, mis sümboliseerib aega. Lisaks on kogu narratiiv raamistatud Pariisi kaardi numbritega C6, A4, E7, B5, D3, F8, mille leiame nii romaani algusest kui ka lõpust. Seega öelda, et Papievis kujutab Pariisi, tähendaks siduda romaani kunstiline kontseptsioon realismiga, mis siinkohal ei kehti. Autor ei kujuta Pariisi, vaid kirjeldab seda ja see on olemuslik realistliku ja modernistliku teksti erinevus. Autor esitab Pariisi refleksioonid, aga olulisim pole mitte see, et lugeja näeb Papievis Pariisi, vaid see, et ta näeb Papievis kangelasi Pariisis. See „linn – labürint, linn – lõks” (Papievis 2003, 81) laseb romaani kangelastel avada oma füüsilisi, psüühilisi, loominguilisi pooli, kuid protagonist(id) loovad alati esiteks „täiesti teise maailma” eneses. Avada teine maailm eneses ja ennast teises maailmas ehk oligi autori peamine kavatsus. Papievis isiklik kogemus mängib siin mõistagi otsustavat rolli, seepärast pole ka juhus, et peategelase nimi langeb autori nimega kokku. Siiski pole autobiograafiline kogemus kõige olulisem, sest Papievis suutis luua suurepärase modernistliku fiktsiooni, aga see võib postmodernistliku romaani kontekstis „tõesti näida vananenuna” (Jonušys 2004, 3).

Leedulane Valdas, šveitslanna Melanie, prantslanna Nathalie ja teised tegelaskujud pole mitte ühe suve, vaid „kogu elu” emigrandid. Aga see pole sundemigratsioon (nagu A. Škëma, J. Jankuse, A. Landsbergise, J. Gliauda loomingu), Papievis romaanis on vabatahtlik immigratsioon, püüdlus tundma õppida teisi kultuure ja iseennast. Näeme kosmopoliitset inimest. Kuigi vabatahtlik, on ka see protsess valulik ja keeruline, seepärast kõlavad tekstis pidevalt eksistentsialistlikud noodid. Siiski pole see ei Škëma absurdne eksistentsialism ega eksistentsiaalne Radzevičiuse kujutatud külast (loodusest) linna (kultuuri) mineku pilt. Papievis loob teistsuguse pildi, mitte äramineku, vaid saabumise multikultuursesse maailma, mida üritatakse taltsutada ja kus proovitakse iseennast leida. Sellega annab see eksistentsialism, mida võiks nimetada immigratsiooni eksistentsialismiks, romaanile nüüdisaegse värvingu.

Jurga Ivanauskaitė lõppakord

Uuel sajandil jätkab kirjutamist ka 1990ndatel Leedu ühiskonda avameelsete seksitseemide kirjeldamisega šokeerinud Jurga Ivanauskaitė (1961–2007). Temast oli selleks hetkeks saanud juba „elav klassik”, kelle looming ei jätnud kedagi ükskõikseks. Ta oli endale lugejate hulgas populaarsuse kindlustanud ning iga tema uut raamatut oodati, ja mis kõige olulisem – loeti. Ka kriitikud, kes siiani olid suhtunud temasse suure reservatsiooniga, hakkasid leebuma.

Enim kõneainet pakkus Ivanauskaitė romaan „Placebas” /Platseebo/ (2003), mis tõusis avaldamisaastal kõige loetavamaks raamatuks.

Tegemist on sugestiivse, psühholoogilise, filosoofilise, mõnevõrra poliitilise *fantasy*-utoopia valdkonda kuuluva teosega, kus ennustaja hukkamise intriigi arendades käsitleb autor iroonia ja sarkasmi kaudu Leedu elu negatiivseid nähtusi.

See on peaaegu et dokumentaalne ajalooline raamat, kus on äratuntavad kõik tänapäeva Leedu skandaalid, arusaamatused, uusrikaste harrastused, lollused ja tegelikkus. Loed otsekui ajalehte. Raamatus sõlmuvad ka müstilise põnevusloo niidid. Siin on väga lai spekter tegelaskujusid: professionaalsed ennustajad ja popartistid, kriminaalid jne. Vaatluse all on kõik ühiskonnakihid, taustaks aina kasvav pingeline, nagu on sobilik detektiivloole elementidega romaanile. Peategelane tapetakse või tapab end ise juba esimesel leheküljel, kuid see ei sega tal jutustada ja kommenteerida toimuvat teispoosusest, omapärasest vahepealse surma olekust. Selgus saabub viimasel leheküljel, kuigi see on juba varem aimatav.

See raamat rahuldab kõik leedu lugejate soovid: müstika, maffia, salateenistus, vandenõuteooria, üldine jälitamine, lihtrahva psühholoogiline töötlemine, popstaaride elu kulissidetagused, ajakirjandus, uusrikaste elu jne. Lausa soovikontsert. Raamat on tehtud sotsiaalse tellimuse tunnetamise põhjal, milles iseenesest polegi midagi halba. Seda enam, et kuna tegu on müstilise või isegi maagilise põnevuslooga, saab seda mitmel tasandil ja moel lugeda.

Platseebo tähendus on üldteada: haigele antakse tablett, sel ei ole ravivat mõju, aga vahel mõjub see sisenduse või enesesisenduse abil. Romaanis kannab sellist nime ka salaorganisatsioon, mis tahab muuta nii Leedu kui ka kogu maailma elu ja väärtusi. See levitab üldist ärevust, suitsiidipuhanguid, korrastab massi meelelaadi keemiliste

preparaatidega ja tõsisemate inimestega töötab pikalt isiklikult. Platseebo sünnitab ka endasse mitteuskumist ja küünilisust, tungib salaja toimetuste arvutitesse ja muudab sõnu nii, et need mõjutaksid alateadvust ja kodeeriksid inimesed ühe või teise käitumismudeli järgi. Platseebo on sümboolne globalisatsiooni ja maailmakapitali mõju isiksustamine. Kuidas „vandenõuteooria” ka esitatud oleks, ei tundu see olevat ulme, vaadates tegevuse tagajärgi. Vandenõu võib ka üldse mitte olla, aga resultaadid on nagu peo peal. On protsess, mille käigus vahetatakse absoluutselt kõik väärtused uute, massiväärtuste vastu välja. Võrreldes Nõukogude aja absurdi tänasega, tundub romaanis, et *homo sovieticus* ja *homo nuovus* pole kumbki hea projekt. Sovetlikkus purustas üht- ja globalisatsioon purustab teistmoodi, aga eesmärk on sama – inimsusest ilmajäämine.

Jurga Ivanauskaitė jääb selle romaaniga iseendaks, kuid see pole enam kirjanduslikult üksiku Ivanauskaitė teos. Varem kirjutas ta endale ja lugejale, polegi oluline, kas nõidadest või Tiibetist, kuid selle raamatuga siseneb ta Ričardas Gavelise ja Jurgis Kunčinas romaani trajektooriesse – see on metafüüsilise alltekstiga postmodernism. Samas on see viimase viieteistkümnede aasta leedu romaani jätk, sest siin on näha Kunčinas romaane „Glisono kilpa” /Glisoni silmus/ ja "Tūla" /Tūla/ ning loomulikult „Vilniuse pokkerit” koos Gavelise „Nendega”. Platseebo ongi see „nemad”, mis muudab ümbritsevat, väärtusi, ja mis kõige olulisem, sellel on jõudu ka realselt muuta.

Kiitusõnadega pole olnud kade ka leedu kriitika: „Romaan pole kaugeltki ainult detektiivlugu või *thriller*. See pole ka ainult populaarsetest ajakirjandusteamadest kokku segatud kokeil, see on tervik, see on looming. Ta tõuseb sellisele tasemele, nagu on kohane postsovetliku ja postindustrialise ühiskonna mädasood sõtkuvale romaanile. See on juba sotsiaalne ühiskonnakriitika” (Beresnevičius 2003, 1).

„See romaan on teistsugune kui need, mis on kirjutatud vastavalt modernistliku romaani šabloonidele, kus demonstreeriti, kuidas lõhutakse tabusid ja nauditakse seksi kujutamist. Sel korral on J. Ivanauskaitė Teine ja ta ka kirjutab Teisest, Platseebo maailmast, ning tema kangelased räägivad väärtusskaalast ja tõelistest asjadest! Kirjanik on kirjutanud teose, mida võiks nimetada modernismi ja postmodernismi esteetika ja poeetika hübriidiks. Romaan on temaatikalt tänapäevane, sest autor reflekteerib

tänapäevase maailma näilikkust, kui „kõikjal on vaid aseaine” /Ivanauskaitè 2003, 139 – T.K./“ (Brazauskas 2004, 5).

Romaani jutustamisviis on aga Ivanauskaitèle omane: mitme erineva narratiivi põimimine, pidev intriigi arendamine ja ülalhooldmine, kujutatava maailma konstrueerimine fantaasiast, psühholoogiast, religioonist, psühhoanalüüsist, unenägudest, sotsiaalse elu elementidest.

Ometi on minu kui lugeja jaoks kogu Jurga Ivanauskaitè kuvandis midagi valesti. Ta tuli kirjandusse julge tabude lõhkujana, seejärel budismi religiooni ja filosoofia tutvustajana ja siis sai temast publitsistliku maneeriga müstik. Kuna tegemist oli väga andeka ja mitmekülgse ning kaugeltki mitte rumala inimesega, siis on ehk mõistetav, et tal oli „mitu nägu”. Ühes teleintervjuus vastas ta ka küsimusele, kes ta siis lõpuks on, kas pop- või väärtkirjanik, kunstnik või ida religioonide tutvustaja, et temas on mitu inimest.

Kohati jäävad painama tema loomingu eklektilisus ning selge väärtussüsteemi puudumine. Mõneti on tunnetatav tehnilik romaanide konstrueerimine, kuid samas on temas midagi lummatavat. Selge pole ka tema positsioon. Ühelt poolt tegi ta kõik selleks, et saada loetavaks autoriks, teisalt pahandas selle üle, kui teda nimetati massikirjanikuks. Ta tunnetas hästi auditoriumi ning kirjutas tavalisele lugejale arusaadavaid tekste, sellest ka tema suur populaarsus. Samas ei olnud ta sellega rahul ja tegi kõik, et kindlustada endale koht nn „tõsisel kirjanduses”.

Hoolimata kasvanud rahvusvahelisest tunnustusest, jääb ta siiski marginaalseks ja mõistetamatuks, kuigi oluliseks kultuurinähtuseks, ja seda mitte ainult Leedus. Juba praegu nimetatakse teda sotsiokultuuriliseks nähtuseks, isikuks, kes suutis vaimselt transformeeruda ja tõusta teisele, võõra teadvuse, eksistentsi ja olemise protsesside mõistmise tasemele.

Kindlasti on kõnekad ka Ivanauskaitèle antud autasud:

teenete eest Leedu Vabariigile autasustati teda 2002. aastal Leedu suurvürsti Gediminase ordeni Ohvitseri ristiga;

avatuse eest maailmale ning selle kultuurilisele mitmekesisusele ja muutuvate väärtuste tunnetuse eest anti talle 2005. aastal rahvuspreemia;

2006. aastal sai ta maailma intellektuaalse omandi organisatsiooni autasu loomingulise tegevuse eest.

Luuletaja Donaldas Kajokasest romaanikirjanik Donaldas Kajokaseks

Viimasel paaril aastal on leedu proosas ilmnenud küllaltki huvitav nähtus, mida võiks nimetada „žanriliseks migratsiooniks”: poeedid hülgavad riimi ja rütmi ning liiguvad proosasse. Gintaras Grajauskas avaldas romaani „Erezija” /Ketserlus/, Tomas Arūnas Rudokas proovib heita kivistunud ühiskonnale väljakutse romaani või vähemalt selle nimetusega „Pornomūza” /Pornomuusa/. Tõe huvides tuleb lisada, et migratsioon pole ühepoolne. Üha sagedamini pöörduvad prosaistid ka luulesse: Mykolas Sluckis, Laura Sintija Černiauskaitė jt.

Kui ilmus Donaldas Kajokase (sünd 1953) romaan „Kazašas” (2007), ei kahelnud keegi, et see on stilistiliselt subtiilne teos, sest autor tõusis leedu kirjanduse kõrgustesse intiimse, vaiksekõlalise luulega, kus on tunda traditsioonilise leedu lüürika, aga eriti klassikalise hiina ja jaapani väljenduse mõju. Kajokas debüteeris luulekoguga „Žeme kaip viršūnėmis” /Maa nagu tippudel/ (1980). Samuti on ta kirjutanud poetilist proosat ja esseistikat, kus ida maailmatunnetuse ja tarkuse motiivid on väga selged. Tema esimene romaan aga ei osutunud mõjusaks ainult poeetiliselt, vaid see on ka küps, keerulise süžeeaga proosateos.

Romaani alguses sõlmuvad jutustamisliinid, mida saab mõista realistlikus plaanis, kuigi ka siia hiilivad juba maagia, ebareaalsuse märgid ning vihjed. Peategelane on kunstnik, endine ärimees, kes Rootsisis Gotlandi saarel tutvub noore segaverelise rootslase ja kahe leedulasega – vanemaealise kirjaniku ning noore neiuga. Viimasest saab hiljem Leedus tema naine, aga ehk ka mitte – siin siseneme juba sfääri, kus reaalsus pudeneb koost, hajub alternatiivsetesse variantidesse. Meile tuttav maailm laguneb laiali nagu kaleidoskoobi klaasikillud, mis hiljem moodustavad uusi mõjusaid ja värvilisi kombinatsioone, mis jälle muutuvad, transformeeruvad.

Mõneti võib romaani ette kujutada kui ilusat ja samas hirmsat muinasjuttu, nagu karnevalilikku fantasmagooriat, kui müstilise fantastika mängu absurdi elementidega, justkui unenägude labürinti või lagunenu teadvuse hallutsinatsioonide punutist. Kriitika näeb siin paralleele romaaniga „Alice Imedemaalt”, Hesse „Stepihundi” ning Bulgakovi „Meistri ja Margaritaga” (Jonušys 2008).

Kirjanduskriitik Jūratė Sprindytė toob oma arvustuses välja koguni kuus isiklikku motiivi, miks ta seda romaani luges. Esitan siin neist esimese: „1. Tüüpiline

sellesuvine vestlus: „Kajokase uut romaani lugesid?” – „Ei.” – „Poeedi proosa.”” (Sprindytė 2007, 6). Siinkohal vajaks ehk selgitust viimane fraas: poeedi proosa. Nimelt on Leedus seda fraasi millegipärast hakatud tõlgendama kui „halba proosat”, sest mida muud üks luuletaja suudab. Sprindytė tunnistab, et temas tärkas uudishimu, kas see ka on nii. Ja ta leiab, et see on „hea poeedi esimene romaan, mida on juba korduvalt nimetatud „halvaks proosaks” (eriti noorte retsensentide poolt) [...], lihtsalt normaalne proosa kiiruga valminud kirjatööde, keskpärasuse ja ületootmise ajal” (Sprindytė 2007, 6).

Ainuüksi selle romaani pealkiri – eksistentsiaalne „*kas aš?*” /kes ma olen?/ – märgistab kirjandusele geneetiliselt omast problemaatikat. Kui öelda leedukeelset fraasi „*kas aš?*” kiiresti mitu korda järjest, siis tulebki välja romaani pealkiri.

Kajokase romaani ilmumine kutsus kriitikute ja retsensentide hulgas esile ka suure, eelkõige keeleteemalise poleemika. Nimelt leidsid nooremad kriitikud, et teoses on liiga palju metafoore, poetilist kuulmist, keele elegantsi (mängu). Samuti häiris neid, et teksti sidusus on rohkem filosoofiline kui süžeeline. Levinud normiks oli saanud kogemuspõhine seikluslik kirjutamislaad (ajakirjanduslikud romaanid müüvad autorite isiklikke lugusid) ja nii tekitas Kajokase romaan segadust, sest paistis silma ilusa keele ja ebahariliku kujutlusvõime poolest. Hämmastas kujundlik keel, mitte laialt levinud *non stop* lobisemine.

Kajokase romaani kohta on öeldud, et see on mõeldud intellektuaalsele lugejale (Lapenienė 2007).

Ketser Gintaras Grajauskas

Noorte autorite „žanrilise migratsiooni” esindajatest on seni suurima positiivse tähelepanu osaliseks saanud Gintaras Grajauskas (sünd 1966), tuntud poet ja publitsist, nelja luulekogu autor. Ta debüteeris 1993. aastal luulekoguga „Tatuiruotė” /Tätoveering/. Tegu on väga mitmekülgse isiksusega. Ta on lõpetanud Klaipeda konservatooriumi, töötanud Klaipeda televisioonis, 1994. aastast on päevalehe Klaipeda toimetuses. Peale kirjanduse tegeleb ta muusikaga, on rokkgrupi Rokfeleriai /Rokefellerid/ liige (vokaal ja basskitarr). Samuti on Grajauskas üks Klaipėda

luulefestivali Placdamas /Platsdarm/ organisaatoritest. 1995. aastast Leedu kirjanike liidu liige.

Gintaras Grajauskase esikromaan pealkiri „Erezija” (2005) /Ketserlus/ polegi nii ootamatu. Püüe rääkida teisiti, midagi muud on selgelt nähtav kogu tema loomingus alates musitseerimisest bändides Kontrabanda /Salakaup/ ja Rokfeleriai /Rokefellerid/, poesia lakoonilisuses ja rääkimises otsekui „muu hulgas” või luuleridades „poetid on nagu indiaanlased/parimad on surnud” või iroonilises muiges enda, kirjanduse ja kõige selle üle, mis on liiga ületähtsustatud ja tõsine: „Kujutan ette kuidas pettuvad need, kes ootasid valmis retsepti. Või need, kes lootsid teksti noodist mängimise kohta. Selleks ma olengi” (Grajauskas 2002).

Autori esikromaanis „Erezija” /Ketserlus/ (2005) sõlmuvad kolm süžeeeliini. Esimeses esitletakse reaalselt eksisteerinud isikut – kuulsat 15. sajandi mõtlejat, Jan Husi sõpra ja kaasvõitlejat Johannes Silvanist ja tema Leedus viibimist (elas u aastail 1369-1440, kas 1395-1398 või 1401-1404 viibis Leedus ja levitas katoliiklust, suurvürst Vytautas saatis välja; kirjeldas Leedut ja leedu vana usundit itaalia diplomaadile Enea Silvio Piccolominile (hilisem paavst Pius II), kes pani selle kirja oma 1477. a ilmunud teoses „Cosmographia in Asiae et Europae eleganti descriptione”). Teine tegevusliin tugineb meie päevade tegelikkusele, selles leidub ka autoiroonilisi biograafilisi motiive. Kolmas on fiktiivne leedu rahva päritolu lugu, ümber konstrueeritud neoromantiline müüt. Kõik kolm liini „saavad” romaani lõpus kokku.

Romaani kolme süžeeeliini on kohati võimatu lahti harutada, selleks tuleb formaalselt kogu teksti massiivi vaadata. Siin põimuvad Johannes Silvanise (leedu keeles Jeronimus) Leedu-reisi ülestähendused, vanade tekstide katkendid leedu rahva päritolust ja nende mütoloogiast ning kõigele lisaks tänapäevane põnevuslugu (kirjanikku ootavad tema kodus jutustaja ja palgamõrvar, kellelt on tellitud kirjaniku mõrv) kõigi sellele iseloomulike omadustega.

Kõik need süžeeeliinid eristuvad oma žanri, keele, jutustamisviisi ning intonatsiooni, aja ja koha, situatsiooni ning tegelaste poolest. Lõpuks tekib tunne, et see on vaid kolme leedulaste eluetapi kirjeldus alates mütoloogilisest „vanast hallist ajast”, jätkates romantilise keskaja ja tänapäevaga. Kõik on siin aga oluliselt lustakam ja segasem, kõik kolm rolli on segi aetud ja öelda, kes on kes, polegi nii lihtne.

Johannes Silvanis konkreetse tegelaskujuna esile ei tule, tema reisimärkmeid loeb bandiit Keisas koos jutustajaga, oodates koju kirjanikku, kelle ta peab tapma. Loogiliselt mõeldes on kirjaniku kodust leitud käsikiri kirjaniku enda tekst, aga lugu, kus Keisas loeb seda käsikirja ja kus nad koos jutustajaga ootavad koju tulevat kirjanikku, on juba jutustatud, täpsemalt jutustaja poolt kirja pandud. Kõik tundub olevat selge, aga see pole veel kõik: jutustaja, palgamõrvar ja kirjanik saavad siin üheks. Mitte füüsiliselt, aga mingil muul tasandil.

„Ketserlus” on oma fragmentaarse, kolmekihilise struktuuri, žanrilise paljususe (essee, dialoogide hulk nagu näidendis), obstsöönse leksika, mütoloogiate kasutamise, füsioloogiliste vajaduste demonstreerimise, kirjutamise kui mängu, taktika, ironia hulga poolest postmodernistlik romaan. Tänapäevane romaan, sest selle peategelane on vastuvõetav uuele (mitte noorele, vaid uuele) põlvkonnale, kes elab lühema või pikema osa ööpäevast virtuaalses maailmas. Nüüdisaegne, sest räägib lakooniliselt võõrandunud maailma vormidest, sisemisest tühjusest, tänapäevasest dünaamikast, mehe ja naise suutmatusest teineteist kuulda...

Leedu *underground*'i isa Tomas Arūnas Rudokas?

Üks kõige vastuolulisemaid isiksusi tänapäeva leedu kirjanduses on Tomas Arūnas Rudokas (sünd 1966), poet ja prosaist. Ta debüteeris 1986. aastal luulekoguga „Labanaktis, naktie” /Head ööd, öö!/. 1988. aastal avaldas noorte hulgas kultusromaaniks tõusnud romaani „Autodafė” /Autodafee/ (40 000 eksemplari). Teine romaan „Poetas ir prostitutė” /Poet ja prostituut/ ilmus 1994. aastal ning kolmas „Pornomūza” /Pornomuusa/ 2007. aastal.

Tomas Arūnas Rudokasest peab siinkohal rääkima juba ainuüksi seepärast, et tema romaan „Poet ja prostituut” (Mihkel Looduse tõlkes, kirjastus Estle 1997) on üks kahest eesti keelde tõlgitud nüüdisaegse leedu romaani näitest.

Kuna tegu on ka väga ekstravagantse ja pidevalt skandaalidesse sattuva isikuga, siis varjutab tema kirjanduslikku loomingut ühelt poolt joodiku ja skandalisti imago. Teisalt muudab erapooletu suhtumise tema loomingusse üsna võimatuks päritolu (Tomas Arūnas Rudokase isa Vytautas Rudokas (1928–2006) oli Nõukogude ajal

tunnustatud nomenklatuurne luuletaja, kes hõivas ka olulisi ametiposte (töötas toimetajana riiklikus ilukirjanduse kirjastuses, 1962–1970 oli Leedu kirjanike liidu poeesiakonsultant, 1970–1989 ajakirja „Pergalės” – tänapäevase kirjandusajakirja „Metai” eelkäija vastutav sekretär). Ühelgi võimalusel ei jäeta meenutamata seda, kuidas isa oma poega protežeeris.

Nii on isegi huligaankriitikud Gastor&Pollux teda iseloomustades üsna kurjad: „Kirjanik, poeet, huligaan. Looja, fantaseerija, joodik. Võrgutaja, armastuslaulik, eksvang. Kultusliku bestselleri „Autodafė” autor. Kolme lapse isa ja kolme naise eksmees. *Persona non grata* peaaegu kõigis Vilniuse kõrtsides. Ühtedele „viimane biitnik”, teistele viimane lurjus. Vaat milline kirju linnuke on see lugupeetud poeedi, tõlkija ja endise Leedu NSV funktsionääri V. Rudokase poeg. Avaldanud kurat teab palju raamatuid. Viimasel kümnendil ei armasta teda mitte ainult baaripidajad, vaid ka suurimate kirjastuste juhid. [...] T. A. Rudokase read sobivad suurepäraselt poplava kaunitarile, meeldivad ka vinnilisele teismelisele, kes unistab ainsast ja kordumatust armastusest, vahest ka mingile vananevale hipile, sest need on tehtud lihtsate, ajas järele proovitud printsiipide alusel. Prantslased võitlevad vabaduse, võrdsuse, vendluse eest, rokkarid ulgusid „*Sex, drugs and rock’n’roll!*”, aga Rudokasele sobiks hüüe: „Kitarr, tüdruk ja alkohol!” (Castor&Pollux 2006, 63).

Romaan „Pornomuusa” on peaaegu autobiograafiline raamat (kirjutatud 2004.–2005. a), kirjastused keeldusid seda avaldamast.

Lõpuks avaldas selle kirjastus „Kitos knygos”, mis kureerib *underground*’i raamatuid ja kuulutab seda avalikult ka oma võrgulehel (<http://kitosknygos.lt>), kus rõhutatakse nende suunda: „literatūra/kontrkultūra/kontrpolitika/radikaliaikitosknygos” / kirjandus/kontrakultuur/kontrapoliitika/radikaalsed muud raamatud/. Rudokase raamatu avaldamine oli teadlik samm, tiraaž üliväike - 1800.

Romaanis „Pornomūza” /Pornomuusa/ on ohtralt vandesõnu, brutaalset seksi, spermat, higi, sülg ja alkoholi. Autor provotseerib spetsiaalselt.

Tekstis on tuntav teadlik katoliikliku ühiskonna moraalsete väärtuste (süütus, ligimesearmastus) eitamine. Romaani peategelane Jurgis Mitkis ei pea kinni peaaegu ühestki dekalooži punktist: „Jurgisel oli SUVA. Suva leedu mentaliteedist, katoliku kirikust ja vangla-aastatest” (Rudokas, 2007, 21). Ta parafraseerib fraasi *cogito ergo*

sum, Rudokase tekstis kõlab see nii: „*pisu, vadinasi, esu!*“ /kepin, järelikult olen/ (Rudokas 2007, 135). Kõige teljeks saab inimese keha allpool vööd.

Lühidalt sisust: peategelane Jurgis istub vanglas ja unistab vabadusest. Ta naaseb koju isa juurde, läheb temaga tülli ja kolib oma sõbratari Mūza juurde. Isa sureb, Jurgis kahetseb.

Pidev mõlema soo suguorganite iseloomustamine vulgaarsete sõnadega algul šokeerib, siis vihastab, hiljem ärritab, lõpuks tekitab tülpimuse ja hakkad neid tekstis justkui elimineerima. Autor üritab vältida tundeid, kuid sukeldub pea ees aistingutesse: alkoholi tekitatud joobumus, orgasmist vallandunud ekstaas, ingliskeelne *love* muudetakse leedukeelseks sõnaks *lova* /voodi/ (kõik muudetakse profaanseks, kõike mõõdetakse hooramise ja sellest saadud mõnu mõõtmes).

Võib väita, et autori eesmärk oli teadlikult Leedu ühiskonna puritaanset osa nõrdima panna. Samuti on talle oluline deklareerida mässuideed, tõmmata enesele tähelepanu. Lihtne stilistika ei apelleeri klassikalistele kirjanduskaanonitele ega (post)modernsetele otsingutele. Kõik meenutab tigeda lapse ropendamist vanemate vastu, või sellise inimese, kel elus ei vea (edu nimel ta isegi ei püüa), desperatiivseid üleastumisi.

Tundub, et vähemalt nõrdimuse suutis Rudokase romaan „Pornomūza“ /Pornomuusa/ esile kutsuda küll ja see paisus lausa rahvusvaheliseks. Nimelt ilmus 2008. aasta veebruaris välisleedu kuukirjas „Akiračiai“ Eugenija Valienėte pikk ja põhjalik arvustus, mille ta lõpetab soovitusena: „././ tasuks lugeda neil, kes teavad vähe falloose nimetusi /lk 95 on neil enam kui ohtralt – T.K./, otsivad seksuaalse arengu allikaid, soovivad „laiendada“ oma sõnavara vandesõnade või nilbete laulukestega. [...] Kes armastavad intellektuaalset kirjandust, neil tuleb pettuda, aga adrenaliinidoos on lugedes garanteeritud“ (Valienė 2008, 13).

Ka Rudokase kauaaegne „joomasõber“ Andrius Jakučiūnas pole „Pornomuusa“ vastu väga lahke. Tema arvustus on kantud enam kui iroonilisest alatoonist: „Leedu Charles Bukowski. Antakalnise markiis de Sade ja Henry Miller. Normaalse orientatsiooniga Oscar Wilde. Lihtrahva George Bataille. [...] peaks tunnikese nautima, kuidas mittemõistetud genius T. A. Rudokas (muide, teda on kujutatud ka raamatu esikaanel, mis on mõistetav, sest ainus sobilik illustratsioon geniuse teosele on ju tema enda kujutis ja ei mingil juhul midagi enam!) kirjutab teisest mittemõistetud

geeniusest Jurgis Mitkisest (st sellest samast T. A. Rudokasest) – sellest, kuidas ta *kepib...*” (Jakučiūnas 2007).

Oma arvustuse lõpetab ta sõbraliku soovitusena tegelda „heategevusega, sest kirjastus ei maksa kirjanikele honorari, võtab endale vaid avaldamise riski [...] Autor saab 2% iga müüdü teose eest. Kiirustage poodi, et autor ei sureks janusse!” (Jakučiūnas 2007).

Ka seda leedu uuema kirjanduse näidet arvustas Eestis Mait Talts. Oma retsensiooni alguses nimetab ta seda „lihtsakoeliseks lühiromaaniks” (Talts 1997), samas teeb mitu tabavat märkust leedulaste mentaliteedi kohta, millest nad on viimasel kahel kümnendil üritanud kõigi vahenditega vabaneda, kuid mis siiski pole õnnestunud ning kumab selgelt läbi ka sellest raamatust. „Erootiliste motiividega on leedu kirjanikel eesti lugejat küll raske üllatada. Neid raamatuid maksab lugeda aga põhjusel, et neis on tabatud mõndagi kõnekat leedu kultuuri ja mentaliteedi kohta. On kiusatus väita, et [...] nii on ka leedulaste mentaliteedis midagi, mis tagasi viidav ürgindogermaani aega. Rahvas, kes on püüdnud kiivalt hoida oma keele algset puhtust, on säilitanud ka oma mentaliteedi algsema „puhtuse”? Katoliiklus mõistagi on süvendanud leedu kultuurile iseloomulikku konservatiivsust [...] Samamoodi läbib raamatut leedupärane arusaam heast ja kurjast, kõrgest ja madalast [...] Autor üritab sõdida katoliiklike stereotüüpide vastu, suutmata (tahtmata?) siiski küsimuseasetust muuta. Katoliku kombe kohaselt vastanduvad romaanis ka ideaalne ja reaalne [...] Katoliiklikust traditsioonist pärineb ka romaanis korduv tsirkusemotiiv [...] Teadagi katoliiklikust traditsioonist tulenevalt olevat leedulaste teadvus tugevasti teatraliseeritud. Rudokase romaani peategelane Romas tunneb end klounina tsirkuses, kus teda jälgib katoliiklaste Jumala kõikenägev silm. Leedulane lihtsalt ei saa elada transtsendentaalsetele jõududele mõtlemata [...] Ja muidugi on Rudokase tegelastele iseloomulik leedulaste varjamatu emotsionaalsus, mis kogu loole värvi annab [...] Ja loomulikult ei vaeva leedulasi protestantlik arusaam, et inimene on midagi väärt üksnes siis, kui ta üritab end tööga tappa. Julgen väita, et viimaste aastate sündmused on muutnud leedulaste traditsioonilist ilmavaadet rohkem kui meil. Väärtushinnangute muutumistes on tunda suuremal määral kultuurišokki kui Eestis. Kui eestlane ja leedulane tahavad šokeerida oma ümbrust, peavad nad kasutama erinevaid meetodeid. Kohalik kultuurikontekst kajastub kirjandusteoses paratamatult. Ka siis, kui sellele üritatakse teadlikult vastu astuda” (Talts 1997).

Ühe romaaniga „klassikuks” tituleeritud Andrius Jakučiūnas

Viimastel aastatel on Leedus mõjusa ja omanäolisena esile kerkinud noor proosaautor Andrius Jakučiūnas (sünd 1976). Ta debüteeris novellikoguga „Sokrato gyvenimas arba mirtis” /Sokratese elu või surm/ (1999). Peale jutustuste on ta avaldanud kaks täiesti originaalset ja täiesti erinevat romaani: „Servijaus Galo užrašai” /Servius Galluse märkmed/ (2005) ja „Tėvynė” /Isamaa/ (2007).

Esimene neist on elav, intrigeeriv, mänguline romaan, mille tegevus toimub I sajandi Roomas. Leedu kirjanduses on see esimene antiikajast rääkiv romaan (autor oli selleks hästi ette valmistatud, õppis ülikoolis ladina keelt ja kultuuri). Romaan on kirjutatud osalt tolle aja stiilis, paljude tolleaegsete olme- ja kultuuridetailidega, ootamatute süžeeväändude ja intrigeerivate demaskeeringutega. Raamatu lõpuosa moodustavad lühikesed paradoksaalsed jutustused ja teadlikud kvaasifilosoofilised paraboolid, mõned neist on edasi antud sokrateslikke dialoogiprintsiipe järgides.

Siin on tegemist autori väljamõeldud kultusega, mille vaimne juht on üks romaani tegelasi. Koomiline noor peategelane kaotab kõneanni ja saab vaid kuke moodi kireda, mille tõttu satub koomilistesse olukordadesse. Aga leidub ka ähvardavaid motiive: tema teod kutsuvad – alateadlikult ja kaudselt – esile ümbritsevate inimeste surma. Seda saatuse rolli ta ei talu, aga samas ka ei jäta seda mõnel moel ära kasutama.

Jakučiūnase teine romaan „Tėvynė” /Isamaa/ (2007) on aga täiesti teistsugune. See on üksiku alkohooliku monoloog, aga pealkirja „isamaa” on tegelikult tema voodi. Joomine ja alkoholisõltuvus pole siin iseenesest oluline teema. Teos on eelkõige üksiku inimese mõtisklused teda ümbritseva, eelkõige füüsilise keskkonna üle. Jutustaja on tunnetanud ka kummalisi vahekordi mõningate oma korteri ja kaugemate asjadega. Leedu kirjanduskriitik Laimantas Jonušys on täheldanud, et Jakučiūnase romaan „Tėvynė” meenutab talle mõnevõrra Alain Robbe-Grillet’ proosat ning teisalt tuletab jõuetu inimese üksikasjalike assotsiatiivsete muljete vool meelde Samuel Beckettit (Jonušys 2008).

Tegemist on ka autobiograafilise romaaniga, sest on avalik saladus, et Jakučiūnas oli alkohoolik, kelle ravis raskest sõltuvusest terveks just selle romaani kirjutamine. Samuti peetakse seda suuresti „meesterromaaniks” ning naiskriitikud

suhtuvad sellesse väga ettevaatlikult ega jaga Laimantas Jonušyse tõdemust, et „Jakučiūnas on eriline nähtus, keda ei saa kellegi teisega võrrelda” (Jonušys 2008).

Ent kohtab ka teistsuguseid arvamusi. Nii avaldasid huligaankriitikud Gastor&Pollux 2008. aasta jaanuaris kultuuriajakirjas „Šiaurės Atėnai” pika arvustuse, mis algab iroonilise suhtumisega nii kõnealusesse romaani kui ka kogu leedu kirjanduskriitikasse: „Suurepärase stiil, leidlik jutustus, ülim kaunidus. Niisuguseid ülistuslaule laulavad Andrius Jakučiūnase romaanile ofitsioossed (oh, kuidas nad ei talu seda sõna!) kulturooloogid ja kirjanduskriitikud L. Jonušys, V. Kukulas, R. Tamošaitis (leedu kirjandusteaduse kanad ehmusid romaani alkohoolsest temaatikast ja lendasid kaagutades õrrelt alla, niisiis tuli kirema hakata julgetel kukkedel, kes on varemgi korduvalt pugu tuliveega niisutanud). Nad kirevad punnissilmi, kuna näevad suurepäraselt vaba ja sõltumatu Leedu kirjanduse tühja kõnnumaad, kus uluvad utilitaarse kultuuripoliitika ja kommertsliku kitši tuuled. Nad kiidavad kinnisilmi, sest kardavad, et kellelgi võib tulla pähe sulgeda nende kodused riiklikud institutsioonid ainuüksi seetõttu, et Leetu pole alla 40aastasi prosaiste jäänudki. Nad kirevad võidulaulu, kuna arvavad, et on leedu uue proosa prügimäelt välja siblinud tõelise tera – leedu kirjanduse üksildase päästja Andrius Jakučiūnase” (Gastor&Pollux 2008, 69).

Leedu juudi soost kirjanikud

Leedu on oma varasemas suurvürstiriigiaegses ajaloos alati silma paistnud äärmise tolerantsuse poolest: kõigil siin elanud rahvastel oli õigus kõnelda oma keeles, püstitada oma pühakodasid ning tunnistada oma jumalaid ja – muidugi luua oma kirjandust.

Tänu soodsatele tingimustele kujunes Leedus välja ka suur juudi kogukond ning Vilniust hakati nimetama põhja Jesusalemmaks. Juutide koguarv Leedu territooriumil ulatus enne Teist maailmasõda peaaegu 200 000 inimeseni. Nii kujunes siin välja ka väga omanäoline leedu kultuuri osa – tugev kohalikust olustikust kantud juudi kirjandus.

Nõukogude ajast on ka Eesti lugejatele tuntud prosaist Icchokas Meraše (snd 1934) nimi, kelle mitu romaani avaldati ka eesti keeles.

Teine tuntud juudi soost autor on Markas Zingeris (sünd 1945), kes debüteeris 1984. aastal luulekoguga, kuid on kirjutanud ka kolm romaani.

Kõige enam on tunnustust leidnud Zingerise esikromaan „Aplink fontaną arba mažasis Paryžius” /Ümber purskkaevu või väike Pariis/ (1998), kus autor kasutab palju oma lapsepõlveaegse Kaunase mälestusi.

Romaanis „Grojimas dviese” /Pillimäng kahekesi/ (2002) räägib Zingeris Teise maailmasõja aastail Kaunase getosse sattunud peredest, nende järeltulijate saatusest Leedus ja USAs. Teoses avaldub tugev tänapäeva side mineviku üleelamistega.

Oma seni viimases romaanis „Sezonas ir šokėja” /Hooaeg ja tantsija/ (2004) käsitleb Zingeris tänapäeva Leedu ja Iisraeli elu, loob ühendusi tänapäeva ning mineviku üleelamiste vahel.

Üks tuntumaid ja hinnatumaid tänapäeva juudi kirjanikke on Grigorijus Jakovas Kanovičius (sünd 1929). Teda tunnustati 2010. aastal valitsuse kultuuri- ja kunstipreemiaga.

Kanovičius debüteeris romaaniga „Žydu parkas” /Juutide park/ (1998). Ta on kirjutanud üle kümne romaani. See on omapärane saaga, milles kujutatakse Ida-Euroopa juutide ajalugu 19. sajandist tänapäevadeni.

Kanovičiuse raamatuid on tõlgitud inglise, leedu, saksa, heebrea, prantsuse, tšehhi, poola, bulgaaria, ungari jne keelde. Tema raamatute tiraaž ületab 1,5 miljonit (Pagrindiniai biografijos faktai /Peamised eluloofaktid/ s.a.).

Kõik Kanovičiuse romaanid on justkui üks eepos, jutustus Leedus elanud juutidest, nende igapäevaelust ja vaimsest maailmast. Kirjaniku kodulehel on kirjanduskriitik E. Bukelienė tema loomingut iseloomustanud nii: „See on omapärane *litvakas'te* /*litvakas'te*ks nimetati Leedu juute ja nende järeltulijaid, nimetus on siiani kasutusel – T.K./ Piibel, kus avatakse selle rahva mitme põlvkonna ajalooline, mõnevõrra mütologiseeritud saatus Leedus, mis avaneb kirjanikule kahe, 20. ja 21. sajandi perspektiivist” (Bukelienė s.a.). Kanovičiuse teosed on saanud leedu kultuuri lahutamatuks osaks. Praegu elab ja loob ta Tel Avivis.

2008. aastal valiti tema viimane romaan „Šėtono apžavai” /Saatana lummus/ Leedu aasta viie parema teose hulka.

Sündmused, mis laotuvad laiali romaanis „Šėtono apžavai” /Saatana lummus/ tuginevad traagilisele juutide, Leedu kodanike kogemusele Teise maailmasõja esimestel

aastatel. Romaani tegelased – leedulased ja juudid on tuttavad Kanovičiuse romaanist „Žvakės vėjyje” /Küünlad tuules/ (surnuaiavaht Danuta-Hadasa, tema poeg, hauakaevaja Jokūbas, õmbleja Gedaljė Bankvečeris jt) – kehastavad igavest hea ja halva võitlust. Kirjanik üritab suhteid iga romaani tegelasega võimalikult objektiivselt väljendada.

Kanovičiuse stiilile on omane lürism, talle pole võõras ironia, aga olulisim on plastiline, konkreetne ja mõõdukas eepiline jutustus.

Leedu *fantasy* – kas see on olemas?

Sellisele küsimusele saab Leedus enamasti vastuseks õlakehituse või öeldakse, et midagi oleks nagu kuulnud. Leedu ulmekirjandus tõuseb tõesti harva maailmanimede kõrvale, aga ei saa ka väita, et see on madala tasemega.

Leedu ulmekirjanduse algus jääb sõjaeelsesesse aega. Tolle ajaga seostub pisut salapärane nimi Justinas Pilyponis (1907–1947), keda peetakse leedu seiklus-, kriminaal- ja ka ulmekirjanduse pioneeriks. Tema olulisim romaan on „Antrasis pasaulio tvanas” /Teine ülemaailmne veeuputus/ (1930).

On aga ka kirjandusuurijaid, kes seovad leedu ulmekirjanduse tekke alles Vytautas Norbutase (1939–1991) loominguga 70ndate alguses.

Norbutase jutustused „Septynių žvaigždžių žvaigždynė” /Seitsme tähe tähtkujus/, „Pro laiko uždangą” /Läbi aja kardina/ ja „222, Sirijus” /222, Siirius/ avaldas 1986.–1988. aastal Prantsuse teadusliku fantastika ajakirja „Antares” tõlkija ja väljaandja Jan-Pierre Mumon.

Norbutase viimast, juba pärast tema surma ilmunud romaani „Samariečiai” /Samariitlased/ (1991) peetakse siiani intellektuaalseimaks ja keerulisimaks leedu ulmekirjanduse teoseks.

1988. aastal valiti tema looming ta ka esimesse leedu ulmejuttude kogumikku „Turangitas” /Turangitus/, mille koostas G. Beresnevičius.

Kiputakse täiesti unustama pagulaskirjanikku Ignas Šeiniust (1889–1959), kes kirjutas antifašistliku ulmeromaani „Siegfried Immerselbe atsijaunina” /Siegfried Immerselbe eneseuendus/, mis ilmus 1934. aastal Kaunases.

Kindlasti peab mainima ka üht kuulsamat leedu soost *fantasy*-autorit Algis Budrist (Algirdas Jonas Budrys, 1931–2008, 1936. aastast elas USAs). Tema nimi on kantud 20. sajandi teise poole 25 parima maailma ulmekirjaniku nimekirja, tema bibliograafia ja loomingu analüüs on esitatud Charles Platti raamatus „Best s.f. stories from new words?” (1969). 1960. aastal Ameerikas ilmunud Budrise romaani „Šelmis Mėnulis” /Kelm Kuu/ (Rogue Moon) peetakse teadusliku fantastika klassikaks, seda on auhinnatud mitme tuntud ulmekirjanduse preemiaga.

Tegelikult võib esitada üsna pika leedu ulmejuttude kirjutajate nimekirja, kuid see pole selle töö seisukohalt oluline. Oluline on, et pärast taasiseseisvumist hakati Leedus jälle tõsisemalt ulmekirjandusega tegelema ning nüüdseks on välja kujunenud ka oma kindel lugejaskond.

Kindlasti on selles oma osa 1992. aastal loodud ulmekirjandusele spetsialiseerunud kirjastusel „Eridanas”, mis maailmanimedele kõrval avaldab ka väga palju kodumaiste autorite loomingut.

Samuti tegutseb aktiivselt kõrgetasemeline *fantasy*'le pühendatud koduleht www.fantastika.lt

Praegu on tuntuim ja produktiivseim leedu ulmekirjanik Vilniuse ülikooli õigusteaduskonna dotsent Romualdas Drakšas (snd 1971), kelle esimene seiklusulmeraamat „Raganiaus karas” /Sortside sõda/ ilmus 2006. aastal. Sellele järgnesid romaanid „Paskutinis angelo skrydis” /Ingli viimane lend/ (2008), „Žmogus” /Inimene/ (2007) (koosneb kahest osast – „Pabudimas” /Ärkamine/ ja „Kova dėl išlikimo” /Olelusvõitlus/), „Žmonija. Maištas” /Inimkond. Mäss/ (2009).

Drakšase ulmeromaani „Žmogus” esimene osa „Pabudimas” sai rahvusvahelise tunnustuse osaliseks. „Man. The Awakening” tõlgiti ja avaldati 2009. aastal USAs, seda müüakse kogu maailmas (Pressiteade b 2010). Romaani teist osa „Kova dėl išlikimo” praegu tõlgitakse, ingliskeelseks pealkirjaks peaks saama „Man. The Invasion”.

Leedu esimese antiutoopia autor Jaroslavas Melnikas

Jaroslavas Melnikas on üks tänapäeva Leedu salapärasemaid kirjanikke. Temast on väga vähe teada, milles on nähtavasti süüdi ka tema kirjutamisstiil. „Miks on talle

vaja seda kontseptualismi ja filosoofiat, kui nad /lugejad –T.K./ istuvad ikka modernismibaaris, adrakurg taskus” (Pempyté 2009).

Teadu on peamised eluloolised faktid: Jaroslavas Melnikas (sünd 1959 Lääne-Ukrainas) on lõpetanud Lvovi ülikooli filoloogiateaduskonna ja M. Gorki nim kirjandusinstituudi aspirantuuri. Ta on kirjutanud mõned proosa-, filosoofia-, kriitikaraamatud, mis on avaldatud ka väljaspool Leedu piire ja saanud hea vastuvõtu osaliseks. Roman „Les Parias d'Eden” (1997) avaldati prantsuse keeles ühes suurimas Prantsusmaa kirjastuses. Melnikas on ka Moskva kirjandusajakirja „Novyj mir” ja prantslaste „Les Alpes vagabondes” üks autoritest. Leedus debüteeris ta filosoofiliste esseede koguga „Laisvė ar nuodėmė” /Vabadus või patt/ (1996).

Tänu nii kirju geograafiaga eluloole saaks talle kergesti külge kleepida kosmopoliitse kirjaniku etiketi, aga õnneks pole seda veel tehtud.

Praegu on Melnikas Leedu lugejate hulgas väga hinnatud eelkõige tänu oma viimasele *fantasy*-romaanile „Tolima erdvė” /Kauge ruum/, mis valiti ka 2009. aasta viie parima raamatu hulka.

Daina Opolskaitė nimetab Melnikase loomingut „heaks värskes õhu sõõmuks” ning jätkab: „Olen nõus, et tänapäeva proosa peab eemalduma traditsioonilistest jutustamisviisidest ja otsima väljenduslikke uuendusi, kuid sageli kiputakse neis modernistlikes katsetustes eksima, põhjendamata tõmmata kokku süžeeliine, ei avata lõpuni karaktereid. Uued väljendusomadused ei määra teose sügavust ja kvaliteeti. Seega, aja möödudes hakkab tunduma, et ometigi on asju, mis heas proosateoses, isegi modernistlikus tekstis, peavad alles jääma” (Opolskaitė 2009, 5).

Melnikase romaanid on lihtsalt teistsugused kui teiste leedu autorite romaanid, mis on enamasti etteaimatavad. Ja seda etteaimatavust ei dikteeri ainult kirjanduslik traditsioon, vaid ka rahvuslikud kompleksid (sentimentaalsus, mida paljud nimetavad millegipärast tundlikkuseks või koguni lüürikaks).

Melnikase proosa on kompositsiooniliselt täiuslik tekst. Tema tekstis pole puudu modernsusest, nähtava maailma pilt on tänapäevane ja mitmeplaaneline. Žanri seisukohalt toetub ta aga alati kõige olulisematele mõõdetele: tegevuse järjepidevus, intriigi areng, muljetavaldav kulminatsioon ja selge lõplahendus (mida nüüdisaegses leedu proosas kipub nappima).

Juba Melnikase esimese Leedus avaldatud jutustustekogu „Rojalio kambarys” /Klaverituba/ (2004) tagakaanel olevas annotatsioonis kirjutab J. Sprindytè: „Omapärase stiili ja originaalsete teemadega teoste autor loob saladuse, sageli ka absurdiaatmosfääri. Ta manipuleerib meisterlikult koha, aja ja ruumi mõistetega, saavutades mitte ainult dramaatilise pinge ja kunstilise mõjususe, vaid ka filosoofilise aimduse. Jutustades tõsielulisi lugusid, kus tegelased kogevad sisemist ebastabiilsust, hinge kaost, paneb autor kahtlema paljudes tabudes, mis piiravad inimese vabadust” (Sprindytè 2004).

„Tolima erdvè” on karm romaan, siin pole midagi leedulikku, kõik on vägagi kosmopoliitne. Tegemist on filosoofilise fantastikaga, mille antiutoopiline ühiskond meenutab esmapilgul A. Huxley „Head uut ilma” ja G. Orwelli „1984”.

Romaanis kujutab autor sünget megapolist, kus elavad pimedad, kes on harjunud orienteeruma „lähiruumi” abil (kujutavad ette, mis on kõrval). Neid valitseb väike rühm väljavalituid – nägijaid. „Kauge ruumi” mõistet avav autor näitab, kui kohutav ja mõistetamatu on see pimedale megapolise elanikule ja kui mittevajalik mugavalt elavale nägijale.

Melnikase romaanis kujutatakse kauget tulevikku, siin ei napi fantastika atribuute ja need kajastuvad ka leksikas (nt magnetplokid, mis asendavad autosid, või siis akustilised majakad, mis võimaldavad tänu kaugele arenenud tehnoloogiale pimedate ühiskonnal edukalt eksisteerida). See romaan näitab, et autoril on piiramatult fantaasiat. Melnikase loodud tehnokraatilisest mitteeksisteerivat ja ebareaalset monstrumit, lõputut „elukonteinerite” konglomeraati *megapolist*, mis laotub laiusse ja kõrgusse, on kujutatud eriti detailselt. Elektroonika ja infotehnoloogia valdkonda kuuluvaid ning autori enda loodud uusi sõnu kasutatakse nagu kõige tavalisemate asjade nimetusi.

Romaani algidee meenutab H. G. Wellsi jutustust „Pimedate maal”: pimedad ei mõista eriti, mis on nägemine ja kes on nende hulka sattunud „nägija”, aga otsustavad, et see on mingi psüühiline anomaalia, mida tuleb ravida nägemisvõime äravõtmisega.

Nagu Orwelli „1984”, nii on ka siin tegu üksiku mässajaga, kelle virgumise surub julmalt maha totalitaarne süsteem – kõigist peavad saama ühesugused mittemõtlevad inividid. Õnneks ei jää Melnikas neisse juba korduvalt eksploateeritud stereotüüpidesse kinni.

Peategelane on pime Gabras, kes saab nägijaks ja avastab õudusega, millises maailmas ta elab. Otsides väljapääsu, liitub ta algul rühma pimedate terroristidega, kes tahavad megapolist hävitada, ja hiljem saab tast koguni minister nägijate valitsuses. Kuid „kauge ruum” ei näi mõistatusliku ja seletamatu mõistena ainult pimedale. Eliit, kes elab ilusas loodusenergakeses ja valitseb räpast, sünget, metallkonstruktsioonidest piiratud megapolist, on samuti „lähiruumist” aheldatud. Ka nägijad osutuvad pimedateks. See „kauge ruum” pole kaugeltki füüsilist nägemist iseloomustav mõiste.

Romaan on selgelt sümbolistlik. Seda võiks nimetada ka utopiaks, meie aja ja elu kurvaks paroodiaks. Huvitav on ka autori väide, et „kauge ruum on seotud jumala endaga” – „ruum, kus pole võimu”. Kristlane, uskudes jumalat, usub ka teokraatiat. Seega on „kauge ruum” üht- või teistpidi samuti võimuga seotud. Aga kas inimese teadvus suudab ette kujutada teistsugust kui inimlikku võimu? Jumal kui ruum ei ole piiritletud. Romaan lugejale vastust ei anna.

Katkestades kõik sidemed kallite inimeste ja minevikuga, suundub Gabras Silkas romaani lõpus teadmatusse, palverännule, igavesele eksirännakule ja kuuletub otsatule hinge soovile tungida kõigesse, mis pole saavutatud, kogetud, olla kogu aeg piinatav kaugel ruumi tundest.

Viimastel lehekülgedel leiab aset vapustav mõistmine: minevik ja mäletused on kallid seni, kuni saad neid eemalt nautida. Tunnete katarsist saab kogeda vaid vahemaad säilitades. Lihtne vastus kõige olulisemale küsimusele.

Romaani fragmentaarsus ja süžee terviklikkus annavad tunnistust, et Melnikas suudab ja oskab kirjutada modernset leedu romaani. Teksti kompositsioon on tõesti huvitav: autor laiendab süžeed paljude kõrvalliinide abil. Keskmesse jutustusse lisanduvad teised: Gabrase päevik, Natali kirjad, hävitatud luuletuste katked, erinevad instruktsioonid, pimedatega manipuleeriva juhtkonna seadused jne. Selline „pusle” võib esmapilgul paista tõelise korratusena, kuid tegelikult paistab silma hämmastavalt korrapärase süžee ja kompositsiooniga. See romaan on oluline sündmus nüüdisaja leedu proosas, sest see on üks väheseid romaane, kus kunstipäraselt ja sügavalt on puudutatud 21. sajandi inimesele olulisi eksitsiaalseid küsimusi.

„Melnikast lasen endal nüüdsest pidada kõige andekamaks leedu keeles kirjutavaks fantastika-müstika autoriks. [...] Selge, konkreetne kirjutamisstiil, täpselt valitud sõnad, elavad tänapäevased dialoogid ning sisemonoloogid, veatu

manipuleerimine aja ja ruumiga, süžeede kummalisus ja veenmisjõud ütlevad, et see ei ole Melnikase viimane raamat” (Ruškys, 2009).

Jolita Skablauskaitė – kas maagiline realist või *fantasy*-autor?

21. sajandil jätkab kirjutamist ka leedu siiani ainus õudus- või müstikakirjanik Jolita Skablauskaitė, keda on saatnud väga kummaline kriitikute reageering. Võib öelda, et teda on lausa ignoreeritud, ja seda on teinud just meeskriitikud. Samas on autoril välja kujunenud oma lugejaskond ning viimaste romaanidega on ta ära teeninud ka mitme meeskriitiku tunnustuse. Võiks arvata, et senise vaikuse põhjuseks on olnud Jolita Skablauskaitė ülimalt naiselik teemavalik ning leedu kirjanduses vähe kasutatud maagilise realismi stilistika (mitte küll puhtal kujul, vaid väga leedulikus variandis).

Uue sajandi esimesel kümnendil on Skablauskaitėlt ilmunud neli uut romaani: „Kitas kraujas” /Teine veri/ (2002), „Septyniadangė erdvė” /Seitsmetaevaline ruum/ (2004), „Brudenis” /Brudenis/ (2006) ja „Sado sindromas” /Sade'i sündroom/ (2010).

Romaani „Septyniadangė erdvė” /Seitsmetaevaline ruum/ (2004) ilmumisega on seotud ka esimene pikk ja põhjalik ning positiivne arvustus meeskriitiku sulest. Nimelt avaldab kirjanik Petras Venclova samal aastal ajakirjas „Nemunas” arvustuse, mille alguses ta tunnistab, et polnud pikki aastaid Skablauskaitė raamatuid lugenud. Vastuses küsimusele, miks, pakub ta välja mitu selgitust: „Kirjanikud ei loe teiste kirjanike teoseid; nad ei saa raamatuid, mille autor elab provintsis; ehmatab raamatu maht; nad ei arva, et nende kolleeg võiks midagi uut ja huvitavat öelda; nad pettusid tema esimeses raamatus” (Venclova 2004, 8).

Samas välistab ta pettumise esimeses raamatus, mis „[...] oli kahtluseta suurepärase, huvitava, omapäraselt tegelikkust ja inimesi käsitleva. Selles oli ka üsna palju reaalselt esitatud sotsiaalseid motiive, mille tõttu noil aegadel puhkes diskussioon tegelikkuse kujutamise üle noorte kirjanike loomingus. Aga juba järgmises jutustuste kogus avaldusid autori postmodernistlik maneer, kalduvus fantaasiamaailma, maagiasse ja salapärasusse, tegelaste ja nähtuste mõistatuslikule kujutamisele. Ehk seepärast kaotaski heatahtlikult vastu võetud kirjanik osa oma lugejatest?” (Venclova 2004, 8).

Siit võib teha järelduse, et üldiselt valitses üsna eelarvamuslik suhtumine ning mõistmatus, sest midagi sellist polnud Leedus varem kirjutatud. Skablauskaitė on küll öelnud, et tema eeskujuks on leedu maagilise realismi esindaja Tomas Kondrotas, kuid siiski on tema maailm teistsugune ja eelkõige naistekeskne.

18 aasta jooksul on paljudel Skablauskaitė loomingust tekkinud järgmine pilt: peategelased on naised, veidrikud, kelle tegevus pole seotud meie päevade tegelikkusega, rohkem suhtlevad nad müstiliste, fantastiliste olenditega, juhinduvad eelaimustest ja alateadvuse impulssidest, on metsikud ja taltsutamatud nagu loodus, mängivad ekstravagantselt paljusid rolle; ängistav atmosfäär, seosetu, süžeevaba jutustamine, visuaalne maailmamõistmine, detailidest vaimustumine ja teose terviklikkusest mittehoolumine.

Siinkohal mõni sõna romaanist „Seitsmetaevaline ruum” (2004), näitamaks, et autor jätkab juba eelmisel kümnendil tuttavaks saanud stiilis. Teose ladinakeelse epigraafiga „*Orbis terrarum est speculum ludi*” /Maailm on mängude peegel/ pakub autor mudeli, tänu millele on seda raamatut lihtsam mõista.

Algul tundub, et autoril pole kavas rääkida seni nägemata ja kuulmata asjadest. Raamatu esimene osa kannab pealkirja „Mealidės”, kus kujutatakse kauget provintsi. Teise osa („Raudonasis Erikas” /Punane Erik/) tegevus leiab aset Vilniuses ja selle ümbruskonnas, hiljem jõuab tegevus taas samasse provintsikülla. Ent raamatut lugedes saad aru, et sa pole ei Vilniuses ega isegi mitte Leedus, vaid müstilises maailmas, kus ei kehti maine ja inimlik loogika.

Autor on raamatu lõppu lisanud ka huvitavad ja teost paremini mõista aitavad selgitused. Näiteks on „*mealidė*” viljapuu- (õuna-) nümf. Autor ütleb nagu ette, et inimlikke olendeid siin ei leidu. Raamatu peategelane on Bubė – Barbora puunaine. „Pole erinevust puu ja inimese vahel. Puunaine kasvab Insane mäel Hiinas. Koidikul sünnivad temast lapsed. Kui päike on tõusnud, hakkab ta jalutama, aga päikelojangul sureb. Kui päike tõuseb, tekib ta uuesti” (Skablauskaitė 2004, 249). Edasi jätkub juba tõeline müstika. Teise osa peategelane on punajuukseline Erikas, kelle armuseiklustest räägitakse pikalt, kujundlikult ja detailselt. Ühel hetkel haavab armukade võistleja Erikast noaga ning siis saab Erikasest noamees, kes tapab üksteise järel oma võistlejad.

Pole just tavaline teos tänapäeva leedu kirjanduses. „Siin valitseb imemuinasjuttude, müütide ja legendide vaim, võib tunda saksa ja prantsuse

romantikute mõju, Lewis Carrolli, „1001 öö muinasjuttude”, vana Hiina ja Jaapani proosa stilistika vastukaja. Näib, et autor on pikalt vaadanud ka Boschi ja Goya maale, eriti viimase „Kapriise”. Seda romaani võiks ehk võrrelda Liudas Gustainise romaaniga „Peržengti praraja” /Kuristikust üle astuma 2002 – T.K./, kus väidetakse, et inimene, loodus ja kogu maailm moodustavad ühtsuse, mida valitseb kõikehaarav armastus (Venclova 2004, 9).

Aga erinevus on selles, et Gustainisel domineerib valge, aga Skablauskaitél tume, sünge, must energia. Ka tema romaanis on kõik ühtne, eriti inimene ja loodus, aga inimese kõrval eksisteerivad vaimud, hinged, demonid, viirastused, haldjad, kummitused, mutandid, vampiirid jne. Romaani autor on kogunud ohtralt Piibli ja antiikkultuuri, erinevate religioonide, Ida- ja Lõuna-Ameerika indiaanlaste usu elemente, millega vabalt mängib. Romaanis on palju fantaasiat, mütoloogiat, unenägusid, miraaže, nägemusi, nõidusi, maagiat, ennustusi, müstikat ja müstifitseerimist, mitmesuguseid paganlike ja ürgaegsete rahvaste atribuute.

Kõike seda on nii palju, et näib, nagu nüüdisaja tegelikkusele ei jääkski ruumi, kuigi tegevus toimub meie päevil. Hetketi meenutavad seda internet, autod, aidsiepidemia Hiinas, maag Davis Copperfield.

Huvitavalt käsitleb autor aega ja ruumi. Aeg jookseb ülepeakaela: kord seisatab, rahuneb, kaob täiesti, naaseb (inimesed vananevad ja noorenevad lausa lugeja silme all). Seda saab autori arvates „välja venitada” sissepoole nõgusate peeglite abil. Tegevus võib ükskõik millal kanduda teise kohta, näiteks Hiinasse või keskaegsesse Euroopasse. Ehk sellepärast pole raamatus ka ühtset tegevust. Teos koosneb eraldi seisvatest episoodidest, mida võiks kohati nimetada lõpetatud novellideks. Väga muljetavaldavad on unenäod, mida võiks samuti pidada eraldi seisvateks teosteks. Skablauskaité pöörab väga palju tähelepanu detailidele.

Romaanis pole tõelisust just palju. Peaaegu kogu aeg on meeolelu mõistatuslik, salapärane, täis visuaalselt mõistetavaid pilte, sageli teatraalne, lähedane tsirkuse, karnevali, kombetalituste vaimule. Müstiline, hõõgav, kirgedest pulbitsev maailm. Autor mängib enda loodud reeglite järgi, ei tunnista determinismi, autoriteete ega prioriteete, mingi religiooni või uskumuse üleolekut teiste suhtes. Kõik selle võtab kokku üks lause romaani tagakaanele trükitud tutvustuses: „Leedu kirjanduses täidab Jolita Skablauskaité meisterlikult võluri rolli.”

Ka Skablauskaitė senini viimane romaan „Sado sindromas” (2010) sai positiivse vastuvõtu osaliseks. Rimvydas Stankevičius on öelnud, et siin „[...] kõlab ka Ladina-Ameerika maagilise realismi patriarhi Gabriel García Márquezi teema, õigemini mitte teema, vaid kogu rääkimismaneer, stilistika... /Romaani/ „Sado sindromas” sobiks pidada leedu maagilist realismi esindavaks teoseks, võrreldamatult lähedasemaks „Sada aastat üksildusele” kui romaani pealkirjas mainitud markiis de Sade teoste” (Stankevičius 2010).

Oma arvustuse lõpetab ta eriti julge tunnustusega: „Ja olulisim on see, et Skablauskaitė neilt mainitud autoritelt /Edgar Alan Poe, Franz Kafka, Julio Cortázar, Henry Miller – T.K./ õpib, mitte ei matki neid. Autor lihtsalt võtab neilt kirjanikelt kirjanduslikud relvad ja õpib ise nendega võitlema. Sama teed läks Jurga Ivanauskaitė [...], kuid tõe huvides peab ütlema, et Skablauskaitėl õnnestub paremini laveerida, epigonismi ja liiga selgetesse süžee intertekstidesse eksimata [...] Ivanauskaitė lähenes kohati lausa mahakirjutamise piirile [...] Ivanauskaitėst parem ja leedu proosa kvaliteedi, eriti populaarsuse kontekstis on see minu arvates peaaegu kõrgeim hinnang” (Stankevičius 2010).

Lõpetuseks olgu öeldud, et Jolita Skablauskaitė illustreerib kõik oma teosed ise, ka kaanepildid. Teine tunnustatud leedu naisprosaist Renata Šerelytė on Skablauskaitė kunstiharidust sidunud ka tema stiiliga, mille kohta ütleb, et Skablauskaitė ei kirjelda, vaid on sõnadega „piltide maalija” (Šerelytė 2006, 13).

Zita Čepaitė *alias* Zita Čepė

Kuigi Zita Čepaitėst tuleb juttu ka töö järgmises alajaotuses, tahaksin ta eraldi välja tuua. Kui võrrelda naisautoritega, kellest oli eespool juttu, on tegu küll „väiksema kaliibriga” autoriga, ometi võib teda pidada oluliseks inspireerijaks, kes on andnud paljudele naistele julgust nii romaanikirjutamisega algust teha kui ka lihtsalt vabamalt oma elu elada.

Zita Čepaitė puhul on tegu väga värvika elulooga naisega, kelle nimi satub seoses väiksemate ja suuremate skandaalidega pidevalt ajakirjanduse veergudele. Ta on töötanud Leedu kultuuriministri abina. 2006. aastal suundus Londonisse õnne otsima

ning kirjutas artikleid päevalehele „Lietuvos rytas”. 2007. aastal valiti ta Suurbritannias ilmuva leedukeelse nädalalehe „Infozona” peatoimetajaks.

2003. aastal pöördus Zita Čepaitė soolise võrdõiguslikkuse komisjoni poole sooviga rahuldada tema kaebus, et traditsioonilised leedu naiste perekonnanimed diskrimineerivad neid ja rikuvad õigust privaatsusele. Kaebus rahuldati ning edaspidi võib ta kasutada perekonnanime Čepė (olgu öeldud, et kõik tema raamatud ning enamik artikleid ilmuvad endiselt Zita Čepaitė nime all).

2002. aastal ilmus tema teine romaan „Moters istorija” /Naise lugu/, mis avab elavalt aja vaimu. Siin on kujutatud erinevatest ühiskonnakihtidest pärit inimeste hoiakuid vabaduse tingimustes. Romaanis sõlmuvad kaks lugu: esiteks naine ja armastus ning teiseks, millised on leedulased iseseisvuse teise kümnendi algul. Täpselt on edasi antud Leedu poliitiline elu ja ärimaailm, nii suurlinnade rikkurite sära kui ka külade vaesus.

See on huvitav raamat, kuid kompositsioonis ja stiilis jääb vajaka konstruktiivsusest, täpsemast struktuurist. Autor kasutab ajakirjanduslikku keelt, palju on ühetähenduslikku publitsistlikku teksti.

Gintaras Beresnevičiuse hinnang sellele romaanile: „Zitos Čepaitė romaan on veel üks pretendent põlvkonna romaani nimetusele. Neljakümneaastase julge, isesisva naise lugu tänapäeva Leedus. Nagu „Cosmost” pärit, aga oma õnnetuseks on tal ka sisu. Romaan sellest, mis on lubatud naisele tänapäevases Leedus. Millise piirini ta võib minna, kuni peatatakse. Neid piire pole” (Beresnevičius 2003) võtab omamoodi kokku kogu kahe viimase kümnendi leedu naisromaanikirjanike võitluse õiguse eest kirjutada ja olla sellised nagu nad.

Üsna sümptomaatiline on ka huligaankriitikute Gastor&Polluxi karm hinnang, mis kõlas 2007. aastal Zita Čepaitė uue jutustuste kogu ilmumise puhul: „Pole kirjanik, vaid võimu funktsionäär [...], vaid asjaarmastajast ajakirjanik [...], vaid kirjeldaja [...], keele parasiit [...], läbikukkunud antifeminist (GastorPollux 2007, 38). Loomulikult pole Zita Čepaitė kõrgetasemeline kirjanik, vaid pigem tänapäeva reflekteeriv publitsist, kuid ta teeb seda ausalt ja oskuslikult ning kõiki kommertskirjanduse reegleid täites.

Ajakirjanduslik romaan

Leedus hakkas ajakirjandusliku/publitsistliku (Mihkel Loodus kasutab 2009. aasta „Loomingu” 6. numbris samast nähtusest kirjutades mõistet „žurnalistlik romaan”) romaani mõiste kinnistuma pärast prantsuse romaanikirjaniku Frédéric Beigbederi visiiti Vilniuse raamatumessile 2004. aastal ja sellele järgnenud tema romaanide tõlkimisele leedu keelde. Peagi analüüsis prantslase loomingut oma monograafias filosoof Dalia Zabielaite, kus ta näitas igati, et ajakirjandusliku romaani fenomen on lääne kirjandusmaailmas üsna loomulik nähtus. Selliseid romaane ei kirjuta tingimata ajakirjanikud, aga kõige sagedamini just nemad. Ajakirjanduslik romaan saab ainest päevakajalisusest, selles on peaaegu kohustuslikud skandaalielement, teravad kontrastid, sageli marginaalsed ka tegelaskujud. Teised tüüpilised omadused on intrigeeriv süžee, ebatraditsiooniline erootika, dünaamiline jutustamislaad, kiire lühikeste lausetega väljendumine. Ajakirjandusprofessionaalid loovad rohkelt tekste, mis toetuvad heale turumehhanismide tundmisele, ja selline kirjutamismudel hakkab silmanähtavalt kindlustuma ka Leedus.

Eelkõige on see seotud naiste loodava kirjandusega, kus naiselike väärtuste representeerimise skaala on tõesti avar ja üsna vastuoluline – alates üsna traditsioonilistest patriarhaalse mentaliteedi formeeritud skeemidest, tõelisest armastusest ja õnnelikust emadusest kuni vangide, prostituutide, striptiisitantsijate, vaeslaste elu kujutamiseni. Romaani jutustaja ja/või peategelase roll on sageli usaldatud just ajakirjanikule. Eksootiliste motiivide hulk on eriti suur siis, kui tegevus toimub võõras riigis, aga postsovetliku „keskmise” leedulanna unistus on just abielluda rikka mehega ja elada välismaal (Eglė Černiauskaitė „Visos Italijos dulkės”, 2005 /Kogu Itaalia tolm/).

Tänapäevasele leedu naiste kirjutatavale proosale on iseloomulik julgus paljastada end kirjanduslikes vormides, formeerida oma naiselike väärtuste süsteemi. Tänu feministlikule kriitikale on tekkinud kirjandus, mis vastavalt valmis väärtusstandarditele projekteerib kergelt uue „vabastatud naiselikkuse” tüübi. Samuti on olemas lai naislugejate auditoorium, keda on suuresti mõjutanud meelelahutusäri ja ajakirjad (sotsioloogid väidavad, et 80% lugejatest on naised, aga nende konkreetset

lugemispraktikat pole peaaegu uuritud). Naiste loomingu avaldamise eest seisavad Leedus hea ka mõjukad kirjastused „Tyto alba”, „Charibdė” jt.

Ajakirjanduslik romaan taasloob maailma, mis on autorile tuttav tööst raadiojaamas, televisioonis, päevalehe või ajakirja toimetuses, suhtekorraldusteenistuses, reklaamiagentuuris jm. Romaanides kasutatakse ajakirjanikuna saadud kogemusi, „kuuma” materjali. Üha enam avaldatakse raamatuid, kus esitatakse autorite kogetud sündmusi ning kus autobiograafiline alge on seotud väljamõeldud elementidega. Avalikes väljaütlemistes ei eita ka (nais)autorid ise, et mõned nende tegelaskujud, eriti peategelased, on loodud kui naiselike probleemide ja siseseisundite autoprojektsioonid.

Sellised raamatud kirjeldavad erandlikke elusituatsioone, näiteks Ugnė Barauskaitė „Dešimt” /Kümme/ (2005) – rasedust ja sünnitust, Audronė Urbonaitė „Posūkyje – neišlėk” /Kurvis ära lenda välja/ (2005) – vähki, Zita Čepaitė „Neapšviestas kelio ruožas” /Valgustamata teelõik/ (2005) – naisvangide saatust, Jurga Ivanauskaitė „Miegančių drugelių tvirtovė” /Magavate liblikate kindlus/ (2005) – prostituutide „ümberkasvatamise” fiaskot ja jõuka naise keskeakriisi, Dalia Jazukevičiūtė „Anarchistės išpažintis” /Anarhisti pihtimus/ (2007) – tormilist mässava naise elu, sama saatori „Dviejų mėnulių baras“ /Kahe kuu baar/ (2008) – Londonis töötava striptiisitantsija üleelamisi. Vahel nimetatakse siin mainitud romaane ka „avalikeks pävaraamatuteks” (Sprindytė), kuna lugejad väidavad, et tunnevad ära tegelaskujude prototüübid või konkreetsed reaalsused, kuid pole kahtlustki, et naisloojate tõelikus transformeerub vastavalt fiktsioonile omastele kaanonitele. Teisalt kasutatakse teoste autobiograafilisust oskuslikult romaanide reklaamimiseks.

Spetsialistid ei taha siiani meeeldi massikirjanduse üle diskuteerida. Selle lünga täitis oma ilukirjandusliku tekstiga filosoof, kirjanik, tõlkija, Vilniuse pedagoogilise ülikooli eetika kateedri dotsent Loreta Anilionytė (sünd 1961), kes tõstas oma romaanis „O kas po to” /Aga pärast seda/ (2006) huvitavalt eliit- ja popkultuuri vastuolu/üksmeele probleemi. Popkultuuri nimetab ta „argipäevakultuuriks”, mis hõlmab ajakirjandust, muusikat, toitu, moodi. Tema sõnul kadestab kõrgkultuur popkultuuri populaarsuse pärast, seepärast mõistab ka hukka, ignoreerib, peab madala tasemega moodustiseks. Kuid kuna autori väitel kasutavad kõik tänapäeva inimesed popkultuuriprodukte ühel või teisel moel meelelahutuseks ja lõõgastuseks, siis on

oluline, et need oleksid heal tasemel: „Tahan olla mõlema – nii kõrg- kui ka popkultuuri tarbija vastavalt oma tujule, ja et nad mõlemad oleksid kvaliteetsed. Tahan igapäeva. Tahan banaalsust: sellest maailmast lihtsalt rõõmu tunda. Ilma sisude, mõtete, transtsendentsusteta, Amalgamade ja Fluidideta. Tahan kergust. Niisama. *For fun*. Ainult niipalju. Olgugi et mõistan, et kui igas laulus pole Ülla Vaimu ja Rahva mineviku peegeldusi, kui iga laul millegagi ei võitle, millegi vastu ei protesteerigi või kui temas pole vähemalt Vormi otsinguid ja Sügavaid Mõtteid Tähendusest, on niisuguste laulude kuulamine Eliidi poolt lihtsalt kõlblusvastane” (Anilionytè 2006, 113).

Sõjaretkele kvaliteedi eest läheb siin peategelane ning jutustaja, professionaalne filosoof, kes on pettunud abstraktse teadmise tühjuses ja keda ahvatleb poplaulja sametine hääl. Irooniline filosoof ja karikeeritud „popmuusikatäht” esindavad mõlemad oma ringkonda ja oma adressaati: temake „eliiti”, tema „peete” (see vastasseis on laenatud leedu poliitikute retoorikast ja vastab Eestis vahepeal levinud esimese ja teise Eesti tähendustele). Need tegelaskujud ei leia muid kokkupuutepunkte kui läbi kogu romaani arendatud flirt, mis lõpeb voodis.

Siin on tõesti palju õnnestunud kõrvakiile mõlema poole upsakusele ja tervet ironiat. Loreta Anilionytè tõstas Leedus esimest korda nii julgelt eliit- ja popkultuuri konfrontatsiooni probleemi, andes ka mõista, et romaanis iseloomustatud „popsukultuuri” peab siiski pidama ühtse kultuuri osaks ja professionaalselt analüüsima.

Loreta Anilionytè romaan pälvis 2007. aastal „parima uustulnuka” tiitli (valitakse internetis).

Üha enam ilmub Leedus naisautoritelt romaane, millega nad vabanevad sooga peale sunnitud kaanonitest, eksponeerides julgelt soo samasust, kehalisuse, erootika, seksuaalsuse teemasid.

Leedu raadioajakirjaniku Ugnè Barauskaitè romaani „Dešimt” /Kümme/ (2006) puhul on nähtud seost Helen Fieldingu „Bridget Jonesi päevaraamatuga”, aga see haarab laiemat sotsiaalset ja väärtuste spektrit (rasedus, vastutus lapse eest, postsovetliku meditsiini vaesus, mehe rolli muutused, pere lagunemine – peategelane on kaks korda lahutatud). Ugnè Barauskaitè väidab, et peab Bridget Jonesi üldnimeks, mis märgistab teatavat nüüdisaja naise tüüpi. Barauskaitè romaani lapseootel kangelanna paistab silma

terava enesevaatluse ja küllaltki detailsete raseda füüsiliste ja psühholoogiliste seisundite fikseerimise poolest. Raamat on avameelne, teravmeelne, dünaamiline.

Zita Čepaitė (snd 1957) romaan „Neapšviestas kelio ruožas” /Valgustamata teelõik/ (2005) on siiani parim selle autori teos ja provotseerivalt sotsiaalne tekst (mitte niivõrd romaan, kuivõrd dokumentalistika). Autor jutustab ja püüab eelhoiakuteta mõista vanglasse sattunud naiste lugusid. Kõigil vangidel on lapsepõlvetraumad, enamik naisi on pärit lagununud peredest, kus nappis hoolt ja soojust. Raamatus üritatakse julgelt kõrvutada vabaduse ja vangla diskursusi (teksti täiendab autori-jutustaja isiklik armastuse purunemise draama – autobiograafiline lugu sellest, kuidas Zita Čepaitė avastas, et tema kaasa on homoseksuaal). Vangide jutustusi pole ilukirjanduseks ümber vormitud, vaid need on jutustatud dokumentaalselt (tõenäoliselt lindistused). Romaani faabula pole kompositsiooniliselt leidlik, aga on mõjuv faktograafiliselt. Autentsed lood kõlavad vahel kui reportaaž, vahel kui kaebus, aga kõige sagedamini kui rünnak või süüdistus.

Bestselleriks tõusnud Jurga Ivanauskaitė romaani „Miegančių drugelių tvirtovė” /Magavate liblikate kindlus/ (2005) ilmumine langes kokku Leedus tol ajal avalikkuse ette jõudnud inimkaubanduse skandaalidega.

Keskealise rikka mehe ülalpeetav Monika võtab oma eestkoste alla kolm seksiorjusest vabastatud ja kodumaale deporteeritud noort prostituuti (hiljem veel kaks). Ta on otsustanud nad terveks ravida ja sotsialiseerida, mis tundub võimatu. Kokkupuude teiste reaalsete probleemidega sunnib romaani peategelast Monikat nägijaks saama ja küpsema. Intrigeerivat prostituutide süžeed arendatakse apokalüpsise foonil (planeedil leiavad aset pidevad stiihilised õnnetused – tormid, üleujutused, taifuunid, mis hävitavad riike ja mandreid; see on otsekui karistus vaimsest mõõtmest loobumise eest). Romaanis on ka ajakirjanduslikke lisandusi, sotsiaalset, faktilist informatsiooni ning statistikat, näiteks: „Leedus on umbes 10 000 prostituuti. Ainuüksi Vilniuse raudteejaama piirkonnas tiirleb neid ligi 130, aga neil jahialadel otsib ostetavat armastust igal ööpäeval 300–550 meest. [...] Vilniuses õitseb umbes 20 naistega kauplevat organisatsiooni, kelle tulu ulatub aastas 5 miljoni dollarini!!!“ (Ivanauskaitė 2005, 112).

17 aasta pikkuse ajakirjanikustaažiga Dalia Jazukevičiūtė (snd 1952) loominguline plahvatus (kahe aastaga kirjutas ja avaldas kolm romaani, nüüdseks on

avaldanud kokku viis romaani, viimased „Stiklinis paukštis” /Klaasind/ (2009), „Gyvate keičia oda” /Madu vahetab nahka/ (2010) hämmastasid nii lugejaskonda kui ka kriitikuid. Nii autorile endale, kes jättis ajakirjanduse kirjutamise nimel, kui ka tema esimestele ja kõige tuntumatele kangelastele – poetessile Katerinale („Anarchistės išpažintis” /Anarhisti pihtimus/ 2007), kunstnikule Stellale („Juodas kvadratas” /Must ruut/ 2007) ja striptiisitantsijale Marijale („Dviejų mėnulių baras” /Kahe kuu baar/ 2008) – on looming eneseväljenduse, enese leidmise ja kindlustamise vahend. Kõik romaanid on jutustatud esimeses isikus, rõhutatakse tundelisust, kirge, kannatust, armastuse täitumatust ja ülestõusmist loomingu kaudu.

Kõige manifesteerivam on Jazukevičiūtė esimene romaan „Anarchistės išpažintis” /Anarhisti pihtimus/, kus peategelane, ajakirjanik Katerina kasutab sageli sõnu „mäss”, „revolutsioon”, „anarhism” ja peab oma innustajateks varakristlasi, Che Guevarat, Stenka Razinit ja igasuguseid teisi revolutsionääre. Unistanud küll sõpradega pudeli taga istudes anarhistide partei loomisest, jääb ta siiski üksikarhistiks, kellele on omased ekstsentrilised rünnakud pragmaatilise elulaadi vastu, aga üksinduse hetkedel depressioon või jumaldatud vene klassikute lugemine. Talle on vaja nii ravimeid kui ka isiklikku psühhoanalüütikut. Romaanis avatakse uuriva ajakirjaniku argipäeva ja reporteri töö köögipoolt (intervjuu surmamõistetuga, sõprus mahalastud ärimehe lesegaga). Katerina väidab, et on julge ajakirjanik, kelle eesmärgiks on kedagi päästa või kellelegi lõpp peale teha.

Dalia Jazukevičiūtė tegelaskuju annab iga oma žesti ja sõnaga märku, et ta tõepoolest ei ihalda mugavat ja kindlustatud elu, talle meeldivad kõige enam hotellid, instinktiivsed teod, dünaamilisus. Katerinale meeldib uhkustada oma erilise temperamendi ning eksistentsiaalse innuga, kui nii valu kui ka rõõm ammutatakse põhjani ja üheks mässu vormiks muutub alkoholisõltuvus.

Ka teistes Jazukevičiūtė romaanides pole puudu ei mässulisest vaimust ega ravivast jõust ning melodramaatilistest efektidest (tütre kaotus, alkohoolikust ema, isa ja armastatu enesetapp jne). Õnnetuste pärast läheb romaan „Juodas kvadratas” /Must ruut/ kangelanna elama üksikusse tallu mere ääres, hakkab maalima ja saab kuulsaks kunstnikuks, kes korraldab näitusi koguni Veneetsias.

Ootamatuks üllatuseks leedu kirjanduses võib pidada kaks aastat tagasi debüteerinud André Eivaitė romaani „Naktis prekybos centre: Įkaitų romanas” /Öö

kaubanduskeskuses: pantvangidraama/ (2008). Romaani annotatsioonis on oluline adressaati ja autorit ühendav liidetav – „statistiline” leedulane. See tähendab tavalisi linlasi, kes kiirustavad õhtuti kaubanduskeskusesse oma tavalisi vajadusi rahuldama (kes imikule mähkmeid, kes endale õlut ostma) ning satuvad ebatavalisse olukorda – panka rööviva mehe ja neiu pantvangideks. Romaani süžee on tuttavlik (alguses panevad pantvangid röövlitele vastu, aga hiljem lepivad nendega kokku, petavad politseid ja kõik rikastuvad ühe öö jooksul). Romaani jutustaja teeskleb tavalist „statistilist” kirjanikku, kuigi tegelikult pole tal puudu ei fantaasiast, huumorist ega naiselikust tähelepanuvõimest huvitavate olmedetailide vastu. Enim võlub teda aga suutlikkus muuta psühholoogiliselt raskesti põhjendatav situatsioon veenvaks. Epiloois näeme, kuidas endised pantvangid poole aasta jooksul oma taevast sülle kukkunud vara investeerivad.

Parimatest parimad

Selle aasta märtsikuus korraldas kirjandusajakiri „Metai” taas Leedus väga populaarse kriitikute ja muidu kirjandusele lähedal seisvate kultuuriinimeste (osalesid Jūratė Sprindytė, Laimantas Jonušys, Valdemaras Kukulas, Mindaugas Kvietkauskas, Vytautas Rubavičius, Regimantas Tamošaitis) vestlusringi (Tamošaitis 2010, 75-90). Arutluse all oli kahe viimase kümnendi leedu kirjandus ning muu hulgas üritati saada vastust ka küsimusele: millised on parimad romaanid?

Spetsialistide arvates on parimad (ei ole paremusjärjestuses):

Gavelise „Vilniaus pokeris” /Vilniuse pokker/ ja „Jauno žmogaus memuarai”
/Noore inimese memuaarid/

Kunčinase „Tūla”

Šerelytė „Mėlynbarzdžio vaikai” /Sinihabeme lapsed/

Gutauskase „Vilko dantų karoliai” I osa /Hundihambapärlid/

Kajokase „Kažadas”

Ivanauskaitė Tiibeti-triloogia

Ivaškevičiuse „Istorija nuo debesies” /Lugu pilve pealt/

Jakučiunase „Tevynė” /Isama/

Sabaliauskaitė „Silva Rerum”

Grajauskasė „Erezija” /Ketserlus/

Palusin oma nimekirja teha ka Vilniuse Ülikooli leedu kirjanduse kateedri uuema leedu kirjanduse õppejõul dotsent Audinga Tikuišienel (siin on paremusjärjekorras):

Kunčinasė „Tūla” ja „Blanchisserie, arba Žvėrynas–Užupis”

Gavelisė „Jauno žmogaus memuarai” /Noore inimese

Gutauskasė „Vilko dantų karoliai” I osa /Hundihambapärliid/

Juknaitė „Šermenys” /Peied/

Šerelytė „Mėlynbarzdžio vaikai” /Sinihabeme lapsed/

Parulskisė „Trys sekundės dangaus” /Kolm sekundit taevast/

Ivanauskaitė „Placebas” /Platseebo/

Ivaškevičiuse „Žali” /Rohelised/

Papievisė „Vienos vasaros emigrantai” /Ühe suve emigrandid/

Kui võrrelda neid kaht ja teise peatüki lõpus olevat nimekirja, siis jääb silma üsna selge autorite ja teoste kordumine. Seega peaksid vähemalt praegusest ajahetkest vaadatanu leedu kirjanduslukku püsima jääma: vanemast põlvkonnast Gutauskas, keskmisest Gavelis ja Kunčinas ning nooremast Ivanauskaitė, Ivaškevičius, Šerelytė.

Kokkuvõte

Kahe viimase kümnendi leedu romaani arengutendentsidest rääkides tuleb tõdeda, et leidub nii neid kümnendeid eristavaid kui ka ühtsesse loomulikku arenguprotsessi liitvaid tendentse.

Mõlemat kümnendit läbivaks jooneks on tugev sotsiaalsus, tänapäeva probleemide avalikum või varjatud käsitlemine.

Samuti on ühine huvitumine lähiajaloost, aga väga erinevalt positsioonilt. 1990ndatel oli see rohkem „arveteklaarimine” (Ričardas Gavelis) või kroonikakirjutamine (Jurgis Kunčinas), käimasoleval kümnendil on aga kerge nostalgiadoosiga tagasivaade oma noorusaega (Sigitas Parulskis, Renata Šerelytė) või siis mänguline interpretatsioon (Marius Ivaškevičius). Need autorid toovad välja ja üritavad ka analüüsida Nõukogude okupatsiooni aastail leedulastes juurdunud halvimaid omadusi: pidev kartus, kaasaminek, suutmatus enda eest seista. Erisuseks on aga just 00ndate aastate lõpuaastail uuestisünni läbi teinud klassikalisem ajalooline romaan (Kristina Sabaliauskaitė).

Läbivaks jooneks võib kindlasti pidada 1990ndatel alanud ja ikka jätkuvat mängu nii keele, stiili kui ka teemadega.

Juba Ričardas Gavelise loominguga leedu kirjandusse sisse murdnud linnamentaliteet on muutunud peaaegu valdavaks. Enam pole küla ideaalide kandja, vaid mandunud ja alkoholismi uppunud paik, kust ei leita pääsemist. Küla-linna vastasseis on nüüd muutunud väärtusmärgiga, küla pole enam paradiis.

Ühine on ka väga jõuline kivistunud tabude murdmine, teostesse jõudsid seks ja vägivald, kummutati müüte ja muudeti leedulikku identiteeti. Mõlemal kümnendil olid omad provokaatorid, 1990ndatel Ričardas Gavelis ja Jurga Ivanauskaitė ning praegu Herkus Kunčius.

Samuti on mõlemal kümnendil oluline tugevate naisautorite esiletõus (Jurga Ivanauskaitė, Jolita Skablauskaitė, Laura Sintija Černiauskaite) ning püsijäämine, feministlikud rõhuasetused.

Leidis aset pidev piiride laienemine: kirjandusse tulid orient (Jurga Ivanauskaitė), uuspagulaste looming (Valdas Papievi).

1990ndatel hakkas tekkima algul akadeemilist kirjandusmaailma šokeeriv kommertskirjandus (Edmundas Malūkas), millest nüüdseks on välja kasvanud üsna kvaliteetne ja maitsekas kommertshuve teeniv popkirjandus (Zita Čepaitė, ajakirjanduslik romaan).

Lisaks ajaloolisele romaanile tõusis käimasoleval kümnendil taas esile ulmeromaan (Jaroslavas Melnikas, Jolita Skablauskaitė). Skablauskaitė jätkas ka leedupärase maagilise realismi traditsioone.

On ka päris mitu žanrilise migratsiooni näidet, enamasti pöörduvad proosasse luuletajad (Donaldas Kajokas).

Üsna loomulik asjade kulg on ka see, et nn vana põlvkond (Aputis, Gutauskas) ei mängi 00ndatel enam olulist rolli. Kui vanameistrid ka midagi avaldasid, siis oli see enamikus epigoonlus. Sujuvalt on nihkunud ka põlvkondlik määratlus: 00ndatel kasutatakse määratlust „vanem põlvkond” juba Gavelise, Kunčinase põlvkonna kohta ning senisest noorest põlvkonnast (Kunčius, Ivaškevičius, Šerelytė) on saamas „keskmine põlvkond”.

1990ndate kirjanduse puhul torkab silma, et tekib palju omapärast ja leidlikku kirjandust. Elutempo tõus dikteerib iseenesest ka muutusi kirjanduses. Kõik on kiirem, elavam, horisontaalsem, raamatutest kumab rohkem elurõõmu, oluliselt vähem on „leedulikku kurbust ja itku”. Kadunud on ka gaveliselikud apokalüptilised visioonid.

Lisaks ülemäärasele kurbusele on mõlemal kümnendil teise suure miinusena esile tõstetud leedulaste liigset tundelisust, millega kirjanikud on üritanud ka teadlikult võidelda. Nõustun aga Mait Taltsiga, et see pole siiski lõpuni õnnestunud (Talts 1997). Ikka kumab leedu kirjandusest läbi see sõnulseletamatu ja äratuntavalt leedulik lüürilisus ja emotsionaalsus, mis pole ju tegelikult lõpuni halb.

Aga leedu kirjandust tabas ka suur kaotus: manala teele läksid kolm suurt uuendajat – märgilise tähendusega Gavelis, Kunčinas ja Ivanauskaitė. Mõnevõrra oli seda ootamatult tekkinud tühikut ka tunda, kuid nüüdseks on vaakum juba täidetud.

Romaani kõrval jätkab võidukäiku essee, millest kohati on kujunemas lausa proosa liideržanr.

Nii et pole põhjust nõustuda leedu kirjanduskriitikute arvamusega (mida nad avaldavad leedu kirjandusest üldiselt rääkides, üksikautorist või teosest rääkides ollakse

oluliselt sallivamad), et kõik on kõige halvemini, vastupidi – on ka väga lootustandvaid tendentse ja andekaid kirjanikke.

Ja ka ajakirja „Metai” 2010. a märtsikuises vestlusringis võttis Laimantas Jonušys arutelu läbivate tendentside kohta kokku üsna optimistliku lausega „Juba ainuüksi fakt, et meil on raske iseloomustada meie kirjanduse tendentse, on selle elujõulisuse tunnus” (Tamošaitis 2010, 83).

Siinkohal aga kokkuvõtvalt käesolevast tööst välja joonistunud kahe viimase kümnendi leedu romaani arengutendentsid:

- tekkisid uued žanrid, nt essee kui uudne vaba eneseväljendusviis;
- ajakirjanduslik romaan;
- ulmeromaan;
- ajalooline romaan;
- kerkis esile palju tugevaid naisautoreid;
- tugevnes feministlik elunägemine kirjanduses;
- viimasel viiel aastal on tekkinud selge teistsugune pagulaskirjanduse laine – uute väljarändajate kirjutatud romaanid;
- uued värvid satiiris – J. Erlickas, H. Kunčius;
- proosast on kadunud traditsiooniline küla ja linna vastasseis;

Aset on leidnud olemuslik hüvastijätt agraarse kultuuriga. Varem oli selle põhjuseks leedu kirjanike päritolu, enamik oli pärit külast. Nüüd on peale kasvanud täiesti uue elukogemusega urbanistlike tendentsidega noored põlvkonnad. On tekkinud linnamentaliteet (Leedus kerkis urbanism esile alles 70ndatel, linnamentaliteedi löid külast linna tulnud).

- tuntavalt on tugevnenud autobiograafilisus, ego eneseväljendus, tegelaskuju ja autori ühtsus on muutunud labiilseks;
- on kukutatud traditsiooniliste žanride kaanonid;
- žanride difusioon, rangest struktuurist loobumine;
- on kasvanud kirjanduse intertekstuaalsus;
- on tekkinud kehalisuse prioriteedid ja tugevnenud erootika, mistõttu on nihkunud intiimsfääri piirid ja on kadunud erisus avaliku ja intiimse vahel;
- selge paljude baasväärtuste desakraliseerimine;
- karnevalilikus;

- massikultuuri invasioon.

Kindlasti on leedu romaan läbi teinud nii sisulise kui ka vormilise uuenduskuuri ning tänu aina liberaalsemaks muutuvale mentaliteedile on paljud varem tabudeks peetud teemad või stiilivõtted nüüd täiesti loomulikud. Esialgu ei ole märgata ka mingeid romaanibuumi kustumise märke, pigem vastupidi, üldpilt muutub aina mitmekesisemaks ning pidevalt lisandub uusi tugevaid autoreid. Nii et kvaliteet ja kvantiteet on tasakaalus – leidub kõike ja igäühele midagi. Suuresti tänu riigiraadios ja -televisioonis reklaamitavale võimalusele valida ise aasta parim raamat on viimastel aastatel kasvanud ka üldsuse huvi kirjanduse vastu.

Bibliograafia

- Ambrazevičius, J. (1937). Vormi probleem leedu uues kirjanduses. *Looming*, 4.
- Andrijauskas, A. (2010). Jurgos Ivanauskaitės klajonės Rytų pasaulio platybėse. *Metai*, 4, 76-93.
- Anilionytė, L. (2006). *O kas po to?* Vilnius: Alma littera.
- Beresnevičius, G. (2002). *Ant laiko ašmenų*. Vilnius: Aidai.
- Beresnevičius, G. (2003). Erzacinės civilizacijos aušra. *Literatūra ir menas*, 12. okt, 1.
- Brazauskas, N. (2004). Placebiškosisos realybės spąstuose. *Literatūra ir menas*, 19. mārts, 5.
- Bučys, A. (1997). „Laukiniai“ spaudžia profesionalus. *Literatūra ir menas*, 29. nov, 5.
- Bukelienė, E. (1999). Prozos keliai ir keleliai: kritikos etiudai. *Šiauliai: Saulės Delta*.
- Bukelienė, E. (2000). Siūbuojančios lėkštės. *Metai*, 4, 86-89.
- Ceplis, R. (2007). Kosminės sąmonės sapnas. *Šiaurės Atėnai*, 27. jaan, 1.
- Chartier, P. (2001). Įvadas į didžiąsias romano teorijas. Prantsuse keelest tõlkinud D. Vaitiekūnas ja A. Kiliesaitė. Vilnius: Baltos lankos.
- Čepaitė, Z. (1996). *Paulinos kelionė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Čepaitė, Z. (2003). *Moters istorija*. Vilnius: Tyto alba.
- Černiauskaitė, L. S. (2003). *Liučė čiuožia*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Černiauskaitė, L. S. (2006). *Kvėpavimas į marmurą*. Vilnius: Alma littera.
- Černiauskaitė, L. S. (2009). *Benedikto slenksčiai*. Vilnius: Alma littera.
- Daujotytė, V. (2001). *Parašyta moterų*. Vilnius: Alma littera.
- Daujotytė, V. (2009). *Salomėja ir Jurga likimo kūryba*. *Metai*, 4, 102-111.
- Dirgėla, P. (2002). *Ceremonijų knygos*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Donskis, L. (1994). *Moderniosios sąmonės konfigūracijos*. Vilnius: Baltos lankos.
- Erlickas, J. (1996). *Knyga*. Vilnius: Tyto alba.
- Erlickas, J. (2000). *History of Lithuania*. Vilnius: Tyto alba.
- Gadamer, H.-G. (1997). *Grožio aktualumas: menas kaip žaidimas, simbolis ir šventė*. Saksa keelest tõlkinud Giedrė Grinytė. Vilnius: Baltos lankos.
- Gastor&Pollux. (2006). *Gitara, merga ir alkoholis*. *Šiaurės Atėnai*, 17. juuni, 63.
- Gastor&Pollux. (2007). *Sakyk „rožė“...* *Šiaurės Atėnai*, 22. sept, 38.
- Gastor&Pollux. (2008). *Mentalinių autistų tėvynė*. *Šiaurės Atėnai*, 5. jaan, 69.

- Gavelienė, N., Jonynas, A. A., Samalavičius, A. (Koost). (2007). Bliuzas Ričardui Gaveliui. Vilnius: Tyto alba.
- Gavelis, R. (1989). Vilniaus pokeris, romanas. Vilnius: Vaga.
- Gavelis, R. (1990). Septyni savižudybės būdai. Vilnius: Tyto alba.
- Gavelis, R. (1991). Jauno žmogaus memuarai, romanas. Vilnius: Vaga.
- Gavelis, R. (1993). Vilniaus džiazas, romanas. Vilnius: Vaga.
- Gavelis, R. (1995). Paskutiniai Žemės žmonių karta. Vilnius: Vaga.
- Gavelis, R. (1997). Prarastų godų kvartalas. Vilnius: Tyto alba.
- Gavelis, R. (2002). Viskas turi susiklostyti laisvai ir savaime // Tikėti ir rašyti: 21 šiuolaikinis lietuvių rašytojas apie tikėjimą, kūrybą ir save. G. Mikėlaitis (Koost). Vilnius: Aidai.
- Gerbutavičius, R. (2000). Sapnų nublokšt. Lietuvos rytas, 13. juuni, 5.
- Girdzijauskas, V. (2003). Trys paros arešto. Literatūra ir menas, 28. veebr, 4.
- Grajauskas, G. (2005). Erezija. Vilnius: Baltos lankos.
- Gutaitis, L. (Toim). (2005). Darbai ir dienos 42. Naujoji lietuvių literatūra. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Gutauskas, L. (1990). Vilko dantų karoliai, 1. osa. Vilnius: Vaga.
- Gutauskas, L. (1994). Vilko dantų karoliai, 2. osa. Vilnius: Vaga.
- Gutauskas, L. (1997). Vilko dantų karoliai, 3. osa. Vilnius: Vaga.
- Gutauskas, L. (2001). Šešėliai. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Gutauskas, L. (2001). Laiškai iš Viešvilės. Vilnius: Vaga.
- Ivanauskaitė, J. (1992). Pragaro sodai. Vilnius: Vaga.
- Ivanauskaitė, J. (1993). Ragana ir lietus. Vilnius: Tyto alba.
- Ivanauskaitė, J. (1995). Agnijos magija. Vilnius: Vaga.
- Ivanauskaitė, J. (1997). Kelionė į Šambalą. Vilnius: Tyto alba.
- Ivanauskaitė, J. (1999). Prarasta pažadėtoji žemė. Vilnius: Tyto alba.
- Ivanauskaitė, J. (2000). Sapnų nublokšti. Vilnius: Tyto alba.
- Ivanauskaitė, J. (2003). Placebas. Vilnius: Tyto alba.
- Ivanauskaitė, J. (2005). Miegančių drugelių tvirtovė. Vilnius: Tyto alba.
- Ivaškevičius, M. (1998). Istorija nuo debesies. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Ivaškevičius, M. (2002). Žali. Vilnius: Tyto alba.

- Ivaškevičius, M. (2004). *Madagaskaras*. Vilnius: Apostrofa.
- Jakonytė, L. (2004). XX a. Pabaigos lietuvių rašytojas savojo statuso valstybėje interpretacija. *Lituanistica*, 2, 75-87.
- Jakonytė, L. (2006). Vytauto Kubiliaus XX amžiaus literatūroa recepcija: ginčas dėl literatūros, istorijos ir kritiko. *Colloquia*, 17, 81-96.
- Jakučiūnas, A. (2007). *Tėvynė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Jonušys, L. (2004). Vieno emigranto Paryžius. *Šiaurės Atėnai*, 31. jaan, 6.
- Jonušys, L. (2008). *Rūmas virš bedugnės*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Juknaitė, V. (1990). *Šermenys*. Vilnius: Vaga.
- Juknaitė, V. (1998). Apie žaidžiantį anonimą. *Šiaurės Atėnai*, 28. nov, 2.
- Juknaitė, V. (2001). Apie pastarojo dešimtmečio prozą. *Žmogus ir žodis*, 11, 29-34.
- Jurčiukonytė, A. (2009). Kristina Sabaliauskaitė *Silva Rerum*. *Naujien Laiškis*, 1, 1 ja 4.
- Kajokase, D. (2007). *Kazašas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Kanovičiuse, G. (2008). *Šėtono apžavai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Kondrotas, S. T. (2006). *Žalčio žvilgsnis*. Vilnius: Tyto alba.
- Kubilius, V. (1994). Romantizmo ir antiromantizmo priešpriešos. V. Kubilius (Toim), *XX amžiaus lietuvių literatūra* (lk 279-298). Vilnius: Vaga.
- Kubilius, V. (1996). *XX amžiaus literatūra*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Kunčinas, J. (1992). *Glisono kilpa*. Kaunas: Nemunas.
- Kunčinas, J. (1993). *Tūla*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Kunčinas, J. (1997). *Blanchisserie, arba Žvėrynas–Užupis*. Vilnius: Tyto alba.
- Kunčinas, J. (1998). *Kilnojamosios Röntgeno stotys: ligos ir meilės istorija*. Vilnius: Alma littera.
- Kunčius, H. (1998). *Būtasias dažninis kartas*. Vilnius: Tyto alba.
- Kunčius, H. (1999). *Mano kova bambino*. Ratingen: Melina-Verlag.
- Kunčius, H. (2002). *Pelenai asilo kanopoje, Smegenų padažas, Ekskursija: Casa matta*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Kunčius, H. (2004). *Gaidžių milžinkapis*. Vilnius: Charibdė.
- Landsbergis, V. (2003). George'as Washingtonas tuštinaisi į kibirą. *Šiaurės Atėnai*, 8. sept, 60.
- Lankutis, J. (1989). *Literatūros procesas*. Vilnius: Vaga.

- Martinaitis, M. (2002). Kūrybinės ir biografinės atodangos bei uždangos. *Metai*, 3, 5-6.
- Melnikas, J. (2008). *Tolima erdvė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Opolskaitė, D. (2009). Tolimos erdvės tobulumas. *Šiaurės Atėnai*, 18. sept, 5.
- Papievis, V. (2003). *Vienos vasaros emigrantai*. Vilnius: Baltos lankos.
- Parulskis, S. (1994). Nauja žodžio mitologija lietuvių literatūroje, arba pastebėjimai apie kūrėjo ir kūrinio būklę dabartinėje Lietuvoje. *Nemunas*, 4, 4-6.
- Parulskis, S. (2002). *Trys sekundės dangaus*. Vilnius: Baltos lankos.
- Parulskis, S. (2003). Sutrikusi kritika. *Šiaurės Atėnai*, 22. mār̄ts, 13.
- Parulskis, S. (2008). *Murmanti siena*. Vilnius: Baltos lankos.
- Peluritytė, A. (2000). Pastarojo dešimtmečio lietuvių literatūros tendencijos *Literatūra*, 39-42, 115-121.
- Peluritytė, A. (2003). Jauniausieji lietuvių prozininkai. Viliūnas, V. (Koost), *Naujausioji lietuvių literatūra /1988-2002/* (lk 202-224). Vilnius: Alma littera.
- Pociūtė, R. (2002). Šiandieninis lietuvių romanas. *Metai*, 5-6, 102.
- Rudokas, T. A. (1997). *Poeet ja prostituut*. Tallinn: Estle.
- Rudokas, T. A. (2007). *Pornomūza*. Kaunas: Kitos knygos.
- Sabaliauskaitė, K. (2008). *Silva Rerum*. Vilnius: Baltos lankos.
- Satkauskytė, D. (2003). Kas iš tikro naujausia? Postmodernizmas kaip konjunktūra. *Darbai ir dienos*, 33, 203-210.
- Skablauskaitė, J. (1990). *Žolių kartumas*. Vilnius: Vaga.
- Skablauskaitė, J. (2004). *Septyniadangė erdvė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Sprindytė, J. (1994). Lietuviškumo modelis prozoje. V. Kubilius (Toim), *XX amžiaus lietuvių literatūra* (lk 326-345). Vilnius: Vaga.
- Sprindytė, J. (2002). Lietuvių proza: krizė ar atsinaujinimas? Lūžio ir pervartų laikas. 1989-2002. *Darbai ir dienos*, 31, 37-54.
- Sprindytė, J. (2006a). Žiemos skaitiniai. *Šiaurės Atėnai*, 18. mār̄ts, 27.
- Sprindytė, J. (2006b). *Prozos būsenos 1988-2005*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Sprindytė, J. (2007). Nedrungnas požiūris į Donaldo Kajoko Kazažą. *Literatūra ir menas*, 16. nov, 6.

- Sverdiolas, A. (2006). Lėkštutėlė lėkštelė: Keli dabartinės Lietuvos viešosios erdvės ypatumai. Vilnius: Versus aureus.
- Šerelytė, R. (1997). Dalinės pranašystės. *Literatūra ir menas*, 3. mai, 3.
- Šerelytė, R. (1999). Ledynmečio žvaigždė. Vilnius: Tyto alba.
- Šerelytė, R. (2006). Mėnulio pasaulyje. *Literatūra ir menas*, 24. nov, 4.
- Šerelytė, R. (2009). Mėlynbarzdžio vaikai. Vilnius: Alma littera.
- Šiukščius, V. (1999). Mitopetika lietuvių prozoje. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Tamošaitis, R. (2003). 1950-ųjų kartos prozininkai. Viliūnas, V. (Koost), *Naujausioji lietuvių literatūra /1988-2002/* (lk 129-155). Vilnius: Alma littera.
- Tamošaitis, R. (2010). Du lietuvių literatūros nepriklausomybės dešimtmečiai. *Metai*, 3, 75-90.
- Tonts, Ü. (1997). Kolm pihtivat naist. *Eesti Päevaleht*, 5.sept, 8.
- Vabuolas, J. (1993). Vilnius kaip pasaulio metafora. Į klausimus atsako rašytojas Ričardas Gavelis. *Nemunas*, 10, 25-28.
- Vaičekauskaitė-Stepukonienė, I. (2006). Naujasis lietuvių ir latvių romanas: raidos tendencijos 1988-2000-taisiais. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Valienė, E. (2008). Sūnaus palaidūno paburnojimas. *Akiračiai*, 2, 13.
- Venclova, T., Grass, G., Miłosz, C., Szymborska, W. (2001). Pokalbiai apie atminties ateitį / Gespräche über die Zukunft der Erinnerung / Rozmowy o przyszłości Pamięci. Vilnius: Baltos lankos.
- Venclova, P. (2004). Kuisių burtininkė. *Nemunas*, 31, 8-9.
- Viliūnas, G. (2000). XX a. antrosios pusės lietuvių literatūros raidos modelis. *Literatūra*, 39-42, 103-113.
- Viliūnas, V. (Koost). (2003). *Naujausioji lietuvių literatūra /1988-2002/*. Vilnius: Alma littera.
- Zalatorius, A. (1998). *Literatūra ir laisvė*. Vilniuse: Baltos lankos.
- Zingeris, M. (1998) *Aplink fontaną arba mažasis Paryžius*. Vilnius: Tyto alba.

Internetiallikad

- Andrijauskas, A. (10.02.2007) J. Ivanauskaitės tibetietiškas orientalizmas www.delfi.lt
Viimati kùlastatud 10.08.2010 aadressil
<http://www.delfi.lt/archive/print.php?id=12188618>
- Artikkel Edmundas Zenonas Malùkasest (s.a.) www.wikipedia.org Viimati kùlastatud
10.08.2010 aadressil
http://lt.wikipedia.org/wiki/Edmundas_Zenonas_Mal%C5%ABkas
- Beresnevičius, G. (13.12.2002) Marius Ivaškevičius Žali www.rasyk.lt Viimati
kùlastatud 10.08.2010 aadressil <http://www.rasyk.lt/knygos/zali/2936.html>
- Beresnevičius, G. (02.05.2003) Šunys ir moterys, arba “Inadaptata” www.balsas.lt
Viimati kùlastatud 10.08.2010 aadressil
<http://www.balsas.lt/naujiena/271289/gintaras-beresnevicius-sunys-ir-moterys-arba-inadaptata>
- Blaževičius, K. (27.11.2002) Žali www.xxiamzius.lt Viimati kùlastatud 10.08.2010
aadressil http://www.xxiamzius.lt/archyvas/xxiamzius/20021127/lite_01.html
- Bukelienė, E. (s.a.) Apie G. Kanovičių www.gkanovich.com Viimati kùlastatud
10.08.2010 aadressil <http://www.gkanovich.com/index.php/grigorijus/LT>
- Grajauskas, G. Kaip užsiauginti jėgą (2002) www.sites.google.com Viimati kùlastatud
10.08.2010 aadressil <http://sites.google.com/site/grajauskas/es%C4%97>
- Ivanauskaitė, J. (14.12.2005) Tibetas – kita realybė www.straipsniai.lt Kùlastatud
21.06.2010 aadressil <http://www.straipsniai.lt/Tibetas/puslapis/9245>
- Jakaitė, D. (03.02.2003) Prozos ir dramos atsinaujinimas ties XX ir XXI amžiaus riba:
R. Šerelytė, H. Kunčius, M. Ivaškevičius (2003) www.tekstai.lt Viimati
kùlastatud 10.08.2010 aadressil <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/94-bendroji-literatros-kritika/2159-dalia-jakaite-prozos-ir-dramos-atsinaujinimas-ties-xx-ir-xxi-amziaus-riba-serelyte-kuncius-ivaskevicius.html>
- Jakučiūnas, A. (30.10.2007) ... esu – arba happy end www.rasyk.lt Viimati kùlastatud
10.08.2010 aadressil <http://www.rasyk.lt/knygos/pornomuza/3160.html>
- Jauniškis, V. (12.01.2002) Kritikų atsiliepimai, Kauno diena
www.booksfromlithuania.lt Viimati kùlastatud 10.08.2010 aadressil
http://www.booksfromlithuania.lt/index.php?page_id=4&action=info&BookID=85

- Jonušys, L. (07.10.2003) Marius Ivaškevičius Žali www.rasyk.lt Viimati kùlastatud 10.08.2010 aadressil <http://www.rasyk.lt/knygos/zali/2937.html>
- Jonušys, L. (s.a.) Naujausioji lietuvių proza (2005–2008) www.booksfromlithuania.lt Viimati kùlastatud 10.08.2010 aadressil http://www.booksfromlithuania.lt/index.php?page_id=126
- Kanopkaitė, R. (17.12.2008) Prisilietimas prie plakančios širdies www.gyvenimas.delfi.lt Viimati kùlastatud 10.08.2010 aadressil <http://gyvenimas.delfi.lt/stories/prisilietimas-prie-plakancios-sirdies.d?id=19686548>
- Kuzmickaitė, J. (27.03.2004) Marius Ivaškevičius www.kauno.diena.lt Viimati kùlastatud 10.08.2010 aadressil <http://kauno.diena.lt/dienrastis/kita/marius-ivaskevicius-17690>
- Lapenienė, A. (10.12.2007) Donaldas Kajokas. Gyvenimas – laimingas sapnas www.bernardinai.lt Viimati kùlastatud 10.08.2010 aadressil <http://bernardinai.lt/straipsnis/2007-12-10-donaldas-kajokas-gyvenimas-laimingas-sapnas/4131>
- Pagrindiniai biografijos faktai (s.a.) www.gkanovich.com Viimati kùlastatud 10.08.2010 aadressil <http://www.gkanovich.com/index.php/biografija/LT>
- Pempytė, M. (31.10.2009) Jaroslavas Melnikas ir jo „Tolima erdvė“ www.tekstai.lt Viimati kùlastatud 10.08.2010 aadressil <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/449-m/5516-marija-pempyte-jaroslavas-melnikas-ir-jo-tolima-erdv-2009.html>
- Petrošiutė, M. (19.07.2009) Laura Sintija Černiauskaitė – tarp geriausių www.cityout.lt Viimati kùlastatud 10.08.2010 aadressil http://www.cityout.lt/menas/articles/Laura_Sintija_Cerniauskaite_tarp_geriausiuju
- Pressiteade. (26.12.2005) Rašytojų klube – šventinis 2005 metų Nacionalinės premijos laureatų vakaras www.rasyk.lt Viimati kùlastatud 10.08.2010 aadressil <http://www.rasyk.lt/ivykiai/rasytoju-klube-sventinis-2005-metu-nacionalines-premijos-laureatu-vakaras.html>
- Pressiteade. (28.10.2009) D.Grinkevičiūtės tremties atsiminimai išleisti italų kalba www.atn.lt Viimati kùlastatud 10.08.2010 aadressil

<http://az.atn.lt/straipsnis/37884/dgrinkeviciutes-tremties-atsiminimai-isleisti-italu-kalba>

Pressiteade a. (28.01.2010) Šerelytei už romaną „Mėlynbarzdžio vaikai“ – Ivanauskaitės premija www.alfa.lt Viimati kūlastatud 10.08.2010 aadressil http://www.alfa.lt/straipsnis/10312048/?Serelytei.uz.romana.Melynbarzdžio.vaikai..Ivanauskaites.premija=2010-01-28_16-19

Pressiteade b. (02.02.2010) Užsienyje pripažinimo sulaukęs fantastikos autorius sėkmės tikisi ir tėvynėje www.elta.lt Viimati kūlastatud 10.08.2010 aadressil http://www.elta.lt/zinute_pr.php?inf_id=1148327

Pressiteade c. (04.05.2010) Lietuvos skaitytojai per savaitę skaito vidutiniškai 7,5 valandos www.balsas.lt Viimati kūlastatud 10.08.2010 aadressil <http://www.balsas.lt/naujiena/387784/lietuvos-skaitytojai-per-savaite-skaito-vidutiniskai-7-5-valandos>

Samalavičius, A. (25.12.2009) Literatūrinės perspektyvos: Lietuva (2009) www.lrytas.lt Viimati kūlastatud 10.08.2010 aadressil <http://www.lrytas.lt/-12617462781259409954-literat%C5%ABrin%C4%97s-perspektyvos-lietuva.htm>

Stankevičius, R. (30.07.2010) Už Jurgą Ivanauskaitę – geriau www.balsas.lt Viimati kūlastatud 10.08.2010 aadressil <http://www.balsas.lt/naujiena/495716/uz-jurga-ivanauskaite-geriau>

Šerelytė, R. (12.11.2009) Mėlynbarzdžio vaikai www.almalittera.lt Viimati kūlastatud 10.08.2010 aadressil <http://www.almalittera.lt/lt.php/28;book;109948>

Talts, M. (5.09.1997) Leedukas pole eestlane www.epl.ee Viimati kūlastatud 10.08.2010 aadressil <http://www.epl.ee/artikkel/23348>

Talts, M. (24.10.1997) Printsessdianalik melodraama www.ohtuleht.ee Viimati kūlastatud 10.08.2010 aadressil <http://www.ohtuleht.ee/index.aspx?id=11469>

Vaitoškaitė, A., Šuliokas, J. (14.09.2007) Rašytojas M.Ivaškevičius Lietuvą pakišo po gaubtu www.lrytas.lt Viimati kūlastatud 10.08.2010 aadressil <http://www.lrytas.lt/-11897000531188046453-ra%C5%A1ytojas-m-iva%C5%A1kevi%C4%8Dius-lietuv%C4%85-paki%C5%A1o-po-gaubtu.htm>

Summary

When exploring the trends in the Lithuanian novel over the last two decades, one can find some tendencies that are characteristic of these decades only, but there are also tendencies that are part of an integrated process of the natural development of literature.

Both decades are rather strongly marked by sociality- a more or less open analysis of contemporary problems.

Another common feature is the authors' interest in recent history, although their approaches are very different. In the 1990s it was more about „getting even“ (Ričardas Gavelis) or writing chronicles (Jurgis Kunčinas), whereas in the current decade it is either about revisiting the time when one was young (Sigitas Parulskis, Renata Šerelytė) or a playful interpretation (Marius Ivaškevičius). These authors point out and try to analyse the worst characteristics of the Lithuanians that were rooted in them during the Soviet occupation- constant fear, going along, inability to stand up for oneself. A different trend is represented by a classical historical novel that was reborn in the late 00s (Kristina Sabaliauskaitė).

A prevalent feature in Lithuanian literature has been the writers' play with the language, style and topics, which started in the 90s.

City mentality, which made its way into the Lithuanian literature with the writings of Ričardas Gavelis, has also become a very common feature. The village is no longer perceived as the embodiment of ideals, but rather a degraded place where people have sunk into alcoholism and cannot find the way out. Tables are turned in the opposition between the town and the village: the village is no longer seen as Heaven on Earth.

The breaking of taboos is yet another characteristic feature of this era; sex and violence reached literature, myths were disproved and Lithuanian identity was changed. Both decades had their own provokers: Ričardas Gavelis and Jurga Ivanauskaitė in the 90s and Herkus Kunčius at present.

Both decades are also characterised by lots of very good women writers coming forth (Jurga Ivanauskaitė, Jolita Skablauskaitė, Laura Sintija Černiauskaite); feminist effects on literature.

Horizons were widened constantly- the Orient was introduced in the literature (Jurga Ivanauskaitė), the writings of new expatriates (Valdas Papievi).

In the 90s, commercial literature was born (Edmundas Malūkas), which shocked the literary world at the beginning; by now it has developed into a high quality, smart popular literature that serves commercial purposes (Zita Čepaitė, journalistic novel).

In addition to the historic novel, science fiction novel came forth again (Jaroslavas Melnikas, Jolita Skablauskaitė). Skablauskaitė also continued the traditions of Lithuanian magical realism.

There are several examples of migration between genres, whereby poets mostly turn to prose (Donaldas Kajokas).

It is rather natural that the so-called Old Generation (Aputis, Gutauskas) no longer plays an important role in the 00s. When they published something, it was mostly epigonic. The definition of generations has also changed- in the 00s, the term Older Generation is already used to denote the generation of Gavelis, Kunčinas etc., and the former Young Generation (Kunčius, Ivaškevičius, Šerelytė) is becoming a Middle Generation.

In the 1990s literature there are lots of original and resourceful writers. As the speed of life increases, it also brings about changes in the literature: everything is faster, livelier, more horizontal, books express the joy of life- there is a remarkably lesser degree of „Lithuanian sadness and crying“. Apocalyptic visions that were typical of Gavelis have also disappeared.

In addition to the excessive sadness, both decades have criticised the „over-the-top“ sentimentality of the Lithuanians, against which the writers have been trying to fight consciously. I agree with Mait Talts, who says that they have not succeeded in doing so. One can still feel the presence of this inexplicable and genuinely Lithuanian lyricism and emotionality in the Lithuanian literature, which is not necessarily a negative feature.

In this period, Lithuanian literature also suffered a great loss when three great innovators - Gavelis, Kunčinas and Ivanauskaitė- passed away. They were all notable writers. The gap that they left was felt for a while, but it has been filled by now.

Alongside with the novel, the essay as a genre is also progressing fast and sometimes gaining the top position in prose.

Therefore we can say that there is no reason to agree with the Lithuanian literary critics who say that the current situation of Lithuanian literature in general is as bad as it can be (being far more tolerant when discussing a particular author or a particular writing). On the contrary, there are several very promising trends and talented writers.

Also, the conversation group at the journal „Metai“ ended their discussion in March this year with a rather optimistic sentence: „ The mere fact that we are having difficulties in characterising the trends in our literature serves as the proof of its viability“ (Tamošaitis 2010, 83).

The present paper has pointed out the following development trends over the last two decades in the Lithuanian novel:

- new genres developed, e.g. the essay as a new free form of self-expression
- journalistic novel
- science fiction novel
- historic novel
- a lot of very good women writers came forth
- feminist outlook in literature strengthened
- a clearly different trend in expatriate literature has developed during the last five years- novels written by the new expatriates
  - new colours in the satire – J. Erlickas, H. Kunčius
  - the opposition between the village and the city disappeared from the prose. Rural culture was waved goodbye to. Earlier writers had mostly come from the village; now there are young generations who have entirely new life experience and who share urban tendencies. Urban mentality has developed (urbanism came forth in Lithuania only in the 70-s. Urban mentality was created by those who had moved from the country into the city)
    - autobiographic approach, the expression of *ego* has strengthened remarkably, the unity of the character and the author has become unstable.
    - traditional, canonic genres are no longer adhered to
    - diffusion of genres, giving up the strict structures
    - intertextuality of literature has developed
    - priority was given to corporeality, erotic themes became more common, which in its turn shifted the threshold between the sphere of intimacy and the public sphere

- clear desacralisation of several basic values
- carnivalesque
- mass culture invasion

Lithuanian novel has definitely undergone renewal, both in essence and in form, and several topics or methods that were formerly considered as taboos have now become naturally inherent- due to the increasingly liberal mentality. At first there are no signs that the *novel boom* would fade away, on the contrary- the literary scene is becoming richer and more varied and new good writers are coming forth. It seems that the quantity and quality are well-balanced- there is something for everyone. People have become more interested in literature, greatly due to the possibility to vote for their favourite book in the Book of the Year competition, which is held by the national radio and television.